

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

FELAH-I VATAN GRUBU

Ali SALTAN

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı
İSTANBUL- 2008**

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

FELAH-I VATAN GRUBU

Ali SALTAN

**Danışman
Doç. Dr. Tülay BARAN**

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Yüksek Lisans Programı

İSTANBUL- 2008

İÇİNDEKİLER	:I
ÖNSÖZ	:II
ABSTRACT	:III
ÖZET	:IV
1. GİRİŞ	: 1
1. MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI ve SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NİN TOPLANMASI ARASINDAKİ SÜREÇ	: 1
1.1. Mustafa Kemal'in Samsun'a Gidişi ve Bölgedeki Çalışmaları	: 1
1.2. Erzurum Kongresi	: 15
1.3. Sivas Kongresi	: 23
1.4. Amasya Protokolü ve Temsil Heyeti'nin Ankara'ya Gelişi	: 30
2. FELAH-I VATAN GRUBU'NUN KURULMASI	: 40
2.1. Son Osmanlı Mebusan Meclisi	: 40
2.2. Felah-ı Vatan Grubu'nun Oluşması	: 43
2.3. Felah-ı Vatan İttifakı	: 46
2.4. Felah-ı Vatan Grubu'nun Nizamnamesi ve İdare Heyeti	: 47
2.5. Felah-ı Vatan İttifakı'na Katılanlar	: 50
2.6. Felah-ı Vatan Grubu'nun Faaliyetleri	: 53
2.7. Mustafa Kemal'in Felah-ı Vatan Grubu'na İlişkin Değerlendirmesi	: 60
3. FELAH-I VATAN GRUBU'NUN SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NDEKİ ÇALIŞMALARI	: 64
3.1. Misak-ı Milli'nin Kabulü	: 64
3.2. Hükümetin İstifası ve Yeni hükümet İçin Felah-ı Vatan Grubu'nun Tesirleri	: 67
4. İSTANBUL'UN İŞGALİ VE GRUBUN ÇALIŞMALARININ SONA ERMESİ	: 73
4.1. İstanbul'un İşgali Öncesi Durum	: 73
4.2. İstanbul'un İşgali ve Felah-ı Vatan Grubu'nun Yaklaşımı	: 75
4.3. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Kapatılması	: 83
4.4. Felah-ı Vatan Grubu'nun Dağılması	: 86
5. SONUÇ	: 88
6. EKLER	: 94
7. KAYNAKÇA	: 104
8. ÖZGEÇMİŞ	: 108

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kurulan Felah-ı Vatan Grubu'nu konu edinmektedir. Tez çalışması içerisinde Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından Felah-ı Vatan Grubu'nun kuruluşuna kadar geçen süreç, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması, Misak-ı Milli Kararları, Felah-ı Vatan Grubu yer almıştır. Grubun nasıl kurulduğu, İttifaknamesi, Nizamnamesi, gruba mensup milletvekilleri, grubun faaliyetleri ve dönemin siyasetine etkileri üzerinde durulmuştur.

Felah-ı Vatan Grubu, tez konusu olarak daha önce çalışılmamış orijinal bir konu olması nedeniyle tercih sebebimiz oldu. Ancak konu için kaynak taraması yaptığımızda yeterli kaynağın olmadığını gördük. Bu nedenle *Nutuk*'tan yola çıkarak bizzat Mustafa Kemal'in dilinden grubun fotoğrafını ortaya koymaya çalıştık. ATASE Arşivi'ndeki belgelerde konu ile ilgili aydınlatıcı bilgilerin olması nedeniyle bu belgeleri orijinal halleri ile tezimize ekledik.

Giriş bölümü tez çalışmamız içerisinde önemli bir yere sahip oldu. Çünkü Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasından Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanmasına kadar geçen dönemi görmek Felah-ı Vatan Grubu'nun kurulmasına yol açan gelişmeleri ve şartları anlamak açısından yararlı olacaktır. Bu amaçla Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ile birlikte genelgeler ve kongreler dönemini yazarak grubun kuruluşuna temel olan olayları belirtmeye çalıştık. Bu dönemi yazarken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere ve diğer önemli kaynaklara yer verdik.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılışı ve faaliyetleri konusunda Mebusan Meclisi Zabıt Cerideleri'nden, o dönemde çıkarılan Resmi Gazete ve diğer gazetelerden faydalandık. Temsil Heyeti ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi arasındaki ilişkiyi anlatırken *Nutuk* ve *Nutuk*'ta yer alan belgelerden fazlasıyla istifade ettik.

Felah-ı Vatan Grubu'nu, içeriğini ve faaliyetlerini anlatırken, ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Nutuk* ve o dönemde yaşamış kişilerin hatıratlarından da yararlanarak bu zamana kadar hakkında çok az bilgiye sahip olunan Felah-ı Vatan Grubu'nu ifade etmeye gayret ettik.

Tezimin konu seçimi aşamasından son haline kadar samimi, sıcak ilgisi ve değerli yol göstericiliği için sevgili hocam Doç.Dr. Tülay BARAN'a teşekkür ederim. Bu imkânı bana veren ve ATASE Arşivi'ndeki çalışmalarımızda yardımlarını esirgemeyen Enstitü Müdürümüz Sayın Dr.Edip BAŞER'e teşekkür ediyorum. Arşiv belgelerinin günümüz Türkçesine çevrilmesinde yardımcı olan kıymetli hocam Prof.Dr. Kemal BEYDİLLİ'ye ve Dr. Lokman ERDEMİR'e müteşekkirim. Eğitim hayatım boyunca hep desteğini gördüğüm biricik anneme ve babama teşekkür ediyorum.

ABSTRACT

In this thesis study, we refer to the Group called Felah-ı Vatan which was established in the Last Ottoman Parliament(Son Osmanlı Mebusan Meclisi). The aim of our thesis study is to make clear how the Group of Felah-ı Vatan was established, its agreement, its rules and regulations, its managing committee, the members who took place in this alliance, the actions of the group and the effects of these actions on the politics of that period.

Mustafa Kemal started the movements for rescuing the country from the day he stepped Samsun and he aimed to awake people for national consciousness and organise them with the circulars and congresses. While he was working for rescuing the occupied nation territory, he also aimed to trigger the Ottoman Empire, which was indifferent to the events, for taking decisions that would influence the fate of the nation. For this reason, by means of Mustafa Kemal, the Last Ottoman Parliament was gathered and the members approved the National Pact(Misak-ı Milli).

Mustafa Kemal wanted to establish the Group of Association for Defence of National Rights(Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) which would work for rescuing the country and act according to national benefits but instead of that group, the Group of Felah-ı Vatan was established within the Last Ottoman Parliament.

Instead of being the voice of Mustafa Kemal and national movement in İstanbul, Felah-ı Vatan was an alliance composed of members who elevated their own personal profits, desired their own elevation and loved to look nice to the Sultan and the foreigners. They cannot take the historical duty on them in the Parliament which was under the shadow of the Sultan and the Central Powers.

The members of this group who had the uniting role for executing the National Pact in the Parliament witnessed the justification of Mustafa Kemal who had warned them for the occupation of İstanbul. With the dissolution of the Last Ottoman Parliament and the occupation of İstanbul, the Group of Felah-ı Vatan was dissolved and some members were arrested and exiled to Malta, other members went to Ankara and joined the independence movement in Anatolia.

Key Words: The Last Ottoman Parliament, The National Pact, The Group of Felah-ı Vatan.

ÖZET

Bu tez çalışmasında Son Osmanlı Mebusan Meclisi içinde kurulan Felah-ı Vatan Grubu araştırılmıştır. Tez çalışmamızdaki amaç Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde oluşturulan Felah-ı Vatan Grubu'nun nasıl kurulduğunu, İttifaknamesini, Nizamnamesini, idare heyetini, bu ittifakta yer alan milletvekillerini, grubun faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin dönemin siyasetine etkisini ortaya koymaktır.

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığı günden itibaren ülkeyi kurtarmak için çalışmalara başlamış, genelge ve kongrelerle ulusal bilinci uyandırıp halkı örgütlemeyi amaçlamıştır. İşgal altındaki ulus topraklarını kurtarmak ve milli egemenliğe dayalı yeni bir Türk Devleti kurmak için gayret ederken, olaylara kayıtsız kalan Osmanlı Devleti'ni harekete geçirip ülke kaderine etki edecek kararlar almasını hedeflemiştir. Bu nedenle Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanmasına ve Misak-ı Milli kararlarının alınmasına vesile olmuştur.

Mustafa Kemal, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde ülkenin kurtarılması için çalışacak, ulus menfaatleri ile hareket edecek bir Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmasını istemiş fakat bu grup yerine Felah-ı Vatan Grubu kurulmuştur.

Felah-ı Vatan Grubu Mustafa Kemal'in ve ulusal hareketin İstanbul'daki sesi olmaktan daha çok, kişisel çıkarlar, yükselme arzusu, yabancılara ve padişaha şirin görünme sevdalısı milletvekillerinin çoğunlukta olduğu bir ittifak olmuştur. İtilaf Devletleri'nin ve padişahın gölgesi altındaki Meclis'te üzerlerine düşen tarihi vazifeyi yerine getirememişlerdir.

Misak-ı Milli kararlarının alınmasında birleştirici bir role sahip olan bu gruba ait milletvekilleri, İstanbul'un işgali için daha önce kendilerini uyaran Mustafa Kemal'in haklı oluşuna şahitlik etmişlerdir. İstanbul'un işgali ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılmasıyla Felah-ı Vatan Grubu dağılmış, bir kısım üyeleri tutuklanarak Malta'ya sürülmüş, bir kısmı da Ankara'ya geçerek Anadolu'daki bağımsızlık hareketine dâhil olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Son Osmanlı Mebusan Meclisi, Misak-ı Milli, Felah-ı Vatan Grubu

1. GİRİŞ

1. MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI ve SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NİN TOPLANMASI ARASINDAKİ SÜREÇ

1.1. Mustafa Kemal'in Samsun'a Gidişi ve Bölgedeki Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu İttifak Devletleri, Birinci Dünya Savaşında yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir “Ateşkes Anlaşması” imzalanmıştı. Büyük savaşın uzun yılları boyunca, ulus yorgun ve yoksul düşmüştü. Ulusu ve yurdu bu savaşa sürükleyenler, kendi başlarının kaygılarına düşerek yurttan kaçmışlardı. Padişah ve halife olan Vahdettin, yalnız kendini ve tahtını koruyabileceği önlemler araştırmaktaydı. Damat Ferit başkanlığındaki hükümet de padişahın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini ayakta tutabilecek herhangi bir duruma boyun eğmişti. Ordunun elinden bütün silahları ve cephaneleri alınmıştı.

İtilaf devletleri, Ateşkes Anlaşması hükümlerine uymaya gerek görmüyorlardı. Birer uydurma nedenle, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da; Fransızlar Adana'da, İngilizler Urfa, Maraş ve Antep'te, İtalyanlar Antalya ve Konya'da, İngilizler Merzifon ve Samsun'daydı. Her yanda yabancı devletlerin subay ve görevlileri ve özel adamları çalışıyordu. Samsun'a çıkıştan dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da İtilaf devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyordu.

Bundan başka, yurdun dört bir bucağında Hıristiyan azınlıklar, gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesi, devletin bir an önce çökmesi için çalışıp duruyorlardı.

İstanbul Rum Patrikliğinde kurulan Mavri Mira Kurulu, illerde çeteler kuruyor ve yönetiyor, gösteriler ve propagandalar yaptırmakla uğraşıyordu. Yunan Kızılhaçı, Resmi Göçmenler Komisyonu, Mavri Mira Kurulu'nun çalışmalarını kolaylaştırmaya yardım ediyor, bu kurulca yönetilen Rum okullarının izci örgütleri, yirmi yaşını aşmış gençler de katılarak her yerde geliştiriliyordu.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira Kurulu ile düşünce birliği ederek çalışıyor, Ermeni hazırlığı da tam olarak Rum hazırlığı gibi ilerliyordu.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında kurulan ve İstanbul'daki merkeze bağlı Pontus Cemiyeti kolaylıkla ve başarıyla çalışıyordu.

Durumun korkunçluğu ve ağırlığı karşısında, her yerde, her bölgede birtakım kişilerce kurtuluş yolları düşünölmeye başlanmıştı. Bu düşünceyle girişilen çalışmalar, bazı örgütler doğurdu. Örneğın: Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeli, Erzurum ve Elazığ'da merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk adlı bir dernek bulunduğuy gibi İstanbul'da da, Trabzon ve Havalisi Âdemi Merkezıyet Cemiyeti vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği delegeler, Of ve Rize çevresinde şubeler açmışlardı. İzmir'de Reddi İlhak cemiyeti kurulmuş fakat Yunanlıların İzmir'e girişi engellenememişti.

Kurulmaya başlanan bu örgütlerden başka, yurt içinde daha birtakım kuruluşlar ve girişimler de ortaya çıkmıştı. Özellikle Diyarbakır, Bitlis, Elazığ illerinde, İstanbul'dan yönetilen Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu cemiyetin amacı, yabancı devletlerin koruması altında, bir Kürt hükümeti kurmaktı.

Konya ve dolaylarında, İstanbul'dan yönetilen Teali İslam Cemiyeti kurulmasına çalışılıyordu. Yurdun hemen her yanında İtilaf ve Hürriyet, Sulh ve Selamet Cemiyetleri de vardı.

İstanbul'da çeşitli amaçlarla gizli ve açık olmak üzere kurulan, birçok parti ya da dernek adı altında kuruluşlar vardı. Bunların en önemlilerinden biri İngiliz Muhipler Cemiyeti idi. Bu derneğin iki görünüşü ve niteliğiy vardı. Bir yönüyle İngiliz desteğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapar gibi görünse de asıl amaçları; yurt içinde örgütler kurarak ayaklanma ve başkaldırmalara yol açmak, ulusal bilinci işlemez kılmak, yabancı devletlerin işe karışmalarını kolaylaştırmaktı.

İstanbul'daki kadın erkek ileri gelen kişiler de, gerçek kurtuluşu Amerika'nın güdümünü istemek ve sağlamakta görüyorlardı.

Osmanlı Ordusunun durumu pek iç açıcı değildi. Anadolu'da başlıca iki ordu müfettişliğiy kurulmuştu. Ateşkes Anlaşması yapıılır yapılmaz askerler terhis edilmiş, silah ve cephanesi elinden alınmış; bu birlikler, savaş gücünden yoksun kadrolar durumuna getirilmişti.

Bir tümeni (41. Tümen) Konya 'da ve bir tümeni (23.Tümen) Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu, karargâhıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de düşman eline düşen 17.Kolordunun, Denizli'de bulunan 57. Tümeni de bu kolorduya bağlanmıştı.

Bir tümeni (24.Tümen) Ankara'da ve bir tümeni (11.Tümen) Niğde'de bulunan 20. Kolordu, karargâhıyla Ankara'da idi.

İzmit'te bulunan 1.Tümen, İstanbul'daki 25. Kolorduya bağlanmıştı. İstanbul'da da 10. Kafkas Tümeni vardı.

Balıkesir ve Bursa yöresinde bulunan 61. ve 56. Tümenler, karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a bağlı 14. Kolordu'yu oluşturuyorlardı.

Üçüncü Ordu Müfettişliği ki müfettişi Mustafa Kemal idi, karargâhıyla Samsun'a çıkmış bulunuyordu. Doğrudan doğruya buyruğu altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu'ydu. Komutanı, yanında getirdiği Albay Refet Bey idi. Bu kolorduya bağlı bir tümenin (5. Kafkas Tümeni) merkezi Amasya'da, öteki tümenin (15. Tümen) merkezi Samsun'da idi. Diğeri, merkezi Erzurum'da bulunan ve komutanı Kazım (Karabekir) Bey olan 15. Kolordu'ydu. Tümenlerinden birinin (9. Tümen) merkezi Erzurum'da, komutanı Rüştü Bey; ötekisinin (3. Tümen) merkezi Trabzon'da, komutanı Yarbay Halit Bey idi. Kolordunun öbür iki tümeninden 12. Tümen, Hasankale doğusunda sınırda, 11. Tümen Doğu Beyazıt'ta bulunuyordu.

Mustafa Kemal'in yetkisi, bu iki kolorduyu (3.ve 15. Kolordu) komutası altında bulundurmaktan daha genişti. Müfettişlik bölgesine yakın birliklere ve yakın valiliklere de bildirimde bulunabilecekti.

Bu yetkiye göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bunun bağlı olduğu müfettişlik ile Diyarbakır'daki kolordu ve bütün Anadolu'daki sivil örgüt yöneticileriyle yazışabilecek ve ilişkiler kurabilecekti.

Düşman devletler, Osmanlı Devleti'ne ve ülkesine maddesel ve ruhsal bakımdan saldırmışlar; yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişlerdi. Padişah ve hükümet

kendi rahatını düşünmekten başka çare düşünmüyorlardı. Farkında olmadan başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, olup bitecekleri bekliyordu. Felaketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, buldukları çevreye ve olaylardan etkilenebilme güçlerine göre kurtuluş çaresi saydıkları önlemlere başvuruyorlardı. Ordunun adı var kendisi yoktu. Komutanlar ve subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntı ve güçlükleriyle yorgun düşmüştü. Gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçurumunun kıyısında kafaları, çıkar yol, kurtuluş çareleri aramakta idi.

Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken, atadan gelen alışkanlık dolayısıyla kendinden önce, yüce halifeliğin ve padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyorlardı. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinden yoksunlardı.

Kurtuluş yolu ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek, temel ilke gibi görülmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı kuruntusu, hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında, koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden yenen, yerlere seren İtilaf kuvvetleri karşısında, yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık olamazdı. Bu anlayışta olan sadece halk değildi; özellikle seçkin denilen insanlar da böyle düşünüyorlardı.

Öyleyse, kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. İlkin, İtilaf devletlerine karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti; sonra da, padişah ve halifeye canla başla bağlı olmak temel koşul olacaktı.

Mevcut durum içerisinde üç türlü kurtuluş çaresi ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere'nin koruyuculuğunu istemek;

İkincisi, Amerika'nın güdümünü istemektir.

Bu iki türlü karara varmış olanlar, Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdi. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletlerarasında paylaşılmasından ise, bu ülkeyi bir devletin kanadı altında bulundurmaya yeğleyenlerdi.

Üçüncü karar, bölgesel kurtuluş yolları ile ilgiliydi. Bazı bölgeler, kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmamak yollarına başvuruyorlardı. Bazı bölgeler de, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağına, Osmanlı ülkesinin paylaşılacağına oldubitti gözüyle bakarak kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlardı.

Mustafa Kemal, bu kararların hiçbirini yerinde bulmamıştı. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıkları çürük, temelsiz bulmuştu. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktan başka bir şey değildi. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamını yitirmiş boş sözlerdi.

Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi? Bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmaktı. İşte, Mustafa Kemal'in, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğü ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığı karar, bu karar olmuştur.

Bu kararın dayandığı en sağlam düşünüş ve mantık şu idi:

Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve saygın bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar toplumlar karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir buyurman getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

Öyleyse, ya bağımsızlık, ya ölüm!

İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık.

Peki, efendim öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?

Mustafa Kemal, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiği büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanında taşıyarak yavaş yavaş bütün topluma uygulamak zorundaydı.¹

Karadeniz’de güven ve asayiş ortamı bozulmuştu. İtilaf devletlerinin tabiriyle Samsun’daki huzursuzluk üzerine İngilizler bölgeye 200 asker çıkarmışlardı. Amaçları, bağımsız bir devlet kurmak isteyen Rumların çıkardığı karışıklıklara son vermektir. Ancak huzur ortamı oluşturulmaya çalışılırken Rumların susturulması yerine Müslüman halkın direnişinin kırılması hedeflenmişti. Rum-Ortodoks Kilisesinin de katkılarıyla “Türkler bizi kırıyor” gibi asılsız iddialarına batı kamuoyunu inandırıyorlardı. Müslüman halk ise saldırganlıktan uzak, sadece savunma ve kendilerini korumaya yönelik faaliyetler içindeydi. Bölgede Rumları fazla göstermek için Müslüman köylüleri zorla göçe zorlayan Rum çetelerine karşı Karadeniz’de zaten var olan Müslüman çeteler harekete geçmek zorunda kalmıştı. Bu durum bile tüm dünyaya “Türk Kıyımı” olarak yansıtılıyordu.

Samsun’da bulunan İngiliz yetkililer, bölgedeki şikâyetlerini başkente aktarınca, asayişini sağlamak için buraya güçlü bir Türk komutanın atanması gereği düşünüldü. İngilizler, Osmanlı Hükümeti’ne sundukları raporlarda, Türk saldırıları önlenemediği takdirde duruma el koyacaklarını bildirdiler. Osmanlı Hükümeti, yeni bölgelerin işgalini önlemek ve makul bir barış anlaşması için İngilizlerle arayış açmamak amacıyla Samsun’dan Trabzon’a kadar uzanan bölgede huzuru sağlayacak önlemler almak zorunda kaldı. Güçlü ve etkili bir komutan gerekiyordu. Hükümeti korkutan bir diğer olgu da kendi gücüyle güvenliği sağlayamadığı bölge halklarının yalnızca işgalci güçlere karşı değil, aynı zamanda Osmanlı yönetimine karşı bağımsızlık için tavır almalarıydı. Ayrıca Yunanlıların ırkdaşlarının katledildiğini ileri sürerek Anadolu topraklarına olan iştahının yanı sıra Karadeniz kıyılarında da haklar talep edeceğinden çekiniliyordu.²

¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 1–23.

² Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara 1981, s. 101–102.

Samsun ve havalisinde asayişin bozulduğu, güya Türklerin Rum köylerine saldırdığına dair sadaret makamına bir rapor ulaşınca Damat Ferit Paşa derhal Dâhiliye Nazırı'ndan bu durumla ilgili bilgi istemişti. Mehmet Ali Bey de fırsattan istifade raporu onaylamış, hatta daha da ileri giderek bölgedeki asayişsizliğin her an artmasının beklendiğini söylemişti. O'na göre sorunun İstanbul'dan çözülmesi güçtü. Olay yerine geniş yetkilerle donatılmış bir komutan gönderilmesi gerektiğini belirtep Mustafa Kemal ismini öneriyordu. Damat Ferit Paşa bu ismi duyunca duraklamış fakat Mehmet Ali Bey kendisini ikna etmeyi başarmıştı.³

Müttefiklerin Samsun dolaylarında, şikâyet ettikleri emniyetsizliği düzeltmek gerekince, akla Mustafa Kemal gelmiş ve Harbiye Nazırı'na bu işi çözmesi görevi verilmişti. Bunun üzerine İkinci Başkan Kazım Paşa (İnanç), Umumi Müfettişlik teklifinde bulunmuştu. Damat Ferit Paşa, yanlış bir anlayışa sebep olmamak için, Mustafa Kemal'in tayinine ait iradeyi almadan önce İngiltere elçiliği baş tercümanı Ryan'a "Mustafa Kemal'in dürüstlüğünden" bahsetti. Fevzi (Çakmak) Paşa da bir İngiliz subayına O'nun İttihatçılara ve Almanlara düşman olduğunu söyledi.⁴

Damat Ferit Paşa ve müttefikler kanaat getirdikten sonra Mustafa Kemal Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tayin edildi ve kendisine bildirildi.⁵ Sadaret Makamı gerekli iradeyi (30 Nisan) hazırladıktan sonra, Mustafa Kemal'in vereceği emirlerin yerine getirilmesi için ilgili il ve sancaklara bir genelge gönderdi.⁶ Böylece daha Nisan ayı içinde Mustafa Kemal'in tayini yapılmış ve hangi illerin O'nun emri altına girdiği belli olmuştu.

Türkler ve Türkiye için son derece acı, karanlık ve tehlikeli olan bu günlerde, İzmir'in işgaline de rastlayan 15 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal, Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Sultan Vahdettin ile görüşmüş ve 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a doğru hareket etmiştir.

19 Mayıs 1919 Pazartesi sabahı saat 6'da Mustafa Kemal ile Samsun'a çıkan 18 subay, rütbe sırasına göre şunlardır:

³ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 2000, s. 80.

⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da I (1919-1921)*, Ankara 1981, s. 35.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye İdare-i Umumiye Evrakı, Dosya No:19-6, Belge No:1-70_7 (Bundan sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi anılmayarak BOA, Dâhiliye İdare-i Umumiye Evrakı DH. İUM olarak kısaltılacaktır).

⁶ BOA, DH. İUM,19-6/1-70_1.

- 1- Kurmay Albay Refet Bey (General BELE) (3. Kor. K.)
 - 2- Kurmay Albay Manastırlı Kazım Bey (General K. DİRİK) (Müfettişlik Kur. Bşk.)
 - 3- Dr. Albay İbrahim Tali Bey (ÖNGÖREN) (Müfettişlik Sağlık Bşk.)
 - 4- Kurmay Yarbay Mehmet Arif Bey (AYICI) (Kurmay Bşk. Yardımcısı)
 - 5- Kurmay Bnb. Hüsrev Bey (GEREDE) (Karargâh Erkan-ı Harbiyesi İstihbarat ve Siyasiyat Şubesi Müdürü)
 - 6- Topçu Bnb. Kemal Bey (DOĞAN) (Müfettişlik Topçu K.)
 - 7- Dr.Bnb. Refik Bey (SAYDAM) (Sağlık Bşk. Yardımcısı)
 - 8- Yzb. Cevad Abbas (GÜRER) (Müfettişlik Başyaveri)
 - 9- Yzb. Mümtaz (TÜNAY) (Kurmay Mülhacı)
 - 10- Yzb. İsmail Hakkı (EDE) (Kurmay Mülhacı)
 - 11- Yzb. Ali Şevket (ÖNDERSEV) (Müfettişlik Emir Subayı)
 - 12- Yzb. Mustafa Vasfi (SÜSOY) (Karargâh K.)
 - 13- Ütğm. Hayati (Kurmay Başkanı Emir Subayı ve Müfettişlik Kalem Amiri)
 - 14- Ütğm. Arif Hikmet (GERÇEKÇİ) (Kurmay Mülhacı, sonra 3. Kor. K.Yaveri)
 - 15- Ütğm. Abdullah (İaş Subayı)
 - 16- Tğm. Muzaffer (KILIÇ) (Müfettişlik İkinci Yaveri)
 - 17- Birinci sınıf katib Faik (AYBARS) (Şifre Kâtibi)
 - 18- Dördüncü sınıf katib Memduh (ATASEV) (Şifre Kâtibi Yardımcısı)
- Mustafa Kemal ve bu heyet dışında gemide başka yolcu yoktu.⁷

Samsun'a çıkış için verilen talimatın sureti şu idi:

1- Dokuzuncu Ordu Kıta'ları Müfettişliği'ne ait görevler yalnız askeri olmayıp, müfettişliğin kapsadığı bölge içinde aynı zamanda mülkidir.

a) Bölgede iç huzur ve düzenin kurulması ve korunması ve bu huzursuzluk ve düzensizliğin çıkış nedenlerinin saptanması

b) Bölgede ötede beride dağınık bir halde bulunduğundan söz edilen silah ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak uygun depolara konması ve koruma altına alınması.

⁷ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Ankara 1971,s. 13-15.

c) Değişik yerlerde bir takım şuralar (meclisler) mevcut bulunduğu ve bunların asker toplamakta olduğu resmi olmayan bir surette ordunun bunları koruduğu ileri sürülüyor. Böyle meclisler bulunuyor, askeri topluyor, silah dağıtıyor ve ordu ile de ilişkiler kuruyorlarsa bunun kesinlikle önlenmesi ve benzer kurulmuş meclislerin kaldırılması.

2.Bunun için;

a) İki tümenli olan Üçüncü ve dört tümenli olan Onbeşinci Kolordular (müfettişlik emrine) verilmiştir. İş bu kolordular operasyon, güven ve düzen hususlarında doğrudan doğruya (müfettişlikle) ve günlük işlemler yani personel işleri, Kuvve-i Umumiye vs. gibi hususlarda eskiden olduğu gibi Harbiye Nezareti ile muhabere edeceklerdir. Tümen ve yahut bölge komutanlığı veya özel bir görevle atanacak subayların atanma veya değiştirilmeleri (müfettişliğin) muvafakatı ve talebi ile olacaktır. Bununla beraber sair hususlarca lüzum ve yarar görerek (müfettişliğin verdiği) talimatı kolordu komutanlıkları aynen uygulayacaklardır. Özellikle sağlık halleri pek önemlidir. Bu alandaki inceleme ve uygulamaların ahaliyi de kapsamaması gerekir.

b) Müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeri ile Erzincan ve Canik bağımsız livalarını kapsadığından müfettişliğin yukarıda sayılan görevleri yerine getirmek için vereceği bütün talimatı iş bu valilere mutasarrıflar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

3. Müfettişlik sınırı civarındaki vilayetler ve bağımsız valilikler (Diyarbakır, Bitlis, Mamuratulaziz (Elazığ), Ankara, Kastamonu illeri) ile Kolordu Komutanlıkları da müfettişliğin görevi sırasında kendi başına yapacağı müracaatları dikkat nazarına alacaklardır.

4. Müfettişliğin askeri hususlara ait başvuracağı makam Harbiye Nezareti olmakla beraber, sair hususlar için ilgili yüksek makamlara muhabere edecek ve iş bu muhabereden Harbiye Nezareti'ne de haber verecektir.

Mustafa Kemal'in emrine, müfettişlik vazifelerini tespit eden 6 Mayıs 1919 tarihli talimata göre 15. ve 3. Kolordular verilmişti. Komşu kolordular da (12.,13.,20. Kolordular) Müfettişliğin başvurularını dikkate alacaklardı. Aynı zamanda dört vilayet (Erzurum,

Trabzon, Sivas, Van), iki müstakil liva (Erzincan, Canik), beş vilayetle (Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu), iki müstakil liva da (Maraş, Kayseri) müfettişlik bölgesine bitişik oldukları için Mustafa Kemal'in vereceği talimata uyacaklardı.⁸

Mustafa Kemal sadece belirtilen yerlerle değil bütün ordu ile irtibata geçip mevcut durumun önemini ortaya çıkarmaya çalışmış, gerekli ordu komutanlıkları ile temas sağlamıştır.⁹

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığının ertesi günü, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda, İngilizlerin Samsun'daki kuvvetlerini arttırdıklarını ve bunların bir kısmını memleket içlerine soktuklarını, mütareke hükümlerine aykırı hareket ettiklerini, bu yüzden devletin nüfuz ve itibarını kırdıklarını, bu şartlarda asayişin sağlanamayacağını, halkın güvenini sarsacak ve milli haklarımıza aykırı bulunan bu durumun önlenmesine çalışılmasını talep ediyordu. İki gün sonraki (22 Mayıs) diğer bir yazısında da benzer haberler verirken, Samsun'da İngilizlerin büyük bir telgraf merkezi tesis edeceklerini bildiriyor ve jandarma mevcudunun artırılmasını istiyordu.¹⁰ Bir yönüyle Anadolu'daki kolordular ile haberleşmeye başlamış, özellikle de İzmir, Bursa, Balıkesir ve çevresi ile Trakya hakkında doğru haberler almaya çalışmıştı. Çünkü geneli milli bir davanın etrafında toplamak istiyordu.¹¹

Millet yorgundu ve ruh çöküntüsü içinde idi. Dikkatli hareket etmek, doğrudan İtilaf devletlerinin tazyikini üstlenmemek gerekiyordu. İngiliz haber subayları, 1919 tarihinde, Anadolu'da rahatça dolaşıyorlardı. Doğuda Yarbay Rawlinson ve Eskişehir'de General Solly Flood gibi İngiliz yüksek subaylarından, milli maksatların yürütülmesi için faydalanmayı da bilmişti.¹²

O günün şartlarına göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da kalması, güvenlik ve rahat çalışma imkânları bakımından tehlikeli idi. Düşündüklerini uygulamak için Anadolu'nun daha iç kısımlarına gitmek ve halkla yakın temas kurmak istiyordu. Bu nedenlerle Samsun'da fazla kalmamış, Merzifon, Vezirköprü, Amasya, Lâdik, Havza gibi

⁸ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 1, Vesika 3,4.5.6.7.8.12.13.14.

⁹ *Nutuk*, s. 23–29.

¹⁰ M.Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, Ankara 1959, s. 138.

¹¹ Feridun Kandemir, *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Arkadaşları ve Karşısındakiler*, İstanbul 1964, s. 37.

¹² Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e.,s. 37.

asayişin bozuk olduğu yerlerde incelemelerde bulunmak ve gerekli tedbirleri almak için karargâhını Havza'ya nakletmişti. Böylece, Samsun'daki İngiliz kuvvetlerinin ve Intelligence Service'in denetiminden kurtulacak ve rahatsızlığı nedeniyle Havza'nın kaplıcalarından yararlanma olanağına kavuşacaktı. Onun için, karargâhını Havza'ya nakledeceğini 24 Mayıs'ta bir yazı ile İstanbul'a bildirdi.¹³

Samsun'da altı gün kaldıktan sonra yedinci gün Havza'ya geçildi. Havza bir alay karargâhı ve tabur merkezi ise de bunların mevcutları yok denecek kadar azalmıştı. Mustafa Kemal, burada kaldığı günlerde, Anadolu planının ilk hatlarını tespit etmişti. Maraş'tan Samsun'a kadar olan dar mesafe üzerinde işgal kuvvetlerinin Anadolu'yu ikiye ayırması gibi bir hareketi ve her yerden gelebilecek işgal kuvvetlerine karşı gerilla harbi denilen büyük planı hazırlamıştı. Kıyılarımıza tek bir düşmanın çıkarılmasını önlemek ile milli davaya hazırlanılmasını bütün kumandanlara bildirmişti. İtilaf devletlerinin kararıyla, Harbiye Nezareti, Anadolu'nun her tarafındaki top, tüfek mekanizmalarını toplatıp İstanbul'a aldırmaktaydı ki Mustafa Kemal bunu da yasakladı.¹⁴

Samsun'dan başlayan örgütlenme eylemlerinin ilk durağı Havza olmuştu. Mustafa Kemal, 28–29 Mayıs tarihinde buradan tüm askeri ve sivil sorumlulara bir genelge göndererek her yerde görülen işgal olaylarını protesto etmelerini önerdi. Birçok yerde bu çağrıya uyuldu. 29 Mayıs günü, Kazım (Karabekir) Bey (15. Kolordu Komutanı), Ali Fuat (20. Kolordu Komutanı) Paşalara ve Refet Bey (3. Kolordu Komutanı)'e gönderdiği gizli telyazıda güvenilir mülki memurlarla birleşerek ulusal savunma ve bağımsızlık mücadelesi için gizli örgütlenmeyi salık verdi. Bu telde Mustafa Kemal'in ordunun da mücadeleye sokulmasından kaçınılmasını önerdiği görülmekteydi. Bu düpedüz, ordunun devletin meşru merkezinden koparılıp, halkla birlikte ona karşı eyleme geçirilmesi demektir. Siyasal devrimin başlangıcını dile getiren bu yazı, önderin arkadaşlarını dönüşü olmayan bir yolculuğa çağırışı gibiydi.

Mustafa Kemal'in Havza'da giriştiği önemli bir çaba da, yakın arkadaşları kadar diğer kolordu komutanlarını da sınamak, onların, girişilecek büyük mücadelede nerede

¹³ BOA, Bab-1 Ali Evrak Odası Siyasi Evrakı, Dosya No:34–64, Belge No: V_3(Bundan sonra Bab-1 Ali Evrak Odası Siyasi Evrakı anılmayarak BEO. SYS. olarak kısaltılacaktır).

¹⁴ Feridun Kandemir, a.g.e.,s. 37.

durabileceğini saptamaktı. Bu bir nabız yoklaması idi. Ayrıca her komutanın birlik mevcudu, yerleri gibi teknik bilgileri de alıp bir durum değerlendirmesi yaptı.¹⁵

Mustafa Kemal için artık tarihi görev başlamış bulunuyordu, Osmanlı Devleti artık bir süre iki elden yönetilecekti. Çünkü Mustafa Kemal gittiği her yerde halkın arasına girecek, İstanbul Hükümeti'nin aksine onları sükûnete değil harekete geçirmeye çalışacaktı. O sadece bir komutan değil, valiler ve ulusal örgütlerle haberleşerek onları durumdan haberdar eden, olanlara çareler arayan, cemiyetler toplayıp kararlar alan bir önder olacaktı.

Havza'daki toplantılarında halka moral, destek vermiş, ümit aşılamış, direnme gücünü arttırmaya gayret etmişti.

Mustafa Kemal'in Havza'daki faaliyetleri gün geçtikçe arttı ve kapsamlı bir hal aldı. Nihayet 28 Mayıs'ta komutan, vali ve ulusal örgütlere gönderdiği bir yazı ile ülkenin düştüğü kötü durumu açıkladıktan sonra miting ve gösteriler düzenlenmesini istemiş, bu yolla onları ulusal hakların savunulmasına davet etmişti. Tarihe Havza Genelgesi olarak geçen bu bildiriden sonra yurdun her yanında yapılan mitingler ile İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti'ne gönderilen protestoların sayısı gittikçe artmıştı.¹⁶

Ulusal bilinci uyandıran mitinglerden rahatsızlık duyan İtilaf devletleri, İstanbul'da yapılan mitingler sonucunda 67 Türk devlet adamını Malta'ya sürgüne gönderdiler. Anadolu mitinglerinin neticesi de Mustafa Kemal'in İstanbul'a geri çağırılması olmuştu. Bu geri çağırılıştaki, 26 Mayıs 1919 Saltanat Şurası'nda İngiliz mandasının istenildiği haberlerinin yayılması üzerine Mustafa Kemal'in, Paris Barış Konferansı'na gidecek Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı uyarmasının ve Anadolu'daki sivil ve ordu makamlarına sadrazam ve padişaha uyarı telgraflarının çekilmesini istemesi etkili olmuştu.¹⁷

Mustafa Kemal'in Samsun ve hele Havza'daki konuşma ve davranışları ile tam aksi yolda çalışacağını belirtmesi üzerine Karadeniz Ordusu Başkomutanı General Milne, 6 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'in derhal geri çağırılmasını istedi. Bu talep üzerine

¹⁵ Doğu Ergil, a.g.e. s. 111.

¹⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 239-240.

¹⁷ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e.,s. 119.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal'e gönderdiği 8 Haziran 1919 tarihli telgrafta "Beraberinizdeki istimbottardan biriyle İstanbul'a gelmeniz rica olunur" isteğinde bulundu.¹⁸ Mustafa Kemal, bu çağrı üzerine kim tarafından ne için istenildiğini gizli olarak Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'dan sordu. 11 Haziran 1919'da "Kıymetli bir generalin Anadolu'da seyahati kamuoyuna iyi bir tesir yapmayacağı cihetle İngilizlerin kendisini istediği" cevabını aldı.¹⁹ Bu görüşmeler Mustafa Kemal ile Harbiye Nezareti arasında 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal'in askerlik görevinden istifa etmesine kadar devam etmişti.²⁰

Bir hafta kadar Samsun'da ve 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar Havza'da kalan Mustafa Kemal daha sonra Amasya'ya geçti.²¹

Bir aydan beri idareciler, askeri makamlar, ulusal örgütler, halkla kurulan ilişkiler ve yapılan yazışmalar Mustafa Kemal'e cesaret vermiş ve ulusal teşkilatın hızla geliştiğini anlatmıştı. Ancak, Mustafa Kemal'in bir komutan olarak genel durumu idare etmesi mümkün değildi. Çünkü İstanbul'a dönmesi için verilen emri dinlememesinden ve İngilizlerin O'na karşı gittikçe artan şüphelerinden sonra ordu müfettişliğinde kalamayacağı açıktı.²² Bu durumu kendisi de anlamış olacak ki daha Havza'da iken 12 Haziran 1919'da "Bugün artık bir üniforma sahibi değilim. Size önceden bildirdiğim gibi, sadece bir millet adamıyım" demişti.²³

18 Haziran 1919'da Edirne'deki Kolordu Komutanı'na "Anadolu ve Rumeli ulusal kuruluşlarını birleştirerek bir merkezden temsil ve idare etmek için Sivas'ta genel bir heyet toplamak istediğini, Anadolu ve Rumeli vilayetlerinin delegelerinden oluşan kuvvetli bir merkez heyetinin kurulması için Sivas'a söz sahibi iki kişinin gönderilmesini" istedi.²⁴ Bu çok önemli bir davranıştı. Çünkü Mustafa Kemal bu suretle kurtuluş için aldığı kararların en önemlilerinden birisini açıklamış bulunuyordu. Bu fikrini biraz daha

¹⁸ BOA, Hariciye Siyasi Evrakı, Dosya No:2606, Belge No:2_9,10 (Bundan sonra Hariciye Siyasi Evrakı anılmayarak HR. SYS. olarak kısaltılacaktır).

¹⁹ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara 1992, s. 86-87.

²⁰ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s. 126.

²¹ *Nutuk*, s. 30.

²² BOA, HR. SYS, 2608/6_1.

²³ Gotthard Jaeschke, a.g.e.,s. 129

²⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, Vesikalar/Belgeler*, c. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, Belge No: 19, s. 1221.

geliştirmek ve genelleştirmek için Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Bey, Refet (Bele) Bey ile Amasya’da görüşmelerde bulundu. Genel durumun tartişıldığını ve sonucun ertesi gün arz edileceğini Konya’da bulunan Ordu Müfettişi Cemal Paşa’ya ve Erzurum’daki Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa’ya bildirdi.²⁵ Mustafa Kemal’in Emir Subayı Cevad Abbas Bey’e 21–22 Haziran gecesi Amasya’da söyleyip yazdırdığı genelgenin kararları şunlardı:

1-Yurdun btnlğ, ulusun bağımsızlığı tehlikededir. Merkez hkmetimiz, İtilaf devletlerinin etki ve denetimi altında, sarılmış bulunduğundan, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş gibi tanıtıyor. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı kurtaracaktır. Ulusun durumunu ve davranışını göz önüne almak ve haklarının sesini dünyaya duyurmak için her türlü etki ve denetimden kurtulmuş bir ulusal kurulun varlığı çok gereklidir. Bunun için, yazışma ile her yerden gelen öneri ve ulusal istek zerine Anadolu’nun her bakımdan en güvenilir yeri olan Sivas’ta ulusal bir kongrenin ivedilikle toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün Osmanlı illerinin her mutasarrıflığından, parti ayrılıkları göze alınmaksızın, yetenekli ve ulusun güvenini kazanmış  kadar kimsenin elden geldiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir. Her olasılığa karşı, bunun bir ulusal giz halinde tutularak gürültüye yer verilmemesi ve gerekli görülen yerlerde gezilerin, kimliklerin gizlenerek yapılması gerekir.

2-Doğu illerimiz adına 10 Temmuz’da Erzurum’da toplanması kararlaştırılmış olan kongre için sözü geçen illerin Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Reddi İlhak derneklerinden seçilmiş üyeler aslında Erzurum’a doğru yola ıkarılmışlardı. O vakide kadar öteki illerimizin delegeleri de Sivas’a varabileceklerinden, Erzurum Kongresi’nin yeleri de uygun göreceği zamanda genel toplantıya katılmak üzere Sivas’a doğru yola çıkacaklardır.

3-Bu maddelere göre delegelerin Müdafaa-i Hukuk-u Milliye dernekleri ve belediye başkanlarınca ve başka biçimlerle seçilmesi ile harekete geçirilmeleri konusunda yüce yurtseverce aracılıklarını ve adlarıyla, yola çıkış zamanlarını bildirmelerini dilerim.

²⁵ Selahattin Tansel, a.g.e.,c.II, s. 10.

4-Bu telyazının varışının hemen bildirilmesi rica olunur.²⁶

Kongreye çağrı genelgesi, sivil ve askeri makamlara şifreli olarak gönderildi. Bundan başka, İstanbul'da bulunan bazı kişilere de iletildi. Mustafa Kemal ayrıca bu kişilere genelge niteliğinde mektup yazdı. Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (Nafia Nazırı), Sulh ve Selamet Fırkası Başkanı Ferit Paşa, Cami Bey ve Ahmet Rıza Bey'e gönderilen mektubun içeriği özet olarak şöyle idi:

1- Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük amaçları hiçbir zaman gerçekleştiremez.

2- Bunlar ancak doğrudan doğruya ulusun bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.

3- Aslında, acı olan durumu öldürücü biçime sokan en keskin etmen, İstanbul'daki karşı akımlar ve ulusal ereklere zararlı bir biçimde desteksiz bırakan siyasal ve ulus yararına aykırı propagandalardır. Bunun cezasını yurdumuzun nasıl çektiğini pek çok görmekteyiz.

4- Artık İstanbul Anadolu'ya egemen değil, bağlı olmak zorundadır.

5- Size düşen özveri pek büyüktür.²⁷

Bu mektup ile İstanbul Anadolu ilişkisinin yönü tayin edilmiş ve temel esaslar aktarılmıştı. Mustafa Kemal genelgede yer alan görüşleri Padişah Vahdettin'e mektupla yine Amasya'dan bildirdi. İngilizler de baskılarında direk padişahı muhatap almışlardı. Yaşadığı korku ile bizzat devreye giren padişah Mustafa Kemal'in azlını istedi. O'nun yerine Kazım (Karabekir) Paşa'nın vekâlet etmesi istenmişse de Kazım (Karabekir) Paşa bu isteği kabul etmedi ve Mustafa Kemal'in müfettişlikten ayrılmasını tehlikeli bulduğunu bildirdi.²⁸

1.2. Erzurum Kongresi

Havza Genelgesi'ni ve Amasya Genelgesi'ni yayınlayan Mustafa Kemal bir an önce Erzurum'a ulaşmak istiyordu. Çünkü bu şehir düşüncelerini uygulamak için iyi seçimdi.15. Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) burada idi. Halkın bilinçli ve teşkilatlı

²⁶ *Nutuk*, c. III, Belge No: 26, s. 1233.

²⁷ *Nutuk*, s.49.

²⁸ Selahattin Tansel, a.g.e., c.II, s. 12-16.

yapısı dikkat çekiciydi.²⁹ Bu yıllarda ülke genelindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nden en kuvvetli iki kuruluşundan birisi Erzurum'da idi.³⁰

Bu arada Mustafa Kemal'in Anadolu'daki faaliyetleri başta İngilizler olmak üzere İtilaf devletlerini rahatsız etti. İstanbul hükümetine baskı yaparak Paşa'yı İstanbul'a dönmeye zorladılar.³¹ Fakat O amaçları ve ideallerine yürümeye devam etti.

Mustafa Kemal 23 Haziran 1919 günü Tokat-Sivas yolu ile Erzurum'a hareket etti. İstanbul O'nu geri almak için direndi ve azletti. Fakat O aldırış etmedi ve devam etti.³² Bir haftalık meşakkatli bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü ahalinin ve askerinin ciddi tezahüratı içinde Erzurum'a geldi.³³ Yanında Manastırlı Miralay Kazım, Binbaşı Hüsrev, Miralay İbrahim Tali, Binbaşı İbrahim Refik Beyler ve yaverler vardı. İlk karşılama yeri Ilıca idi. Karşılayanlar arasında 15. Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa, eski Erzurum Valisi Ahmet Münir Bey, azledilmiş Bitlis Valisi Mazhar Müfit Bey, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Raif Efendi ve İdare Heyeti bulunuyordu.³⁴ Erzurum'a gelindiğinde İstanbul Kapısı'nda Kolordu İhtiram Kıta'sı ve halkın coşkulu karşılaması görüldü.³⁵

Mustafa Kemal Erzurum'da Müstahkem Mevki Kumandanlığı binasında, daha sonra da Yukarı Mumcu'da "Atatürk Evi" diye bilinen evde kaldı.³⁶ İlk görevi Heyet-i Fa'ale üyeliği oldu. İstanbul'un baskıları sonucu 7-8 Temmuz 1919 gecesi askeri görevlerinden ayrıldı. Mazhar Müfit'e yazdığı notlarda cumhuriyetten bahsettiği bilinir. Erzurum'da bulunan İtilaf Devletleri temsilcisi Yarbay Rawlinson da Mustafa Kemal'in cumhuriyete doğru attığı adımlardan rahatsız oldu ve durumu rapor etti.³⁷ İstanbul Hükümeti de Mustafa Kemal'in askerlikten ayrıldığını ve dolayısıyla emretme yetkisinin

²⁹ Günay Çağlar, "Atatürk ve Erzurum Kongresi", *Atatürk Konferansları, (1999 Yılı-yurtiçi)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 123.

³⁰ Cevat Dursunoğlu, "Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri", *Atatürk Konferansları, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1964, s. 35.

³¹ BOA, HR. SYS,2606/1_30.

³² Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Kırıl Matbaası, İstanbul 1984, s. 180.

³³ *Atatürk-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler Hatıralar*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1979, s. 3.

³⁴ Haluk Selvi, *Milli Mücadelede Erzurum (1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 94.

³⁵ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1990, s. 62.

³⁶ Muzaffer Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve 1.BMM'de Erzurum Milletvekilleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 2000, s. 109.

³⁷ Enver Konukçu, "Cumhuriyette Erzurum", *Atatürk Konferansları (1998-75.Yıl-Yurtiçi)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 214.

kalmadığını duyurarak emirlerinin dinlenme olasılığını ortadan kaldırmak için bunun sıradan bir istifa olmanın ötesinde görevini başaramamış olmamasından kaynaklanan bir “azil” anlamı taşıdığını ilan etti.³⁸

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 28 Mayıs 1919’da toplanarak yedi vilayetin katılımıyla doğuda genel bir kongrenin toplanmasını kararlaştırdı. Bu sırada Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de doğu vilayetleri ile diyalog kurmaya çalışıyordu.³⁹ Erzurum Kongresi için teklif alan bu vilayetler delegelerini seçip göndereceklerini bildirdiler. Erzurum Vilayet Kongresi’nde kongre tarihi 10 Temmuz 1919 olarak belirlendi. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kongre hazırlıklarına 20. Kolordu ve 3. Ordu Müfettişliği de katılarak gerekli tedbirler alındı.⁴⁰

Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne gelince Heyet-i Fa’ale başkanı seçildi. Üyeler: Raif Efendi, mütekit Binbaşı Kazım Bey, Binbaşı Süleyman Bey, *Albayrak* gazetesinden Necati Bey, Cevat Dursunoğlu oldu.⁴¹ İlk toplantıları 10 Temmuz 1919 günü yapıldı. Aynı gün kongrenin toplanması gerekiyordu, fakat delegeler tamamlanamadığı için olmadı. Kongrenin 23 Temmuz’da toplanmasına karar verildi. Mustafa Kemal ilk kez karara bağlanacak olan Misak-ı Milli esaslarının müsveddelerinin hazırlanması işini *Albayrak* gazetesi sahibi Süleyman Necati’ye verdi.⁴²

Kongre hazırlıkları için sadece cemiyet değil Erzurum halkı da çalıştı. Halk kongrenin iyi ve düzenli olabilmesi için elinden geleni yaptı. 42 mahallesi bulunan Erzurum dokuz mıntıkaya ayrıldı. Dışarıdan gelen misafirler için buralardan ödünç para, yatak, malzeme alındı. Misafirlere hizmet için ücretli çalışanlar görevlendirildi.⁴³ Mustafa Kemal ve Rauf Bey’in kongrede yer alabilmeleri için azalardan Cevat Bey ile Kazım Bey istifa ettiler.⁴⁴

³⁸ Tülay Âlim Baran, “Kuvayi Milliye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükümetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Mayıs 1999, Yıl:12, S.23’den Ayırbasım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2003, s. 289.

³⁹ Günay Çağlar, a.g.m., s. 127.

⁴⁰ Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara 1993, s. 63–80.

⁴¹ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958, s. 323.

⁴² Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968, s. 64.

⁴³ Haluk Selvi, a.g.e.,s. 104.

⁴⁴ Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e.,s. 145,184.

İstanbul Hükümeti'nin ve İtilaf devletlerinin kongreye yönelik olumsuz gayretleri boşa çıktı. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İstanbul'daki genel merkeze bir telgraf çekerek Erzurum Şube Başkanlığı'na Mustafa Kemal'in, ikinci başkanlığa da Rauf Bey'in getirildiğini bildirdi. Artık kongre için gün sayılıyordu.⁴⁵

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da Kavaf mahallesinde mütevazı bir okul binasında (Sansaryan Mektebi)⁴⁶ bayram havası eşliğinde toplandı.⁴⁷ Saat onbire doğru okulun bahçesinde tören başladı. Kurbanlar kesildi. Trabzon'un Şiran Delegesi Müftü Hasan Efendi açılış için dua etti.⁴⁸ Trabzon Delegesi Eyüboğlu İzzet Bey başkanlıktan feragat edince açılış nutkunu Raif Bey yaptı. Konuşmasını kongreye bir başkan seçilmesini isteyerek bitirdi. İlk gün hazır bulunan 45 üyeden 38'inin oyu ile Mustafa Kemal kongre başkanlığına seçildi.⁴⁹

Kongreye toplam 56 delege katılmıştır. Van'dan 2, Bitlis'ten 3, Sivas'tan 10, Trabzon'dan 17, Erzurum'dan 24 delege vardır.⁵⁰ Erzurum, Sivas, Bitlis, Van, Trabzon delegelerinin hazır bulunduğu kongreye Diyarbakır ve Elazığ katılmadı.⁵¹

Mustafa Kemal başkan olarak yaptığı ilk konuşmasında memleketin genel durumu ile komşu ülkelerdeki bağımsızlık mücadelelerinden bahsederek İtilaf devletlerinin kontrolünden uzak bir milli iradenin Anadolu'dan çıkacağını bu sebeple, bu Milli Meclis'in var olmasını ve millete dayanması gerektiğini bildirdi. İlk gün alınan kararlar gereğince padişaha, sadarete ve vilayetlere telgraflar gönderilerek, kongrenin açıldığı ve hedeflerinin neler olduğu haber verildi. Vatanın kurtarılması ve bölünmemesi için Doğu Vilayetleri adına toplanıldığı, padişaha ve hilafete bağlı olunduğu üzerinde duruldu.⁵²

23 Temmuz'da açılan kongre tartışmalı oturumlar sonucunda, 14 günde tamamlanabildi. Kongre maksadını üç esasta toplamıştı. Bunlar: 1-Vatanın bütünlüğünü muhafaza ve müdafaa etmek, 2-Milli istiklalinin dokunulmazlığını ve tamlığını sağlamak,

⁴⁵ Muzaffer Taşyürek, a.g.e.,s. 115.

⁴⁶ Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 328.

⁴⁷ Kazım Karabekir, a.g.e.,s. 77.

⁴⁸ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 77.

⁴⁹ Haluk Selvi, a.g.e., s. 109.

⁵⁰ Cevat Dursunoğlu 54 delege, Mazhar Müfit Kansu 53 delege katıldı bilgisini vermektedir.

⁵¹ Mahmut Goloğlu, a.g.e.,s. 81.

⁵² Günay Çağlar, a.g.m.,s. 128-129.

yani tam bağımsızlık, manda ve himayenin reddedilmesi, 3-Kuva-yı Milliye'yi amil ve İrade-yi Milliye'yi hâkim kılmak⁵³

Erzurum Kongresi sonucunda “Mukarrerat” ve “Beyanname” yayınlandı. Bunlar, İstanbul'daki Amerikan ve İngiliz Mandası taraflısı eski ve işbaşındaki devlet ricali ile aydınların, teşkilat, çalışma ve yayınlarına karşı milletin cevabı olduğu gibi milli mücadelemizin, yeni devletimizin temelidir.⁵⁴

7 Ağustos 1919 günü bir kapanış töreni yapıldı. Kapanış konuşmasında Mustafa Kemal, vatan ve milletin kurtarılması için önemli kararlar alındığını, cihana karşı milletimizin varlığının ve birliğinin gösterildiğini, tarihin bu kongreyi ender ve büyük bir eser olarak değerlendireceğini belirtti.⁵⁵ Kongrenin son günü imzalanan beyanname 15. Kolordu tarafından çoğaltılarak dağıtıldı.⁵⁶

10 maddeden oluşan beyannameye şu noktalar üzerinde duruldu:

1-Trabzon ili ve Samsun Sancağı ile Doğu Anadolu illeri ve bu bölgedeki bağımsız livalar; hiçbir sebep ve bahane ile birbirlerinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Mutlulukta ve felakette ortaklığı kabul eder ve aynı amacı hedef edinirler. Bu bölgede yaşayan bütün Müslümanlar birbirlerine karşı fedakârlık duygusu ile doludurlar, sosyal ve sosyal durumlarına saygılı öz kardeşler.

2-Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının sağlanması, saltanat ve hilafet makamlarının korunması için milli kuvvetleri yapıcı duruma getirmek ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.

3-Her türlü işgal ve müdahale Rumluk, Ermenilik amacına yönelme sayılacağından birlikte savunma ve karşı koyma esası kabul edilmiştir. Siyasi egemenliği ve sosyal dengeyi bozacak surette Hıristiyanlara yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

⁵³ Muzaffer Taşyürek, a.g.e.,s. 121.

⁵⁴ *Erzurum Kongresi'nin 60. Yıldönümüne Armağan*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1979, s. 1,2.

⁵⁵ Günay Çağlar, a.g.m., s. 131.

⁵⁶ Kazım Karabekir, a.g.e.,s. 99,131.

4-Hükümetin buraları bırakmak veya buralarla ilişkisini kesmek zorunda kalması ihtimaline karşı saltanat ve hilafete bağlılığı ve milli hakları koruyucu tedbirler ve kararlar alınmıştır.

5-Vatanımızda, öteden beri birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kimselerin, kanunlarla pekiştirilmiş müktesep haklarına tamamıyla uyarız. Mal, can ve ırzlarının korunması, esasen dinimizin, geleneklerimizin ve yasalarımızın gereği olduğundan, bu esas kongremizin genel kanısı ile de sağlamlaştırılmıştır.

6- İtilaf Devletleri'nden; Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sırada sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi, Doğu Anadolu illerinde, büyük çoğunluğu İslam olan ve kültürel, ekonomik üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan, birbirlerinden ayrılmaları imkânsız öz kardeş, dindaş ve soydaşlarımızın oturduğu memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek, varlığımıza ve tarihi, ırki, dini haklarımıza saygı gösterilmesi ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar verilmesi beklenir.

7- Milletimiz insani ve asri amaçları yüceltir. Fen, sanayi ve ekonomi bakımından ihtiyaçlı durumumuzu takdir eder. Bundan ötürü; devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde, milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istila isteği olmadan herhangi devletin fenne, sanayiye, ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. İnsanlığın esenliği ve umumun huzuru adına, böyle insancıl ve adaletli kuralları kapsayan bir barışın tez elden kararlaştırılması en büyük milli arzumuzdur.

8- Milletlerin kaderlerini kendilerinin çizdiği bu tarihi çağda İstanbul Hükümeti'nin de milli iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan hükümetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi, bu kararların dışta da itibarı olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadar ki olaylar ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Bundan ötürü, milletin, içinde bulunduğu korkulu durumdan ve kuşkudan kurtulma çarelerine başvurmasına hacet kalmadan hükümetimizin hemen Milli Meclis'i toplaması ve bu suretle milletin ve memleketin kaderi hakkında alacağı bütün kararları Milli Meclis'in denetiminden geçirmesi zorunludur.

9- Vatanımızın karşılaştığı üzücü olaylar ve aynı amaçla milli vicdandan doğan derneklerin anlaşma ve birleşmeleri ile meydana gelen kitle bu kere (Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) adında bir topluluk haline getirilmiştir. Cemiyet her türlü particilik akımlarının dışındadır. Bütün Müslüman yurttaşlar derneğin tabii üyesidir.

10- Kongre tarafından seçilen bir Temsilciler Kurulu kabul edilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar olan milli kuruluşlar birleştirilmiş ve sağlanmıştır. Bu beyanname de açıkça göstermektedir ki, Erzurum Kongresi tam bir milli mücadele hareketi ve onun başlangıç hamlesiydi.⁵⁷

Bu beyannamenin yanı sıra Heyet-i Temsiliye'nin kongre kararlarının uygulanmasına yönelik direktifleri anlamı taşıyan 7 maddelik Kongre Nizamnamesi'nin hükümlerinde de yeni bir devlete gidişin izlerini görebiliriz. Beyannameden farklı olarak özellikle 4. maddede yer alan “Hükümet-i Osmaniye, bir tazyik-i düvel karşısında buraları terk etmek ızdırarında bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idari, siyasi, askeri vaziyetin tayin ve tespiti:” ifadeleriyle başlayan ve bu durum karşısındaki geçici bir yönetimi temel çözüm olarak gören anlayış, yeni bir devlete doğru yönelişin en somut göstergelerinden biridir. Yine Nizamname'de yer alan bölge dışına göçü yasaklayan hüküm de, çoğunluğu kaybetmeme amacına yönelik olduğu kadar, direnişin azminin yaygınlaştırılmasıyla da ilgilidir.⁵⁸

Nizamnamenin 7. maddesi Heyet-i Temsiliye'ye, 7. maddeye yapılan ek Heyet-i Temsiliye'nin nasıl seçileceğine dairdi. Buna göre heyet en fazla on altı en az dokuz kişiden seçilecekti. Yeni kurulan cemiyetin merkezi Erzurum olarak kabul edilmiş, alınan kararlar ve Heyet-i Temsiliye'ye kimlerin seçildiği Erzurum Valiliği'ne bir yazı ile bildirilmiştir.⁵⁹ Buna göre alınan kararları uygulamak için seçilen ve hükümet gibi çalışacak olan Heyet-i Temsiliye'de şu isimler bulunuyordu: 1-Mustafa Kemal Paşa (9. Ordu Müfettişliği'nden müstafi), 2-Rauf Bey (Sabık Bahriye Nazırı), 3-Raif Efe (Sabık Erzurum Mebusu), 4-İzzet Bey (Sabık Trabzon Mebusu), 5-Servet Bey (Sabık Trabzon Mebusu), 6-Şeyh Fevzi Efendi (Erzincan'da Nakşî Şeyhi), 7-Bekir Sami Bey (Sabık Beyrut Valisi), 8-Sadullah Efendi (Sabık Bitlis Mebusu), 9-Hacı Musa Bey (Mutki Aşiret

⁵⁷ Mahmut Goloğlu, a.g.e.,s. 109–111

⁵⁸ Temuçin Faik Ertan, “ Erzurum Kongresi Kararlarının Ulus-Devlet Sürecine Etkisi “, 23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum I. Uluslar arası Sempozyumu, Erzurum 2002, s. 368.

⁵⁹ Haluk Selvi, a.g.e., s. 119.

Reisi). Bu seçilenler hiçbir zaman bir araya gelip çalışmamışlardır. Bu isimlerden İzzet, Servet ve Hacı Musa Bey ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendi Sivas Kongresi'ne katılmış daha sonra biri Erzurum'a diğeri Erzincan'a geri dönmüşlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresi'nde heyete katılan Bekir Sami Bey, İstanbul Meclis-i Mebusan'ına gidinceye kadar çalışmışlardır.⁶⁰

Erzurum Kongresi ile Doğu Anadolu'da bir birlik teşkil edildi, hareket tek merkezden idare edilmeye başladı. Bu idarenin merkezini Heyet-i Temsiliye teşkil etti ve başında Mustafa Kemal Paşa oldu.⁶¹

7 Ağustos 1919 günü kongre sona erdi. Kongrenin kapanış konuşması Mustafa Kemal tarafından yapıldı. Bu konuşmadan sonra kürsüye gelen Şiran Delegatesi Müftü Hasan Fahri Efendi tarafından dua edildi.⁶² Kongre ve Erzurum Mustafa Kemal'e yürüdüğü yolda büyük bir destek verdi. O, kongrenin son bulduğu akşam: “Erzurum'da ve kongrede gördüğüm samimiyet mertlik ve fedakârlık azim ve iman beni doğrusu çok cesaretlendirdi. Memleketi kurtarmak yolundaki cesaretimi arttırdı” diyordu.⁶³

Erzurum Kongresi İstanbul'da değişik yankılar buldu. 22 Temmuz 1919'da İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerinin kendi aralarında yaptıkları toplantıda Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklama kararı çıktı. Tutuklama kararına karşı çıkan iki bakan Nazım ve İzzet Paşalar istifa etti. Harbiye Nazırlığı hükümetin bu kararı üzerine Kazım (Karabekir) Paşa'ya emir yollayarak Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in yakalanarak İstanbul'a gönderilmesini istedi. Fakat bu emir karşılık bulmadı. Yine İtilaf Devletleri kongreden rahatsız oldu. Nitekim Erzurum'da bulunan İngiliz Albay Rawlinson, Kazım (Karabekir) Paşa'ya nota vererek kongreye engel olmaya çalıştı.⁶⁴

Tüm engellemelere rağmen vatanın en dar gününde en önemli liderin başkanlığında toplanan Erzurum Kongresi en hayati meseleleri ele alarak incelemiş ve hepsini bir karara bağladığı gibi pratik çözüm yolları göstermişti.⁶⁵ Kongre kararları bir bütün olarak incelendiğinde bir ulus-devlet için vazgeçilmez unsurlar olan vatan, bu vatan

⁶⁰ *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1969, s. 8–9.

⁶¹ Haluk Selvi, a.g.e., s. 120.

⁶² Muzaffer Taşyürek, a.g.e.,s. 133.

⁶³ Günay Çağlar, a.g.m.,s. 130.

⁶⁴ Muzaffer Taşyürek,a.g.e., s. 135–137.

⁶⁵ Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1998, s. 98.

üzerinde varlığını bağımsız olarak devam ettiren bir ulus ve ulustan güç alan bir egemenlik anlayışı ve devlet otoritesinin bulunduğu açıkça görülmektedir.⁶⁶ Kongre bölgesel olmasına rağmen kararlar bütün Osmanlı topraklarını kapsamaktadır. Milli Mücadelenin ilk idari teşkilatlanması burada olmuştur. Alınan kararlar Türk İstiklal Harbi ve Lozan görüşmelerinde takip edilecek politikanın esasını oluşturmuştur.⁶⁷ Bu kongre ile asker ve sivil kuvvetler İstanbul Hükümeti'nin teslim olma hareketine karşı gelerek yurdu bir bütün olarak kurtarma yolunda ilk adım atılmıştır.

1.3. Sivas Kongresi

Erzurum'daki çalışmalarını bitiren Mustafa Kemal, 29 Ağustos günü Erzurum'dan ayrıldı.⁶⁸ Hemen her gün gelen telgraflarla Sivas'a davet edilen Mustafa Kemal ve arkadaşları 2 Eylül 1919'da halkın sevgi gösterileri eşliğinde Sivas'a geldi.⁶⁹

Sivas, Amasya Genelgesi'nde de ifade edildiği gibi Anadolu'nun en güvenilir yeri idi. Ulaştırma imkânları bakımından müsait olduğu gibi, doğu ve batıyı, kuzey ve güneyi birbirine bağlayan en elverişli merkezdi. Yabancı kuvvetlerin burada etkili olma olasılığı diğer yerlere göre daha azdı. Ayrıca Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 24. maddesinde değinilen altı ilden birisiydi. Yani İtilaf Devletleri'nin işgal etmek için fırsat kolladıkları bir yerdi.⁷⁰

İstanbul Hükümeti ve İtilaf devletlerinin engelleme çabalarına rağmen Kongre 4 Eylül 1919 tarihinde toplandı. Sivas Lisesi salonunda saat 14.00'de çalışmaya başlayan kongrede ilk konuşmayı davet sahibi olarak Mustafa Kemal yaptı. Ülkenin içinde bulunduğu durumu, işgalleri, Yunan ve Ermeni zulümlerini anlattı. İstanbul Hükümeti'nin ulusal haklara sahip çıkmada aciz kaldığını, bu durumu gören halkın yurt topraklarını korumak için teşekküller oluşturduğunu belirtti. İstanbul Hükümeti'nin milletin hak isteyen sesini boğmak istediğini vurgulayarak kongreden vatanın ve milletin bir bütün olduğunu gösterir bir karar alınmasını istedi.⁷¹

⁶⁶ Temuçin Faik Ertan, a.g.m.,s. 368.

⁶⁷ Günay Çağlar, a.g.m., s. 130.

⁶⁸ BOA, BEO. SYS, 34-64/V_20.

⁶⁹ BOA, BEO. SYS, 34-64/V_22.

⁷⁰ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1997, s. 61-62.

⁷¹ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 107-111.

Kongrenin açıldığı ilk günlerdeki karışık havaya rağmen Mustafa Kemal, üç oy farkla kongre başkanlığına seçildi.⁷² Üç gün, kongrenin ittihatçı olup olmadığı, padişaha yazılacak mektubun nasıl olacağı, kongrenin siyasetle uğraşıp uğraşmayacağı konuları ve açılış için gelen yazılara cevap vermekle geçti.⁷³

Kongrenin gündeminde iki önemli konu vardı. 1- Erzurum Kongresi'nde kabul edilen tüzük ve bildirin yurt bütünlüğünü kapsayacak şekilde gözden geçirilmesi, 2- Kongre üyelerinden 25 kişinin hazırladığı manda ile ilgili raporun görüşülmesi.⁷⁴

Kongrenin dördüncü günü esas gündem maddelerine geçildi. Önce Erzurum Kongresi'nde kabul edilen tüzük ve bildiri üzerinde yapılacak değişiklik görüşüldü ve karara bağlandı. Yapılan değişikliğe göre:

1- Cemiyetin adı “Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” iken tüm ülkeyi kapsayacak şekilde “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” oldu.

2- “Heyet-i Temsiliye, Şarki Anadolu'nun umumi heyetini temsil eder” yerine “Heyet-i Temsiliye vatanın tamamını temsil eder “ denildi ve Heyet-i Temsiliye'ye altı üye ilave edildi.

3- “Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik örgütleri oluşturma amacıyla yapılmış sayacağımızdan hep birlikte savunma ve direnme esası kabul edilmiştir” yerine, “Her türlü işgal ve müdahalenin ve özellikle Rumluk ve Ermenilik örgütleri oluşturma amacına yönelik davranışların durdurulması için hep birlikte savunma direnme ilkesi kabul edilmiştir” denildi. Böylece İtilaf devletlerine karşı mücadele edileceği belirtildi.

4- “Osmanlı Hükümeti'nin yabancı devletler baskısı karşısında buraları (yani doğu illerini) bırakmak ve buralarla ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa yönetim, siyasa, askerlik bakımlarından nasıl davranılacağına belirtilmesi ve saptanması” yani

⁷² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971, s. 127.

⁷³ *Nutuk*, s. 119.

⁷⁴ Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 122.

geçici hükümet kurma maddesinde “buraları” yerine “ülkemizin herhangi bir parçasını bırakmak ve orası ile ilgilenmemek ...” biçiminde kapsayıcı ve genel sözler konuldu.⁷⁵

Kongrenin beşinci günü padişaha bir telgraf çekildi. İstanbul’daki mevcut hükümetin hiçbir şekilde ulusal irade ve ulusal menfaatleri gözetmediğinden bahisle, kongrenin maksat ve gayesi belirtildi.⁷⁶

Sivas Kongresi’nin en fazla uğraştığı ve Mustafa Kemal’in tüm ağırlığıyla karşı koymak durumunda kaldığı bir konu da manda meselesi idi. Manda isteyenlerin görüşleri iki başlık altında toplanabilirdi.

Birinci görüşe göre: Biz geri kalmış, savaşta yenilmiş yoksul bir ülkeydik. Kendi kendimize kalkınmamız olanaksızdı. Diğer yanda, hep karşısında gerilenen, hatta aşağılık duygusu ile öykülenen bir batı vardı. Bu batı toplumlarından biri bizi himayesine alırsa, biz de onunla birlikte uygar ülkeler arasına katılabilirdik.

İkinci görüşe göre: Biz yenilmiş bir ülkeydik. Yenenler bizi bölmek istiyorlardı. Eğer batı toplumları içinde bizi en iyi anlayacak, en insancıl biçimde davranacak olanın himayesine girersek, bütünlüğümüzü koruyabilir ve parçalanmaktan kurtulabilirdik. Yani manda, bu anlamda bir kurtuluş güvencesi olacaktı.⁷⁷

Manda yönetimi, savaşta kazanan devletlerin emperyalist emellerini, Amerika Başkanı Wilson’un ilkeleriyle bağdaştırmak amacıyla ortaya atılmıştı.

Vatan dört bir yandan istila edilirken İstanbul Hükümeti mesele çıkarmadan İngilizlerin her isteğini yerine getirme telaşı içindeydi. Böylece İngilizlerin sempatisini ve daha iyi himayesini kazanarak, ne kurtarırsam iyidir hesabı yapıyordu. Bu karamsar ortamda bazı devlet ve fikir adamları Amerikan mandasını kurtuluş ümidi olarak görüyorlardı. Bu görüşü savunmak için Wilson Prensipleri Vahdet-i Milliye dernekleri kurulmuş, Milli Ahrar Partisi ile Milli Kongre’nin bazı üyelerinden de destek alınmıştı.

Manda karşıtı olanların temel görüşü Mustafa Kemal tarafından belirtilen iki noktada toplanmaktaydı:

⁷⁵ *Nutuk*, s. 121.

⁷⁶ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, İstanbul 1963, s. 129.

⁷⁷ Doğu Ergil, a.g.e., s. 150.

1- Tam bağımsız devlet kavramı ile manda yönetimi nasıl bağdaştırılabilecektir?

2- Manda yönetimini yükleneyecek olan Amerika'nın bu yükümlülüğe karşı elde edeceği kazanç ne olacaktır? Bu sorulara tatmin edici bir cevap verilemiyordu.

Uzun tartışmalardan sonra iki tarafı memnun eden bir çözüm bulundu. Rauf Bey tarafından yapılan bir teklif oy birliği ile kabul edildi. Buna göre: Amerika Kongresi'nden adil bir barış yapılabilmesi için, memleketimizi tetkik edecek ve hakikati görececek bir heyet davet edilecekti. Böylece üyeler arasında görüş ayrılığı giderilmiş oluyordu. Kararın imzalı İngilizce bir kopyası da, kongreyi izlemek üzere Sivas'a gelen Amerikalı gazeteci Browne'a verilmişti.

Kongrede Amerikan Mandası kabul edilmedi. Sadece Erzurum Kongresi bildirisinin 7. maddesi tekrar edilerek, "Türkiye'ye karşı istila emelleri beslemeyen herhangi bir devletin, teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımının memnuniyetle karşılanacağı" vurgulandı.⁷⁸

İstanbul Hükümeti tarafından 20. Kolordu Komutanlığı görevinden uzaklaştırılan Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in önerisi ile "Batı Anadolu Genel Kuva-yı Milliye Başkomutanlığı" vazifesine atandı. Kongre başkanı Mustafa Kemal imzası ile telgraf çekilerek, delegelerin oybirliği ile gerçekleşen ataması kendisine bildirildi. Temsil Kurulu ile bağlantı kurması ve bu bağlantıyı sürdürmesi istendi.⁷⁹

Türk milletinin esaret kabul etmeyen sesi yurt ve dünyada bir bayrak gibi dalgalanmaya başlamıştı. Bu üstün hareketin bir ses organına ihtiyacı vardı. O da ancak bir gazete ile mümkün olabilirdi. Bu nedenle ulusal iradenin sözcülüğünü yapacak *İrade-i Milliye* adında bir gazete çıkarılmasına karar verildi.⁸⁰

Sivas Kongresi'nin basılması ve üyelerinin tutuklanması için Harput Valiliği'ne atandırılan Ali Galip olayının başarısız kalması üzerine de kongre çalışmalarını tamamladı.

Kongre 11 Eylül 1919'da sona erdi. Altı kişinin eklenmesi ile daha kalabalık hale getirilen yeni Heyet-i Temsiliye şu kişilerden oluşuyordu:

⁷⁸ Abdurrahman Çaycı, a.g.e.,s. 123-125.

⁷⁹ Uluğ İğdemir, a.g.e.,s. 78.

⁸⁰ Vehbi Cem Aşkun, a.g.e.,s. 161.

- 1- Mustafa Kemal Paşa: Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden ve ordudan ayrılma.
- 2- Hüseyin Rauf Bey: Eski Bahriye Nazırı, askerlikten ayrılma.
- 3- Eyüpzade İzzet Bey: Trabzon eski mebuslarından. Sivas Kongresi'ne gelmemiştir.
- 4- Hoca Raif Efendi: Eski Erzurum mebuslarından.
- 5- Hacısalihzade Servet Bey: Trabzon eski mebuslarından. Sivas Kongresi'ne gelmemiştir.
- 6- Sadullah Efendi: Bitlis eski mebusu. Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılmamıştır.
- 7- Hacı Fevzi Efendi: Erzincan Nakşibendî Şeyhi
- 8-Hacı Musa Bey: Mutki'de aşiret reisi. Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılmamıştır.
- 9- Bekir Sami Bey: Beyrut eski valisi.
- 10- Refet Bey: Üçüncü Kolordu Komutanlığı'ndan ayrılma.
- 11- Kara Vasıf Bey: Gaziantep delegesi. Kurmay albaylıktan ayrılma.
- 12- Mazhar Müfit Bey: Hakkâri delegesi. Eski mutasarrıflardan.
- 13- Ömer Mümtaz Bey: Ankara eski mebuslarından.
- 14- Hüsrev Sami Bey: Eskişehir delegesi. Askerlikten ayrılma.
- 15- Hakkı Behiç Bey: Denizli delegesi. Eski mutasarrıflardan.
- 16- Ratıpzade Mustafa Bey: Niğde delegesi.

Bu isimlerin ilk dokuzu Erzurum Kongresince, onuncusu Sivas'ta Heyet-i Temsiliyece ve son altısı da Sivas Kongresince seçilmişlerdir.⁸¹

Bütün ulusca bilinen dış ve iç tehlikelerin doğurmuş olduğu ulusal uyanıklıktan doğan Sivas Kongresi'nde aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1- Yüce Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında yapılan ateşkes anlaşmasının imza olunduğu 30 Ekim 1918'de sınırimız içinde kalan, her noktasında Müslümanların ezici çoğunluğunun yaşadığı Osmanlı ülkeleri kesimleri birbirinden ve Osmanlı topluluğundan koparılması olanaksız ve hiçbir nedenle ayrılmaz bir bütün oluşturur; sözü geçen ülkelerde yaşayan bütün Müslüman ögeleri birbirine karşı, karşılıklı saygı ve özveri

⁸¹ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974, s. IX-X.

duygularıyla dolu sosyal ve toplumsal haklarıyla çevrelerinin koşullarına tümüyle saygılı öz kardeşirler.

2- Osmanlı topluluğunun bütünlüğü ile ulusal bağımsızlığımızın sağlanması, yüce halifelik ve padişahlık katının dokunulmazlığı için Kuva-yı Milliye'yi etken ve Ulusal İrade'yi egemen kılmak, kesin ilkedir.

3- Osmanlı ülkelerinin herhangi bir parçasına karşı yapılacak bir karışma ve işgale, özellikle yurdumuz içinde bağımsız birer Rumluk ve Ermenilik oluşması amacına yönelik eylemlere karşı, Aydın, Manisa ve Balıkesir cephelerinde ulusal savaşımında olduğu gibi, birlik olarak savunma ve direnme yasal ilkesi kabul edilmiştir.

4- Öteden beri özdeş yurt içinde birlikte yaşadığımız bütün Müslüman olmayan öğelerin her türlü doğal hakları tümüyle saklı olduğundan, sözü geçen ögelere siyasal egemenlik ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmeyecektir.

5- Osmanlı Hükümeti bir dış baskı karşısında bir parçasını bırakmak ve savaştırmak zorunda bulunursa, halifelik ve padişahlık katıyla yurt ve ulusun dokunulmazlığı ve bütünlüğünü yükümlenen her türlü önlemler ve kararlar alınmıştır.

6- İtilaf devletlerince ateşkes anlaşmasının imza olunduğu 30 Ekim 1918'deki sınırimız içinde kalıp bir Müslüman çoğunluğunun yaşadığı, kültürel ve uygar üstünlüğü Müslümanlarda bulunan ülke birliğimizin bölünmesi kuramından tümüyle vazgeçilerek bu topraklar üzerindeki tarihsel, sosyal, dinsel ve coğrafyaya dayanan haklara saygı gösterilmesini ve buna aykırı girişimlerin kaldırılmasını, böylece hakka ve adalete dayalı bir karar alınmasını bekleriz.

7- Ulusumuz insancı, çağdaş amaçları ulular; teknik, sanayi ve iktisadi durum ve gereksinmemizi sağlar. Bu yüzden, devlet ve ulusumuzun iç ve dış bağımsızlığı, bütünlüğü saklı kalmak koşulu ile 6. maddede açıklanmış sınır içinde ulusçuluk ilkelerine saygılı ve ülkemize karşı yayılma isteği beslemeyen herhangi devletin teknik, sanayi, iktisadi yardımını sevinerek karşılarız. Ve bu adaletli ve insancı koşulları içeren bir barışın da ivedilikle gerçekleşmesi insanlığın esenliği ve dünyanın dirliği için ulusal isteklerimizin başlıcalarıdır.

8- Ulusların kendi alınyazılarını kendilerinin belirlediği bu tarihsel dönemde, İstanbul Hükümeti'nin de Ulusal İrade'ye uyması zorunludur. Çünkü Ulusal İrade'ye dayanmayan herhangi bir hükümet kurulunun kendi görüşüne dayalı ve kişisel kararları ulusça kabul edilmedikten başka, dışarıda da geçerli olmadığı ve olamayacağı, şimdiye değin geçmiş işler ve sonuçlarla kanıtlanmıştır. Buna göre, ulusun içinde bulunduğu sıkıntılı ve kaygılı durumdan kurtulma umarlarına kendisi sarılmaya gerek kalmadan, İstanbul Hükümeti'nin Meclis-i Milli'yi hemen, dakika geçirmeden toplaması, böylece ulusun ve ülkenin alınyazısı üzerinde alacağı bütün kararları Meclis-i Milli'nin denetimine sunması zorunludur.

9- Yurt ve ulusumuzun karşılaştığı kısıcılıklar ve acılar ile tümüyle özdeş erek ve amaçla ulusal vicdandan doğan yurtsever ve ulusal derneklerin birleşmesinden ortaya çıkan genel topluluk bu kez “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” olarak adlandırılmıştır. Bu dernek her türlü partililik akımlarından ve kişisel tutkularından tümüyle arınmıştır. Bütün Müslüman yurttaşlarımız bu derneğin doğal üyelerindedir.

10- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül 1919'da Sivas kentinde toplanan Genel Kongresince, kutsal amacı izleyerek genel örgütleri yönetmek için “Heyet-i Temsiliye” seçilmiş, köylerden il merkezlerine değin bütün ulusal örgütler güçlendirilerek birleştirilmiştir.⁸²

Ulusal güçlerin genişlediğini gösteren Sivas Kongresi ile Erzurum'da alınan kararlara gösterilen direnç Sivas'la birlikte hem Ali Galib'in devreye sokularak bu hareketin sona erdirilmesi için önemli bir adımın atılmasına, hem de Sivas'taki hükümet görevlilerinin bir mercek altında incelenmesine yol açtı.⁸³

Görülüyor ki Sivas Kongresi, aldığı kararlar ve kurduğu örgütlerle, vatanın parçalanma tehlikesini önlemekte Osmanlı'nın gösterdiği acizlik karşısında, ulusun kendi kaderini kendi eline alma uğraşının zafere ulaşması demektir. Başarıya ulaşmak için sağlam temeller atılmış, bütün hukuki formaliteler tamamlanmıştı. Artık Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vatanın tümü adına konuşmak ve iş görmek yetkisine sahip meşru bir ulusal kurumdu. Bu örgütün meydana getirdiği Heyet-i Temsiliye'de vatan ve

⁸² *Nutuk*, c.III, Belge No: 130, s. 1507-1511.

⁸³ Tülay Âlim Baran, a.g.m.,s. 292.

milletin kaderi ile ilgili bütün işleri ulusun çıkarlarına en uygun bir şekilde yürütmekle, başarıya ulaşabilmek için her tedbiri almakla, gerektiğinde geçici bir hükümet olarak ortaya çıkıp yönetimi eline almak ve ulusal emellerin gerçekleşmesi için tüm ulusun maddi ve manevi güçlerini toparlayarak savaşmakla yükümlüydü. Ve bu heyet kongrelerde alınan kararlardan hiçbir taviz vermeden Ankara'da Meclis'in açılmasına kadar görevini layıkıyla yapmıştı.⁸⁴

Sivas Kongresi ile Mustafa Kemal'in çabaları başarıya ulaşmış, kongrenin genel niteliğinden beklediği amaca varmış ve artık başka bir genel kongre yapılmasına gerek kalmamıştı.⁸⁵

1.4. Amasya Protokolü ve Temsil Heyeti'nin Ankara'ya Gelişi

Sivas Kongresi sonrasında Heyet-i Temsiliye'nin tüm Anadolu yönetimini ele almasıyla birlikte Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın hıyaneti, memleketi karıştırmak istediği, bir Kürdistan teşkiline dahi müsamaha gösterdiği ve ulusal mücadele ruhunu öldürmek için her türlü tertibi aldığı görüldü. Bütün bu olanları padişaha anlatmak gerekiyordu. Bunun için padişah ile haberleşme sağlanmasına çalışılacaktı. Mustafa Kemal'in bu teklifini görüşen ve uygun bulan Heyet-i Temsiliye'nin kararına göre: "Her şey padişaha anlatılacak, yeni bir hükümet kurulması istenecek, yeni hükümet kuruluncaya kadar Anadolu ile İstanbul arasındaki resmi görüşmeler kesilecek, ordu ve millet davada müşterek bulunduğu belirtilecek, ulusal davada ordunun beraberliği ordu ve kolordu kumandanlarının padişaha çekecekleri müşterek bir telgrafta belirtilecek ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'dan da; kumandanların padişaha telgrafla yapacakları sunuşa engel olmaması istenecek"ti. Bu durumda Heyet-i Temsiliye Damat Ferit Paşa Hükümeti ile tüm resmi yazışmaları kesti. Askeri ve sivil makamlar için yetkili makamın artık Heyet-i Temsiliye olduğu ve İstanbul'da ulusal arzu ve idareye uygun yeni bir hükümet kuruluncaya kadar vaziyetin bu durumda devam edeceği vurgulandı.⁸⁶

⁸⁴ Bekir Sıtkı Baykal, a.g.e.,s. XII.

⁸⁵ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1969, s. 178.

⁸⁶ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 271–273.

Haberleşmenin kesilmesinden sonra değişik zamanlarda padişaha, yabancı devlet temsilcilerine, İstanbul Belediyesi'ne ve bütün basına çeşitli andırı ve bildiriler yazıldı.⁸⁷

Bu gelişmeler üzerine Damat Ferit Paşa Hükümeti çekilmek zorunda kaldı ve yerine 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu.⁸⁸

Kurulan kabinede aşağıdaki kişiler görev almıştır:

- 1- Şeyhülislam: Haydarizade İbrahim Efendi
- 2- Hariciye Nazırı: Mustafa Reşit Paşa
- 2- Harbiye Nazırı: Cemal Paşa
- 3- Bahriye Nazırı: Salih Paşa
- 4- Şura-yı Devlet Reisi: Abdurrahman Şeref Bey
- 5- Dâhiliye Nazırı: Mehmet Şerif Bey
- 7- Adliye Nazırı: Mustafa Bey
- 8- Maliye Nazırı: Tevfik Bey
- 9- Nafia Nazırı: Abuk Ahmet Paşa
- 10- Ticaret ve Ziraat Nazırı: Hadi Paşa
- 11- Evkaf-ı Hümayun Nazırı: Sait Bey⁸⁹

Mustafa Kemal, bu yeni hükümetin kurulduğunu 2-3 Ekim 1919 günü bir genelge ile bütün ulusa bildirdi. Aynı genelgenin bir örneğini bilgi edinilmesi için yeni Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya ulaştırdı. Yeni sadrazama yazdığı bir telyazısında:

“1- Yeni hükümet, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde kararlaştırılan ve saptanan örgütlere ve ulusal amaçlara saygı gösterirse, Kuva-yı Milliye ona yardımcı olacaktır.

2- Yeni hükümet, Meclis-i Milli'nin toplanarak gerçekten denetleme işine başlayıncaya kadar, ulusun kaderi ile ilgili hiçbir yüklenmeye girmeyecektir.

3- Barış konferansına atanacak delegeler, ulusun isteklerini gerçekten anlamış ve güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişilerden seçilecektir.” Temel ilkelerinin hükümet

⁸⁷ *Nutuk*, s. 211.

⁸⁸ *Nutuk*, s. 261.

⁸⁹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: Son Meşrutiyet (1919-1920)*, c.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 10.

tarafından kabul edilip edilmeyeceğini kesin olarak anlamak istedi. Daha sonra “Bu temel noktalarda anlaşma olduğu anlaşıldıktan sonra, olağandışı durumun düzeltilmesi amacıyla ikinci derecede bazı diyeceklerimizin de “ bulunduğunu bildirdi.⁹⁰

Ali Rıza Paşa, ant içme nedeni ile saraya gideceğinden bu telyazısına ertesi gün yanıt vereceğini belirtti. Bu ve bazı davranışlardan dolayı Ali Rıza Paşa Hükümeti’nde bir duraksama, hükümetten kişilerin de kafalarında bir bulanıklık sezilmesi üzerine bir takım önlemlerin alınmasına karar verildi.⁹¹ Düşünülen önlemler 13 Ekim 1919’da bir genelge ile bütün askeri ve mülki makamlara bildirildi. Buna göre “ Hükümet ile ulus arasında görüş ve istek yönünden uyuşma sağlandığı, genelge ile bildirilinceye kadar eskisi gibi resmi yazışmanın kesilmiş durumda bulundurulması” sağlanacaktı.⁹²

Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal ile Ali Rıza Paşa arasında yapılan haberleşmeler ve meydana gelen gelişmeler üzerine, İstanbul Hükümeti adına Harbiye Nazırı Cemal Paşa 9 Ekim 1919 günlü şifre ile Bahriye Nazırı Salih Paşa’nın Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere görevlendirildiğini bildirdi. Aynı şifre ile Salih Paşa’nın rahatsızlığı nedeniyle görüşme yerinin uzun yolculuk gerektirmeyen yakın bir yer olması, İstanbul’dan deniz yoluyla gidilebilecek bir yerin belirlenmesi ve görüşmelerde Heyet-i Temsiliye’den kimlerin yer alacağı soruldu. Cevap vermek için yapılan müzakerelerden sonra 10 Ekim 1919 günü verilen yanıtta; görüşme yerinin Amasya olduğu, Mustafa Kemal, Rauf ve Sami Bey’lerin heyet adına görüşmelerde bulunacağı bildirildi. Aynı telyazısında Salih Paşa’nın ne zaman hareket edeceği ve Amasya’ya varış tarihi soruldu. Alınan cevaba göre Salih Paşa’nın 15 Ekim’de yola çıkıp 20 Ekim’de Amasya’da olacağı anlaşılınca Mustafa Kemal başkanlığındaki heyet de 16 Ekim 1919 günü Sivas’tan hareket etmeye karar verdi.⁹³

Salih Paşa ile Amasya’da 20 Ekim’de başlayan görüşmeler 22 Ekim 1919’da son buldu ve zabıt altına alındı. Üç gün süren görüşmeler sonunda ikişer sayı olmak üzere beş tane protokol düzenlendi. İki tane protokol gizli sayılarak imzalanmadı.⁹⁴

⁹⁰ BOA, BEO. SYS, 34-64/III_2.

⁹¹ BOA, BEO. SYS, 34-64/III_5.

⁹² *Nutuk*, s. 263

⁹³ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e.,c.II, s. 414.

⁹⁴ *Nutuk*, s. 325.

21 Ekim 1919 günlü birinci protokole yazılanların hemen hepsi Salih Paşa'nın önerileri olup kabulünde sakınca görülmeyen bir takım maddelerdi.

22 Ekim 1919 günlü ikinci protokol uzun süren bir görüşme ve tartışmanın tutanak özeti şeklindeydi. Bu görüşmede, tarafların halifelik ve padişahlık konusunda karşılıklı güvenceleri ile ilgili ayrıntıları gösteren bir başlangıçtan sonra, Sivas Kongresi kararları görüşüldü. Bu protokol ile Erzurum ve Sivas Kongresi kararları İstanbul Hükümeti tarafından Salih Paşa aracılığı ile resmen tanındı. Meclis-i Milli'nin Anadolu'da güvenli bir yerde toplanması kararı alındı. Meclis'in İstanbul'da toplanmasının doğru olmadığı kararı Salih Paşa'ya da kabul ettirilerek onaylatıldı.⁹⁵ Salih Paşa bu görüşe katılmakla birlikte, bu katılımın kişisel olduğunu söyledi. Hükümet üyelerini inandırmak için elinden geleni yapacağına söz verdi ve başaramazsa hükümetten çekileceğini bildirdi. Fakat Salih Paşa bu fikri kabineye kabul ettiremediği gibi istifa da etmedi.

Milletvekilleri arasında İttihat ve Terakki üyesi ve orduda kötülüğü görülmüş kimseler bulunursa, bunların seçilmesine engel olmak için Heyet-i Temsiliye tarafından uyarma amaçlı bazı nasihatlerin verilmesinin yerinde olacağı düşünüldü. Heyet-i Temsiliye'nin bu konuda nasıl aracılık yapacağı da ayrıca bir formül halinde üçüncü bir protokol olarak saptandı.

Dördüncü protokol gizli bulunarak imzalanmadı. İmzasız beşinci protokol de barış konferansına gidebilecek şahısların isimlerini gösteriyordu. Bu konuda hükümet ilkelere uymak koşulu ile serbest bulunacaktı.⁹⁶

Amasya görüşmeleri olurken Sivas'ta Şeyh Recep, Salih Paşa'ya, Mustafa Kemal'e, başkâtip aracılığı ile padişaha 160 imzalı telgraflar çekti. Salih Paşa gerçek durumu görmek için Sivas'a davet edildi. Mustafa Kemal'e, padişah ve hükümetin düşüncelerini Salih Paşa ya da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe aradaki anlaşmazlığın çözülmüş görülemeyeceği bildirildi. Padişaha çekilen telgrafla Mustafa Kemal kötülendi. Fakat Sivas Valisi Mustafa Reşit Paşa olayın gelişmesine engel oldu.⁹⁷

⁹⁵ BOA, BEO. SYS, 34-64/III_9.

⁹⁶ *Nutuk*, s. 331-333.

⁹⁷ *Nutuk*, s. 335-343.

İstanbul'da, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Askeri Nigehban Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir birlik kurdular. Bu birlik ve Ali Kemal, Sait Molla gibi kişiler Müslüman olmayan halkı durmadan Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtmaya başladı. Rumlar ve Ermeniler Kuva-yı Milliye'ye karşı İtilaf devletleri temsilcilerine başvurular.

Adapazarı, Geyve ve Bursa taraflarında kurulan çetelerin Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtıları görülmeye başlandı. Nigehbancılardan tutuklu bulunanların hepsi bir günde cezaevinden çıkarıldı.⁹⁸

Amasya'dan Sivas'a dönen Heyet-i Temsiliye şu kararı almıştı: "Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere hepsinin yetersiz; padişahın gözüne girmek isteyen kişilerden oldukları; kimisinin ulusal eylemden yana, kimisinin de buna karşı oldukları; bununla birlikte padişah kısa zamanda bunları düşürerek yerine zorbalığı sürdürebilecek bir hükümet getirmek isteyebileceğinden, Meclis-i Milli kurulup yasama görevini yapmaya başlayıncaya kadar Heyet-i Temsiliye'nin bu hükümeti tutmasının yurt ve ulus için hayırlı bir iş olduğu kabul olundu."⁹⁹

Mustafa Kemal önceden beri Meclis-i Milli'nin İstanbul'da toplanmasını istemiyordu. Salih Paşa da bu fikri kabul etmişti.¹⁰⁰ Fakat zamanla İstanbul'daki ulusal kuruluşlar da Meclis'in İstanbul'da toplanmasının sakıncalı olmayacağını bildirmeye başladılar. Müdafaa-i Hukuk şubeleri de çeşitli görüşler ileri sürdüler. Mustafa Kemal, çok önemli gördüğü toplantı yeri meselesini ve yapılması gerekenleri konuşmak üzere kolordu komutanlarını Sivas'a davet etti. Ali Fuat Paşa, Kazım (Karabekir) Paşa, Selahattin Bey ve Konya'daki komutanın yerine Kurmay Başkanı Şemsettin Bey gelip Sivas'ta toplandı. Heyet-i Temsiliye üyeleri ve dört kumandanın katılımıyla 16 Kasım günü görüşmeler başladı ve yapılan görüşmelerde aşağıdaki kararlar alındı:

1- Meclisin İstanbul'da toplanma zorunluluğu kabul edilerek aşağıdaki önlemlerin alınması kararlaştırıldı:

a) Bütün milletvekillerini durum üzerinde aydınlatarak teker teker düşüncelerini sormak.

⁹⁸ *Nutuk*, s. 347.

⁹⁹ *Nutuk*, s. 355.

¹⁰⁰ BOA, BEO. SYS, 34-64/III_15.

b) Milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce belli merkezlerde toplanarak, Meclis-i Milli İstanbul'da toplanacağına göre, gerek İstanbul'da ve gerek dışarıda alınması gerekli güvenlik önlemlerini ve programımızın esaslarını savunacak güçlü bir grubun kurulması çarelerini düşünüp görüşmeleri.

c) Cemiyetin örgütlerini çabucak yaymak ve güçlendirmek için kolordu komutanlarının, bölge komutanları ve askerlik şubesi başkanları aracılığı ile çabuk ve eylemli yardımda bulunmaları.

2- Meclis-i Milli İstanbul'da toplandıktan sonra milletvekillerinin tam güvenlik ve serbestlik içinde yasama görevlerini yapmakta olduklarını doğrulayacakları güne kadar Heyet-i Temsiliye, dışarıda kalarak ulusal ödevini yapacaktır. Ancak, bütün sancaklardan birer, illerle bağımsız sancaklardan ikişer olmak üzere milletvekilleri arasından seçilecek kişiler Heyet-i Temsiliye üyesi olarak Eskişehir yakınında toplanacaklar; burada durumun açıklanması ve Mebusan Meclisi'ndeki yöntemimizin belirtilmesi ile ilgili görüşmeler yapılacaktır. Bunun için, Heyet-i Temsiliye de oraya gidecektir. Bu toplantıdan sonra Heyet-i Temsiliye'nin üye sayısı uygun şekilde arttırılacak, öteki milletvekilleri İstanbul'a Meclis-i Milli'ye gideceklerdir.

Kongrenin toplantıya çağırıldığı zaman ile toplanması arasında geçecek süre içinde Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükümeti ve Meclis-i Mebusan Başkanlığı ile kesin zorunluluk görmedikçe resmi ilişkide bulunmaz.

3- Paris Barış Konferansı, bizim için olumsuz bir karar verir ve hükümet ile Meclis-i Milli tarafından bu karar kabul edilirse, en uygun yolla ve çabuk olarak ulusal iradeye başvurulacaktır.¹⁰¹

Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması önlenemeyince Mustafa Kemal, İstanbul'da toplanacak Meclis'te "yurdun bütünlüğünü, devletin ve ulusun bağımsızlığını güven altına alma amacını korumak ve savunmak için birleşik ve dirençli bir grup meydana getirmeyi" tek çare olarak düşündü. İşte bunun sağlanması için, 18 Kasım 1919 günlü yönerge ve genelgede, milletvekillerinin belli yerlerde grup grup toplanarak görüşecekleri en önemli noktalardan biri bu olacaktı. Bu grubun kurulması için her

¹⁰¹ *Nutuk*, s. 363–367.

sancaktan birer milletvekilinin Eskişehir'e çağrılıp, burada da Eskişehir üzerinden İstanbul'a gidecek diğer milletvekilleri ile birleştirilmeleri düşünüldü. Bu arada Heyet-i Temsiliye de Eskişehir'e gelecek, genel bir toplantı yaparak yapılacak işleri ve alınacak önlemleri enine boyuna görüşecekti. Fakat bu toplantıyı Ankara'da yapma kararı alan Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye bir ay kadar Sivas'ta kaldıktan sonra Ankara'ya hareket etti.¹⁰²

Mustafa Kemal ve arkadaşları 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya ulaştılar.¹⁰³ Anadolu, Mustafa Kemal'in Sivas'ta ve bütün çarkları birbirine çarpan çatışmalar içinde uyandırmaya çalıştığı milli birlik çabalarına rağmen, tam bir karışıklık, bir kargaşa içindeydi: yabancı işgaller, iç isyanlar, İstanbul'un ihaneti, yoksulluk, ümitsizlik ve bitkinlik egemendi. O ve yanındakiler, gerçeklerin bu havası ve coşkun karşılamalar arasında Ankara toprağına ayakbastı.

Üç otomobillik kafiilde şu önemli isimler yer alıyordu:

Mustafa Kemal: Temsil Heyeti Başkanı

Hüseyin Rauf (Orbay) : Temsil Heyeti Üyesi

Mazhar Müfit (Kansu) : Temsil Heyeti Üyesi

Süreyya (Yiğit) : Temsil Heyeti Üyesi

Alfred Rüstem: Temsil Heyeti Üyesi

Cevat Abbas: Yaver

Hüsrev Gerede: Kurmay Binbaşı

Refik (Saydam) : Askeri Doktor

Hakkı Behiç: Memur

Sivas Kongresi'nin vilayet, sancak ve kazaları temsil eden sivil delegelerinden kafiilde kimse yoktu.¹⁰⁴

Ankara, Sivas'a göre İstanbul'a daha yakındı ve demiryolu bağlantısı önemliydi. İstanbul'da toplanacak olan Meclis'e yakın olduğundan gelişmeleri daha iyi takip edilebilecek ve mebusları etkileyebilecek bir konumdaydı. Belki de Ankara'da bulunan ve

¹⁰² *Nutuk*, s. 445.

¹⁰³ BOA, Dâhiliye Kalem-i Mahsus Evrakı, Dosya No:53-4, Belge No:21_2-4.

¹⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e.,c.II, s. 193-200.

komutanı Ali Fuat Paşa olan 20. Kolordu'nun varlığı da etkendi. Fakat yöre halkının ta başından beri ulusal mücadeleden yana koyduğu tavır ve tavizsiz tutum çok önemliydi. Ankaralılar, dar imkânlarla rağmen Heyet-i Temsiliye'ye hazırladıkları muhteşem karşılama töreniyle duygularını açıkça dile getirdiler.¹⁰⁵

Mustafa Kemal Ankara'ya gelişin önemini belirtmek için *Nutuk*'ta “Genel durumu yönetip yürütme sorumluluğunu yüklenenler, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye, elden geldiği kadar yakın yerde bulunurlar. Yeter ki bu yaklaşma, genel durumu gözden uzak bırakacak ölçüde olmasın. Ankara bu koşulları üzerinde toplayan bir noktaydı” diyecekti.¹⁰⁶

Ankara'ya gelindikten sonra adı sonradan “*Ulus*” olacak “*Hâkimiyet-i Milliye*” adında bir gazete kuruldu. Sivas'ta çıkarılmaya başlanan *İrade-i Milliye*'nin sahibi gazetesinin Ankara'ya nakledilmesini kabul etmediği için, sahibi ve mesul müdürü Recep Zühtü olan bu yeni gazete kuruldu. İlk sayısı 1 Ocak 1920 günü çıkan gazete, mesleğini, “Milletin iradesini hâkim kılmaktır” diye ilan ediyordu.¹⁰⁷

Mustafa Kemal, görüşmek için Ankara'ya çağırdığı milletvekilleri gelinceye kadar Ankara'nın ileri gelenlerine bir konferans verdi. Bu konferansta temel olarak alınan konular şunlardı:

Wilson İlkeleri: Bu ilkelerin 14 ilkesinden Türkiye'yi ilgilendirenler vardı. Aslına bakılırsa, yenilmiş ve ateşkes anlaşması imzalamış olan Osmanlı Devleti bu ilkelerin gönül okşayıcı serap görünümüyle bir süre oyalandı.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması maddeleri ve özellikle 7. maddesi çok ağır idi. Yalnız bu madde, yurdun geri kalan kısmını, düşmanların işgal ve yayılmasına hazır bir durumda bulundurmasına yeterdi.

İstanbul'da, birbiri ardınca gelen ve güçsüz kişilerce kurulan hükümetler üzerine düşeni yapmadı, suçsuz ve ümitsiz ulusun simgesi sayıldı, saygıdeğer bir durumda görülmemeye başlandı. Bu yüzden dünyanın uygar devletleri, uygarlık gereğini unutacak

¹⁰⁵ Sina Akşin, a.g.e., s. 185–189.

¹⁰⁶ *Nutuk*, s. 449.

¹⁰⁷ Sina Akşin, a.g.e.,s. 190.

kadar saygısız oldular. Öteden beri Türk ulusuna karşı, dünyanın dört bucağında yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan daha çok dinlenmeye değer görüldü.

Dokuz aydan beri başlayan ulusal uyanış ve çalışma, durumu ve görünümü değiştirdi. Ulus, gerçekleşen birliği korur ve bağımsızlığı için özveriden çekinmezse başarı kesindir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler, ulusun ulaşacağı amaçlar için temel olacaktır.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni düşüren ulustur. Fakat Ali Rıza Paşa Hükümeti'ni iş başına getirme sorumluluğu ulusun değildir.¹⁰⁸

Temsil Heyeti, Ankara'ya geldikten iki gün sonra 29 Aralık 1919 günlü genelge ile Heyet-i Temsiliye üyesi olarak seçilmiş olan milletvekillerinin 5 Ocak'tan itibaren başlayarak Ankara'ya gelmelerini ve bu konuda bilgi vermelerini istedi. Ayrıca seçilen diğer vekillerden de mümkün olduğunca fazlasının görüşmelere katılması belirtildi.¹⁰⁹

Daha önce yapılmış davete uyan bazı milletvekilleri birer ikişer Ankara'ya gelmeye başladılar.¹¹⁰

Milletvekilleri, hepsi bir günde ya da çeşitli günlerde topluca bulunamadılar. Tek tek ya da küçük gruplar halinde gelip gittiler. Mustafa Kemal gelenlerin hepsine aynı temel noktaları günlerce ve defalarca anlatmak zorunda kaldı. Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun, ancak dilekte ve dileği gerçekleştirme yolunda tam birlik olmasına bağlı bulunduğunu açıkladı. Ulusal birliğimizin, köklü ve düzenli örgütlerin varlığına ve bu örgütleri iyi yönetebilecek kafaların ve güçlerin, bir tek beyin, bir tek güç olarak birleşmiş ve kaynaşmış duruma gelmesine bağlı olduğunu söyledi ve bu arada, İstanbul'da açılacak Meclis-i Mebusan'da güçlü bir grup oluşturulması zorunluluğunu ortaya koydu.

Erzurum ve Sivas Kongreleri ilkelerine bağlı olduklarını söyledikleri için ulus tarafından vekil seçilen kişiler; her şeyden önce, bu ilkelere bağlı kimselerden, bu ilkeleri yayan dernekle ilgisini gösterir ad ve namda bir grup kuracaklardı: "Müdafaa-i Hukuk

¹⁰⁸ *Nutuk*, s.479.

¹⁰⁹ *Nutuk*, c.III, Belge No:214, s.1699.

¹¹⁰ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e.,c.II, s.527.

Grubu". İşte bu grup, ulusal örgüte ve dolayısıyla ulusa dayanarak, her nerede olursa olsun, ulusun kutsal isteklerini korkmadan dile getirecek ve savunacaktı.

Mustafa Kemal görüştüğü milletvekillerinden kendisini Meclis başkanı seçmelerini istedi. Çünkü İstanbul'da toplanacak Meclis-i Mebusan'ın saldırıya uğrayıp dağılacağını biliyordu. Bunun için gerekli hazırlıklara ve önlem almaya başlamıştı. Böyle bir durumda Meclis Başkanı sıfatıyla dağılan milletvekillerini Ankara'da toplama düşüncesindeydi. Gerçekte başkan seçilse de İstanbul'a gitmeyecekti. Ama bunu açığa vurmaktan zaman kazanacak ve Mustafa Kemal geçici olarak görev başında bulunmuyormuş gibi Meclis, başkan vekilleri tarafından yönetilecekti.

Düşünülen önlemin uygulanması elbette Meclis'e katılan ve işin aslını kavramış olan vekillerin yardımları ve çalışmaları ile olabilecekti. Mevcut durumu milletvekillerine söyleyen Mustafa Kemal'in düşünceleri uygun bulundu ve kabul edildi. Bu yolda çalışacaklarına söz ve güvence veren milletvekilleri İstanbul'a hareket ettiler.¹¹¹

İstanbul'da yapacakları çalışmalar ve gösterecekleri duruş ile vatanın kurtuluşu ve milletin bağımsızlığını sağlamada tarihe geçecekler ya da sadece kendilerini kurtarma yolunda verdikleri sözlerden vazgeçeceklerdi.

¹¹¹ *Nutuk*, s. 479-485.

2. FELAH-I VATAN GRUBU'NUN KURULMASI

2.1. Son Osmanlı Mebusan Meclisi

Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 günü Fındıklı Sarayı'ndaki kendi binasında 140 mebus ile toplandı.¹¹² Sultan Vahdettin rahatsızlığını öne sürerek açılışa bulunmadı. O'nun adına Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa tarafından okunan şu nutukla Meclis açıldı:

“Ayan ve Mebusan Meclislerinin sayın üyeleri;

Dördüncü seçim devresinin birinci oturumunu açtığım için büyük Tanrı'ya şükreder, hepinize hoş geldiniz derim.

Balkan Harbi'nden henüz çıkıldığı ve uğranılan kayıplar ve yıkıntıların giderilmesine çalışmak gerektiği bir sırada patlak veren Birinci Dünya Harbi'ne, memleket ve millet yararlarına aykırı olarak girilmiş olmakla, daha yorgunluğunu gidermemiş olan devlet bünyesinin ve henüz yası dinmeyen milletin uğradığı felaket ve acılar herkesin gözü önündedir. Birlikte çalıştığı arkadaşlarına bile haber vermeden harbe girme vesilelerini icat edenlerin, bu meşru olmayan hareketlerinden ve harp süresince işlenmiş olan kötülüklerden saltanatın ve milletin suçu olmadığı şüphesizdir.

Mütareke şartlarına rağmen, memleketimizin yer yer işgal olunması, normal halin geri gelmesine engel olduğu gibi Yunanlıların, vatanımızın kopmaz bir parçası olan İzmir'e tecavüz etmeleri, güçlükleri halkın taşkınlığını bir kat daha arttırmış ve oralarda halka yapılan zulüm ve vahşetler teessürümüzü çoğaltmıştır.

Bu önemli zamanda, durumumuzun ne kadar vahim olduğunu tarife lüzum yoktur. Akıllı hareket, ileri görüş, dayanıklılık, hamiyet, kurtuluş ve başarı yoludur. Adalet insanlığın temelidir.

Bir milletin harpte yenilmesiyle daha önce kazandığı siyasi mevcudiyeti bozulmayacağı için devletin hukuk ve çıkarlarının korunmasında, Meclis ile

¹¹² Falih Rıfkı Atay, a.g.e.,s.199.

bakanlarımızın birlikte gayret göstereceklerini ve hükümete her türlü makul siyasi teşebbüslerin yapılacağını, bütün milletin, hayati çıkarlarını koruma yolunda tek vücut olduğunu, devletin bütünlüğünü, milletin şeref ve haysiyetini sağlayacak bir barışın kolaylaşacağını, işgal edilmiş olan vilayetlerimizin kurtarılacağını Tanrı'nın lütuflarından dilerim. Bu sebeple, her türlü ayrılık ve çekişmelerden çekinilerek bütün milli emellerin vatanın kurtuluşu noktasında birleştirilmesi lazımdır. Ülkemizin iyi yönetilmesi için zaman zaman uygulanmak istenilen düzeltici çabalardan istenilen olumlu sonuçlar alınmadığı için günümüzün gereklerine uyularak, ülkenin muhtaç olduğu bayındırlığı ve milleti muhtaç olduğu kalkınma ve güvenliği sağlamak için yeni hükümler konulması gerekir

Bu teşebbüslerin bir an önce gerçekleşmesi için gösterilecek kararlılığa yasama kurulunun da katılması, savaş etkilerinin giderilmesi ve idare kuruluşlarının güçlü yeni bir anlayışla düzenlenmesi, azınlık haklarının sağlanması gibi hususların gözden uzak tutulmaması özellikle isteklerimizden biridir.

Ülkenin mali durumu bozulduğu için bir yandan ülkenin üretim gücünü artıracak tedbir ve teşebbüslere girişmek, bir yandan da tutumlu davranarak gereksiz harcamalardan kaçınmak gerekir.

Memleketin yüksek menfaatlerini her şeyin önünde tutarak, çalışmalarını vatan ve milletin selametini sağlamaya yönetmiş olan sorumlu hükümete karşı gerçek yardımcı ve denetici olmanızı tavsiye eder, hiç karamsarlığa kapılmadan üzerinizdeki zor görevi başarmanızı Tanrı'dan dileyerek ulusal Meclis'i açarım.¹¹³

Bu açılış konuşmasından sonra Edirne Mebusu Mehmed Şeref Bey'den başlayarak mebuslar yemin etmeye başladılar. Bu ilk oturumda 72 mebus hazır bulundu. Mevcut yasaya göre seçimlerin her yerde ayı gün yapılması zorunluluğu yoktu. Bu nedenle bazı il ve sancaklarda seçim sonuçları henüz alınmamıştı. Seçilen mebuslardan bazıları da ulaşım zorlukları yüzünden açılış törenine yetişememişlerdi.¹¹⁴

İç Tüzüğü'nün ikinci maddesi gereğince; en yaşlı üye olan Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi geçici başkan sıfatıyla kürsüye çıktı, yaptığı kısa bir konuşma ile Tanrı'dan

¹¹³ *Takvim-i Vekai*, sayı 3743, 13 Ocak 1920.

¹¹⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 13 Ocak 1920.

başarılar dileğinde bulundu ve padişahın rahatsızlığından duyulan üzüntüyü belirterek birleşimi açtı.

Sivas Mebusu Vasıf Bey söz alarak; Milli Meclis'in açılmasından dolayı teşekkürlerini ve rahatsızlığından ötürü sağlık dileklerinin iletilmesi için bir mebuslar heyetinin padişaha gönderilmesini istedi, istek alkışlarla kabul olundu.

Sonra başkanlık divanına üç geçici kâtip seçildi. Bunlar tarafından çekilen kura ile mebuslar beş şubeye bölündü. Şubelerde çalışmalara başlanılmak üzere Meclis toplantılarına on gün ara verilip birleşim kapatıldı.¹¹⁵

İkinci birleşim 22 Ocak 1920'de geçici başkan Hacı İlyas Efendi'nin başkanlığında açıldı. Geçen birleşimin tutanak özeti okundu. Samsun Mebusu Mehmet Ali Bey'in itirazı sonucu uzun görüşme ve tartışmalardan sonra "olağanüstü toplantı" deyiminin tutanaktan çıkarılmasına karar verildi.

Bu usuli görüşme sona erince, Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey söz alıp, geçen birleşimdeki karar gereğince saraya gidilip padişaha geçmiş olsun dileklerinin iletildiğini, padişahın da bütün mebuslara teşekkür ve selam gönderdiğini anlattı.

Bu görüşmeler sırasında Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, bir başka usul meselesine değinerek, her şeyden önce yoklama yapılarak Meclis'in açılmasına yeter çoğunluğun bulunup bulunmadığının aranması gerektiğini ileri sürdü. Meclis, ancak bütün mebusların yarısından bir fazlasının varlığıyla açılabilirdi ve kaç mebusun katılacağı her elli bin erkek nüfusa bir mebus hesaplanmak suretiyle bulunacaktı. Uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, birinci birleşimde yemin eden 72 üyeye ek olarak bu birleşimde de 25 kadar üyenin yemin edeceği göz önünde tutularak çoğunluğun bulunduğu sonucuna varıldı.

Sonra, Meclis'in açılışı nedeniyle gelen tebrik telgrafları, İzmir ve Adana'daki işgallerle kötülükleri protesto eden, aynı amaçla Bafra'da yapılan mitingin kararlarını bildiren, Eskişehir, Bor ve Trabzonluların İstanbul ile boğazların uluslar arası duruma sokulacağı söylentisini protesto eden miting telgrafları hakkında gerekli işlem yapıldı.

¹¹⁵ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 12 Ocak 1920,c.I, TBMM Basımevi, Ankara 1992, s. 2-3.

Mebusan Meclisi 26 Ocak 1920 günü üçüncü birleşimini yaptı. Geçici başkan Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi rahatsızlığını ileri sürerek bir başkasının geçici başkan olmasını istedi. Yapılan seçimde Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey geçici başkanlığı kazandı. 27 Ocak günlü dördüncü birleşimde de birçok usuli işlemler yapıldı ve Başkanlık Divanı seçiminin gelecek birleşim yapılmasına karar verildi.¹¹⁶

2.2. Felah-ı Vatan Grubu'nun Oluşması

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da görüştüğü Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden önemli isteklerde bulunmuştu. Yurdun kurtarılması ve bağımsızlığın sağlanması için İstanbul'da açılacak Mebusan Meclisi'nde güçlü ve dayanışık bir grup oluşturulması zorunluluğunu ortaya koymuştu.

Ulus, ancak devletlerin çökme ve yıkılma kargaşalarında yaşayabileceği çok önemli ve korkunç günler yaşıyordu. Böyle zamanlarda kendi alinyazısını eline alma uyanıklığını gösteremeyen ulusların geleceği karanlık ve yıkım dolu olabilirdi.

Türk ulusu bu gerçeği anladığı için kurtuluş umudu veren her içten çağrıya koşuyordu. Ancak, uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve eğitiminde kalmış bir toplumun bir günde, bir yılda kurtulabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildi. Böyle olduğu için, durumu ve gerçeği bilenler, kendi ulusunu uyararak kurtuluş yolunda kılavuzluk etmeyi en büyük insanlık ödevi bilmeliydi.

Türk ulusunun yüreğinden, vicdanından gelen en belirgin istek ve inanç kurtuluştu. Bu kurtuluş çağlığı yurdun bütün ufuklarında yankılanmaktaydı. Artık bu isteği dile getirmek kolaydı. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde de bu istek belirtilmiş ve dile getirilmişti.

Bu kongrelerin ilkelerine bağlı kalacaklarını söyledikleri için vekil seçilen mebuslar, her şeyden önce bu ilkeleri yayan dernekle ilgisini gösterir adda bir grup kurmalıydılar:”Müdafaa-i Hukuk Grubu”. İşte bu grup, ulusal örgüte ve ulusa dayanarak her yerde ulusun kutsal isteklerini korkmadan dile getirecek ve savunacaktı.¹¹⁷

¹¹⁶ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970, s. 54-55.

¹¹⁷ *Nutuk*, s. 481.

Sivas'ta yapılan toplantılarda Erzurum'dan mebus seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da Heyet-i Temsiliye'nin başında kalması ve Sivas'tan seçilen Rauf Bey'in ise İstanbul'daki Mebusan Meclisi'ne katılması kararlaştırılmıştı. Mustafa Kemal İstanbul'a gidemeyince, onun yerine mutlaka Rauf Bey gitmeliydi. Çünkü Mebusan Meclisinde Anadolu'yu güçlü bir şekilde temsil edebilecek bir grup kurulamaz ve başına Rauf Bey geçmezse Meclis, milli davayı yeterince savunamayacak ve bir süre sonra padişahın siyasi tesiri altına girecekti.¹¹⁸

Rauf Bey, İstanbul'a geldiği günden itibaren, büyük bir çaba içinde böyle bir grubun kurulması için çalıştı. 24 Ocak 1920'de Ankara'ya çektiği telgrafta, Meclis'te grubun henüz kurulmadığını, karara göre kurulacağını ve on beş gün içinde resmi görüşmelere başlanacağını bildirdi.¹¹⁹ 27 Ocak 1920 günlü diğer yazısında da grubun henüz daha kurulmadığını, kurmak için insanüstü gayret gösterdiklerini ve imkânsızlıklar içinde, zor şartlar altında çalıştıklarını vurguladı.¹²⁰

Milletvekilleri arasında mevki düşkün olanların varlığı, farklı düşüncelerin mevcut olması nedeniyle her milletvekilini ayrı ayrı kazanmak zorunluluğu doğmuştu. "Müdafaa-i Hukuk Grubu" mebuslarından bazıları bile söz verdikleri halde bu ad çevresinde toplanmaktan kaçınmışlardı. Bu nedenle Rauf Bey, kurmak istedikleri gruba çaresiz olarak! Felah-ı Vatan adı verileceğini bildirdi.¹²¹

Mustafa Kemal, verilen sözlere rağmen Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine Felah-ı Vatan Grubu'nun kurulmasına büyük tepki gösterdi. *Nutuk*'ta olayı şu sözlerle yorumlayacaktı : " Baylar, her görüştüğümüz kişi ya da kişiler, bizimle düşünce birliği içinde ayrılmışlardı. Ama İstanbul Meclisinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu diye bir grup kurulduğunu işitmedik. Çünkü baylar, bu grubu kurmayı vicdan borcu, ulus borcu bilmesi gerekenler inançsız, korkak ve bilgisizlerdi.

İnançsızlardı; çünkü ulusal isteklerin gerçekliliğine ve kesinliğine ve bu isteklerin dayanağı olan ulusal örgütün sağlamlığına inanmıyorlardı.

¹¹⁸ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 310.

¹¹⁹ *Nutuk*, c.III, Belge No:227, s. 1751.

¹²⁰ *Nutuk*, c.III, Belge No:232, s. 1761.

¹²¹ Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi, Kutu No: 23, Gömlek No: 50, Belge No: 50-11(Bundan sonra Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi anılmayarak ATASE olarak kısaltılacaktır) (Bu belgenin orijinal hali için bkz. Ek.2).

Korkaklardı; çünkü ulusal örgütten olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Bilgisizlerdi; çünkü tek kurtuluş dayanağının ulus olduğunu ve olacağını kavrayamıyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak, büyük ülkelerin gerçekleştirilebileceğine inanıyorlardı.

Bundan başka iyilikbilmez ve bencildiler. Ulusal düşünce ve ulusal örgütün kısa bir zamanda sağladığı şerefi ve varlığı küçümsüyorlardı. Yaratılan durumun ve varlığın kolayca elde edebileceği düşüncesine kapılmakla çirkin büyüklenme duygularını doyurup kandırmak istiyorlardı.

Erzurum'da, Sivas'ta söylenmiş ve saptanmış bir adı, olduğu gibi kabul etmek, küçüklük olmaz mıydı? O addan daha anlamlı ad mı yoktu?

Evet, işittik baylar; varmış: “Fellahı Vatan Grubu”

Kurtuluş, esenlik anlamında kullanılan “Felah” kelimesi yerine Mustafa Kemal bilinçli olarak, zenci kıpti anlamında “Fellah” kelimesini kullanmıştı.¹²²

O zamanlar ülkede milli dava ve siyaset etrafında toplanan örgütlere “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk” namı verilmişti. Bunu Mebusan Meclisi'nde temsil edecek olan anlayışın adı da aynen “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” olmalıydı.¹²³

Aslında grup oluşturulurken, evvela bir Müdafaa-i Hukuk Partisi kurmak üzere sondajlara girilmiş fakat başarı elde edilememişti. Bunun İttihat ve Terakki tahakkümünü andıracağından, Ankara'nın Merkez-i Umumi gibi Selanik'in yerine geçeceğinden kaygı duyulduğunu ve bu nedenle de daha uzlaştırıcı bir formülle Felah-ı Vatan adı altında bir grubun oluşturulduğu belirtilmişti.¹²⁴ Bazı gazete haberlerine göre de Reha- yı Vatan adında bir grup kurulmuştu; fakat bu bilgi tam olarak doğru değildi.¹²⁵

¹²² *Nutuk*, s. 483.

¹²³ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e.,s. 312.

¹²⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876–1938; Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*, İstanbul 2002, s. 37.

¹²⁵ *Peyam-ı Sabah*, sayı 10860, 8 Şubat 1920.

Mecliste Felah- Vatan dışında grup kurma girişimleri sonucu Çiftçi Fırkası kurma fikri ortaya atıldıysa da başarısızlıkla sonuçlandı. Bu hareket Felah-ı Vatan Grubu'nu zayıflatabilirdi.¹²⁶

Kurdıkları gruba Müdafaa-i Hukuk diyemeyen mebuslar, önce Halas-ı Vatan sonra Necat-ı Vatan diye adlandırmaya çalıştılar. Fakat bu iki isim de hoşlarına gitmedikleri için Felah-ı Vatan Grubu adını benimsediler. Grup kelimesinin insanları rahatsız edeceğinden korkarak ittifak sözcüğünü daha uygun buldular. Böylece Mebusan Meclisi'nde kurulan siyasi örgütün adı “Felah-ı Vatan İttifakı” olarak somutlaştı.¹²⁷

2.3. Felah-ı Vatan İttifakı

6 Şubat 1920 günü Rauf Bey, Ankara'ya çektiği bir telgraf ile 70 kişilik bir grup kurulduğunu, Nizamname ve Grup programının ilk fırsatta sunulacağını bildirdi. Mustafa Kemal 9 Şubatta Rauf Bey'e verdiği cevapta, Nizamname ile yayınlanmış olan grubun programının ve gruba dâhil olanlarla olmayanların ayrı ayrı isimleriyle, seçim bölgelerinin bildirilmesini istedi.

Felah-ı Vatan Grubu'nu teşkil eden mebuslar, İttifaknamede yazılı 5 maddeyi kabul ederek siyasi görüşlerini ve vatanın kurtuluşu için öngördükleri esasları açıkladılar:

Sulh Antlaşması'nın Mebuslar Meclisi tarafından tasdikine kadar devam etmek üzere aşağıdaki maddeleri kabul eden mebuslar “Felah-ı Vatan İttifakı” ismi altında birleştiler. Bu ittifaka katılan mebuslar aşağıda bahsedilen anlaşma ile bu belgede (yazıda) ki esasları bozmayan yorumlar dışında, siyasi ve idari görüşlerinde serbesttirler denildi. Felah-ı Vatan Grubu'nun İttifaknamesinde şu esaslar yer aldı:

1- Mülk ve milletin tamamen muhafazası ve istiklali ve Osmanlı Devleti'nin Kanuni Esasi ile tanınmış olan hilafet ve saltanat haklarının her türlü müdahaleden korunması arzumuzdur.

¹²⁶ *Peyam- Sabah*, sayı 10867,15 Şubat 1920.

¹²⁷ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920–1923)*, Ankara 1997, s. 52.

2- Felah-ı Vatan İttifakı antlaşmada tespit edilen sulh esaslarının kendileriyle antlaşma imzalamaya mecbur olduğumuz devletler nezdinde kabul edilmesi için gerekli faaliyetlere hemen başlanılmasını ister.

3- Kanun-i Esasi'de yapılması emir edilen mesuliyet ve vazifelerin salâhiyetli kanunların yüksek divanın yargılama usulü ile acele olarak tanzim ve açık olarak tatbik mevkiine konulacaktır.

4- Felah-ı Vatan İttifakı Osmanlıların antlaşma esasları dâhilinde ki istek ve milli maksatları etrafında tek fikir ve faaliyetlerini temin etmek için çalışmalarını yapacaktır.

5- Felah-ı Vatan İttifaknamesi esaslarına ilave edilecek maddeler İttifak Heyetince müzakere edildikten sonra üçte iki ekseriyetle kabul edildiği takdirde açıklanan maddeler ilave edilebilir.¹²⁸

2.4. Felah-ı Vatan Grubu'nun Nizamnamesi ve İdare Heyeti

7 Şubat 1920 günü Felah-ı Vatan Grubu'nun Nizamnamesi kabul edildi. Nizamnamede Grubun kuruluşu, idare heyetinin seçimi ve üye sayısı, başkanlık durumu, toplantı günleri, dışarı ile olan münasebetlerin kimler tarafından yürütüleceği gibi konular yer alıyordu. 15 maddelik Nizamname aşağıdaki esaslardan oluşuyordu:

1- Milletvekilleri heyetince ittifakla imza edilmiş olan antlaşma esasları ile İttifaknamede yazılı esaslı maddeleri kabul eden milletvekillerinin birleşmesi ile Felah-ı Vatan İttifakı ismiyle bir grup kurulmuştur.

2- Felah-ı Vatan İttifakı'nın bir İdare Heyeti ile bir de bütün üyelerinin birleşmesinden meydana gelen bir Umumi Heyeti vardır.

3- İdare Heyeti dokuz kişiden kurulmuş olup içlerinden biri kâtiplik yapar.

4- Grubun ve İdare Heyeti'nin devamlı reisi olmayıp idare heyeti üyeleri sıra ile toplantılara başkanlık edecektir.

¹²⁸ Tülay Duran, "Son Osmanlı Meclisi Mebusanında Felah-ı Vatan İttifakı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c. XI, sayı 61, Ekim 1972, s. 13-14.

5- Grubun dışarı ile olan münasebetini, yani hükümet ve diğer siyasi kuruluşlar ile temasını idare heyeti ve umumi heyetin ihtisaslarına göre seçmiş oldukları şahıslar tarafından idare olunur.

6- İdare heyeti, Umumi Heyet tarafından gizli oy ve mutlak ekseriyet ile seçilir. İdare heyetinin vazifesi iki ay devam eder. Üyelerin tekrar seçilmeleri geçerlidir.

7- İdare heyeti, Umumi Heyet'in oy ekseriyetiyle zamanından evvel de değiştirilebilir.

8- İdare Heyeti, ittifakın bütün muamelesini ve Umumi Heyet müzakerelerini idare ve gündemi tanzim eder.

9- Umumi Heyet, İdari Heyet tarafından tebliğ edilecek günlerde toplanır ve gündemde yazılı maddeleri müzakere eder. Üyelerden on kişinin yazılı teklifi üzerine İdari Heyeti, Umumi Heyeti vazifeye çağırma mecburdur.

10- Umumi Heyet üyelerinin yarısından bir fazlası olmadıkça karar verilemez. Vekil olarak rey vermek geçerli değildir.

11- Antlaşma ve ittifak esaslarına uygun olmak şartıyla Umumi Heyet tarafından guruba dâhil üyelerin mutlak ekseriyetiyle alınan karara üyelerin tamamının uyması şarttır.

12- Vekillerden açıklanması istenen hususlar önce İdare Heyeti'ne bildirilecek ve Umumi Heyet'te müzakere edildikten sonra oy ekseriyeti sağlandığı takdirde yerine getirilecektir.

13- Antlaşma, İttifak ve Dâhili Nizamname esaslarına uymayan üye hakkında İdare Heyeti Umumi Heyet'e Şikâyet edebilir.

14- Guruba dâhil üyelerin bakanlık kabul edebilmesi ancak umumun üçte ikisiyle verilecek karara bağlıdır.

15- Dâhili Nizamname'nin değiştirilmesi Umumi Heyetin üçte iki ekseriyetiyle yapılabilir.¹²⁹

Grubun İdare Heyeti'ni belirlemek için üç seçim yapılmıştır:

İdare Heyeti

Birinci Seçim:

Aldıkları Oy Sayısı:

Celalettin Arif Bey	58
Hüseyin Rauf Bey	53
Vasıf Bey	44
Hamit Bey	36
Bekir Sami Bey	36
Selahattin Bey	35

İkinci Seçim:

Bahtiyar Bey	30
Rauf Ahmet Bey	28

Üçüncü Seçim:

Abdullah Azmi Efendi	32
----------------------	----

İdare Heyeti belirlenirken birinci seçimde Celalettin Arif Bey (58), Hüseyin Rauf Bey (53), Vasıf Bey (44), Hamit Bey (36), Bekir Sami Bey (36), Selahattin Bey (35), ikinci seçimde Bahtiyar Bey (30), Rauf Ahmet Bey (28) ve üçüncü seçimde Abdullah Azmi Efendi (32) oy almışlardır.¹³⁰

Temsil Heyeti üyelerinden Hüseyin Rauf (Orbay), Bekir Sami, Kara Vasıf ve İbrahim Süreyya Beylerle Adnan (Adıvar), Cami ve Yunus Nadi Beyler grubun idaresinde öne çıkan isimler olmuşlardır.¹³¹

¹²⁹ Tülay Duran, a.g.m., s. 17.

¹³⁰ Tülay Duran, a.g.m., s. 18.

¹³¹ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 343.

2.5. Felah-ı Vatan İttifakı'na Katılanlar

Felah-ı Vatan İttifakı'nın kurulduğunu gösteren belgelerde katılan mebus sayısının 70 olduğu bildiriliyor¹³² ve bu sayı hatıralarda 80 olarak yer alıyordu.¹³³ Fakat grup programına ait olarak bulunan belgede 88 kişilik bir grup tespit edilmiştir:

Sıra No	Üyenin İsmi	Seçildiği Bölge
1	Cemal Paşa	Isparta
2	Tahsin Bey	İzmir
3	Hüsrev Bey	Trabzon
4	Selahattin Bey	İstanbul
5	Abdullah Azmi Efendi	Eskişehir
6	Ali Rıza Bey	Kırşehir
7	Cevad Bey	Bolu
8	Galip Bahtiyar Bey	Edirne
9	Ferid Bey	İstanbul
10	Osman Nuri Bey	Bursa
11	Zeki Bey	Sinop
12	Şükrü Naci Bey	Urfa
13	Mehmet Münip Bey	Van
14	Haydar Bey	Van
15	Vasıf Bey	Sivas
16	Muvafık Bey	Saruhan
17	Zeki Bey	Gümüşhane
18	Mehmet Emin Bey	Niğde
19	Ali Bey	Afyonkarahisar
20	Bekir Sami Bey	Amasya
21	Mişon Efendi	İstanbul
22	Cami Bey	Aydın
23	Kamil Efendi	İstanbul
24	Ziya Bey	Erzurum

¹³² Tülay Duran, a.g.m.,s. 14.

¹³³ Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söylemedikleri İle Rauf Orbay*, İstanbul 1965, s. 46.

25	Eşref Bey	Trabzon
26	Hasan Fehmi Bey	Bursa
27	Ömer Lütfi Bey	Amasya
28	Hüseyin Avni Bey	Erzurum
29	Tunalı Hilmi Bey	Bolu
30	Hacı Veli Efendi	Eskişehir
31	Ali Efendi	İçel
32	Hüseyin Rahmi Bey	Tekirdağ
33	Rauf Ahmet Bey	İstanbul
34	Osman Bey	Lazistan
35	Hacim Muhittin Bey	Karasi
36	İsmail Fazıl Paşa	Yozgat
37	Adnan Bey	İstanbul
38	Hamid Bey	İstanbul
39	Ahmet Bey	Tokat
40	Reşit Bey	Saruhan
41	İsmet Bey	Çorum
42	Ahmet Muhtar Bey	Trabzon
43	Mehmet Sadık Bey	Ertuğrul
44	Süleyman Necati Bey	Erzurum
45	Şefik Bey	Beyazıt
46	İsmail Kemal Bey	Çorum
47	Rıza Bey	Kırşehir
48	Sait Bey	Kastamonu
49	Mustafa Hulusi Bey	Karahisarısahip
50	Faik Bey	Edirne
51	Ahmet Muhtar Bey	İstanbul
52	Hasan Hüsnü Bey	Trabzon
53	Şevki Bey	Tokat
54	Yunus Nadi Bey	İzmir
55	Zihni Bey	Erzurum
56	Sami Neşet Bey	Sivas

57	Şakir Bey	Gelibolu
58	Celalettin Arif Bey	Erzurum
59	Hüseyin Rauf Bey	Sivas
60	Süleyman Faik	Tekirdağ
61	Kazım Hüsnü Bey	Konya
62	Ragıp Bey	Kütahya
63	Hamdullah Suphi Bey	Antalya
64	Halil Bey	Erzincan
65	Şefik Bey	Trabzon
66	Süleyman Bey	Çanakkale
67	Emin Bey	Canik
68	Hilmi Bey	Ankara
69	Mümtaz Bey	Ankara
70	Seyfullah Bey	Isparta
71	Şeref Bey	İzmit
72	Celal Bey	Saruhan
73	Ali Bey	Kütahya
74	Bahri Bey	Yozgat
75	Tevfik Bey	Canik
76	Cavid Paşa	Canik

İttifaka Dâhil Olup Henüz İmza Etmeyenler

77	Musa Kazım Efendi	Konya
78	Hüseyin Bey	Burdur
79	İlyas	Bursa
80	Ahmet	Canik
81	Atif	Ankara
82	Hayrettin	Çatalca
83	Asaf	Hakkâri
84	Mehmet Vasıf	Bolu
85	Bekir Sıtkı	Siverek
86	Şeref	Edirne
87	YusufKemal	Kastamonu

Listede yer alan 76 mebus tam olarak gruba dâhil olmuş, 11 mebus ise ittifaka dâhil oldukları halde henüz imza etmemişlerdir. Son sırada yer alan 88 numaralı Numan Efendi'nin yanında da "sosyalistliği temsil ettiğinden, ruhen beraber olup, ittifaka resmen dâhil değildir" kaydı vardır.¹³⁴

2.6 Felah-ı Vatan Grubu'nun Faaliyetleri

Son Osmanlı Mebusan Meclisi İstanbul'da toplandıktan bir hafta sonra milletvekilleri, Meclis başkanlığı üzerinde görüşmeye başlamışlardı. Mustafa Kemal, Meclis Başkanı seçilmeyi, önemli yararlarından dolayı gerekli görmüş ve bu isteğini gerekli kişilere iletmişti.¹³⁵

Rauf Bey, Mustafa Kemal'in başkan seçilebilmesi için yoğun çaba harcasa da başarılı olamadı. Felah-ı Vatan Grubu üyelerine bile Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmeden başkan olması fikrini kabul ettiremedi ve zayıf kaldı. Çünkü grubun üyeleri arasında tam ve sıkı bir görüş birliği ve bağlantı yoktu. Bu nedenle Rauf Bey'in çabaları olumlu bir sonuca varamadı.¹³⁶ Sonunda, durumdan Mustafa Kemal'i haberdar eden 28 Ocak 1920 günlü yazısında; Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesinin doğru, başkan olmasının doğal görülmeyeceğini, Mebusan Meclisi'nin dışarıda toplanıyormuş gibi bir etki yapacağını bildirdi. Heyet-i Temsiliye'nin gerçek etken bulunduğu düşüncesinin sakıncalarını ileri sürdü. Bu görüşü savunan milletvekillerinin yandaş olsalar bile başkanlık için Mustafa Kemal'e oy vermekten kaçınacaklarını söyleyerek bu durumun ulusal birlik için olumsuz sonuçlar meydana getireceğini vurguladı. Ve Mustafa Kemal'in başkanlık isteğini ileri sürmekten vazgeçtiklerini bildirdi.¹³⁷

Mustafa Kemal bu duruma çok kızdı ve Rauf Bey'e yazdığı cevapta; her milletvekilinin beğendiği kişiyi başkan yapma hakkının doğal olduğunu, adaylığını koyup da kazandırılmamasının Kuva-yı Milliye'nin başarısızlığı anlamına geleceğinden, başarı sağlanmadıkça teklifte bulunulmamasının iyi olacağını, ancak ileri sürülen mahzurların

¹³⁴ Tülay Duran, a.g.m., s. 18.

¹³⁵ *Nutuk*, s. 501.

¹³⁶ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., c.II, s. 543.

¹³⁷ *Nutuk*, c.III, Belge No: 230(a), s. 1755.

önceden bilinen ayrıntılar olduğunu, başkanın kesinlikle İstanbul'da bulunması gerekli görülürse seçimden sonra istifa edebileceğini söyledi. Başkan olmaktadır amacının Kuva-yı Milliye'nin millet tarafından kabul edilmesini pekiştirmek, Meclis dağıtılsa başkanlığa ait görevleri güven içinde yerine getirmek, uygunsuz bir barış önerisi karşısında ulusal ayaklanma olursa başkan olarak, ulusun maddi ve manevi bütün güçlerini savunmaya yöneltmek olduğunu belirtti. Ulusal savunma ile ilgili konuların İstanbul tarafından pek düşünülmediğinin anlaşıldığını, oysaki gelişen olaylardan Meclis'in feshinin yakın olduğunu açıkladı. Eğer, görüşlerdeki yanılığın dolayısıyla ulusal savunmada bugün ve gelecekte bir eksiklik olursa, bütün sorumluluğun yanlış düşünenlere ait olacağını ve bu konuda doymuş, isteksiz olduğunu hatırlattı.¹³⁸

Rauf Bey, Mustafa Kemal'in Meclis Başkanlığı'na aday gösterilmesi fikrinden vazgeçmişti. Fakat Edirne Mebusu Şeref Bey, yapılan özel ve gizli bir toplantıda, Mustafa Kemal'in başkan seçilmesinin yararlarından bahsetti ve başkanlık için Mustafa Kemal'in aday gösterilmesi teklifinde bulundu. Fakat görüşmeler ilerledikçe Mustafa Kemal'in adaylığı için gerekli çoğunluğun oluşamayacağı anlaşıldı. Rauf Bey, esasında Mustafa Kemal'in ulusun başında kalarak Meclis'e koruyucu olmayı tercih ettiğini söyledi ve bu açıklama milletvekillerinin alkışlı gösterilerine neden oldu.¹³⁹

Yapılan görüşmeler sonunda Meclis başkanlığına sarayın göstereceği bir ismin seçilmesi kararlaştırıldı. 31 Ocak 1920 günü yapılan toplantıda başkanlık seçimi gerçekleştirildi. İstanbul Mebusu Reşat Hikmet Bey 65 oy alarak Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne başkan oldu. Birinci Başkanvekilliği'ne 92 oyla Aydın Mebusu Hüseyin Kazım Bey, İkinci Başkanvekilliği'ne 72 oyla Balıkesir Mebusu Abdulaziz Mecdi Efendi seçildi. 1 Şubat 1920'de yapılan toplantıda divan kâtiplerinin seçimi tamamlandı ve Tekirdağ Mebusu Rahmi, Edirne Mebusu Faik, Trabzon Mebusu Hüsrev, Niğde Mebusu Mehmet Emin, Konya Mebusu Kazım Hüsnü, Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'lerin seçildikleri görüldü. Meclisin açılışı sebebiyle Müslüman Kadınlar Birliği ve diğer derneklerden gelen tebrik telgrafları hakkında gerekli işlem yapıldı. 3 Şubat 1920 günü yapılan toplantıda da

¹³⁸ *Nutuk*, c.III, Belge No: 231, s. 1757.

¹³⁹ *Nutuk*, c.III, Belge No: 230(b), s. 1757.

Kastamonu Mebusu Suat, Amasya Mebusu Ömer Lütfi, Hakkâri Mebusu Asaf Beyler idareci üyeliklere seçilerek Başkanlık Divanı seçimleri tamamlandı.¹⁴⁰

Başkan Reşat Hikmet Bey, 28 Şubat 1920 tarihinde vefat etti.¹⁴¹ O'nun yerine 4 Mart 1920 günü, 110 mebusun 80'inin oyunu alan Celalettin Arif Bey, Mebusan Meclisi Başkanlığı'na seçildi.¹⁴² Seçiminden önce Rauf Bey ile aralarında geçen görüşme ilginçtir. Rauf Bey, "Biz öyle bir Reis isteriz ki kendisine Meclis'i buradan kaldırıp Ankara'da içtima ettirmeği söylediğimiz vakit, Reis hemen bunu kabul etmelidir." dedi. Celalettin Arif Bey de Rauf Bey'e verdiği cevapta; kendisinin başkalarının sözüyle hareket eden bir adam olmadığını, ulusun menfaatini orada gördüğü takdirde zaten kendiliğinden bu işi yapacağını söyledi. Emir altında yürüyemeyeceğini, fakat lüzumlu bir hareketi yapmamak için de inat etmeyeceğini açıkladı.¹⁴³ Yani dağıtılması halinde Meclis'i başka bir yerde toplanmaya çağıracağı vaadinde bulunduktan sonra başkan seçildi.¹⁴⁴

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin yapısı ve zihniyeti, Meclisin durumu birçok zor durumu ve problemi çözecek gibi değildi. Meclis'te haklı davaları bile savunabilecek bir grup yoktu.¹⁴⁵ Bu nedenle Mustafa Kemal 7 Şubat 1920'de Rauf Beye gönderdiği yazıda, hükümet ve Meclis hakkında çok karamsar ve acı konuştu.

Hükümet sorunu konusunda gözlemlerini aktaran Mustafa Kemal; kuruntulu, ulusun düşüncesini korku ve kaygı içinde tutarak, ulusal hazırlıklara sürekli ve inatla karşı duran mevcut hükümetin, İtilaf Devletleri tarafından bilerek görevde tutulduğunu söyledi. Milletvekillerinin, İstanbul'un iç ve dış etkileriyle, kulluk, yükselme, çekememezlik, kuruntu gibi etkenlerle ayrılığa düştüklerini vurguladı. Felah-ı Vatan Grubu'nun bu zorluklar arasında mümkün olduğunca çoğunluk sağlayabilmek için kendi tasarıları ve inançlarından özveride bulduklarını, uysal olmak sevdasıyla hükümet ve siyasa katındaki etkilerini kaybettiklerini açıkladı. Bu durumda, grupta yer alan milletvekillerinin ulusal olmayan isteklere, türlü türlü tutkulara araç olmaktan başka bir iş

¹⁴⁰ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, s. 48–63.

¹⁴¹ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, s. 227.

¹⁴² *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, s. 325.

¹⁴³ İsmail Arar, "Halife Olmak İsteyen Mebusan Meclisi Reisi Celalettin Arif Bey I", *Tarih ve Toplum Dergisi*, c.VII, s.41, İstanbul 1987, s. 303.

¹⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 38.

¹⁴⁵ M.Tayyip Gökbilgin, a.g.e., s. 325.

yapamayacaklarını, ulusal sorunlar için karşıt kararlar alınmasına engel olamayacaklarını belirtti. Yapılacak şeyin, kalabalık grup toplamak sevdasından vazgeçip, ilkelere tamamen bağlı kişileri bir araya getirmek olduğunu ve hatta bu grup azınlıkta bile olursa mahzurunun uysallıktan az olacağını öne sürdü. O'na göre, böyle bir grupla çalışarak hükümette hiçbir tasfiyeyi kabul etmemek ve mutlaka hükümeti düşürmek gerekiyordu. Kesin bir mücadele tavrı ortaya konulursa karşı taraf boyun eğdi.¹⁴⁶

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal, hükümetin toptan çekilmesinden yana iken, Rauf Bey, hep bu fikre karşı çıkmış ve kabinede birkaç değişiklikle yetinilmesini savunmuştur.¹⁴⁷

Ali Rıza Paşa Hükümeti çekilmedi; Meclis de başına iş açmaktan korkarak hükümeti düşürme yoluna gidemedi ve bazı üyeleri değiştirilmiş olan Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne güvenoyu verdi.

Ali Rıza Paşa, Meclis önünde okuduğu bildiriye, yaptığı en önemli görevi sözlerine başlangıç olarak aldı.¹⁴⁸ İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasındaki haberleşmenin kesilmesine neden olan anlaşmazlığın giderildiğini, bundan böyle Ulusal İrade'nin yüksek Meclis'te belireceğini, artık meşrutiyet kurallarına uyulması gerektiğini söyledi. Bu sözlerle, Heyet-i Temsiliye'nin Ulusal İrade adına iş görmesine ve meşrutiyet kurallarına uygun işlere engel olmasına gerek olmadığını üstü kapalı olarak anlatmak istiyordu.

Hükümet, siyasal topluluklara karşı tarafsızlıktan ayrılmadığını ve ayrılmayacağını belirttikten sonra, şimdiye kadar elde ettiği başarıların değerlendirmesini Meclis'e bıraktı.

Sadrazam, devlet işlerinin düzeltilmesi gerektiğini söyleyerek Osmanlı Devleti'nin her yabancı devlet baskısı altında kaldıkça, izlediği eski yöntemi yeniden dirilteceği yönünde söz verdi. Azınlık haklarını korumak için çalışacaklarını, adalet, maliye, bayındırlık ve güvenlik işlerinde ve hatta sivil yönetim işlerinde bile yabancılara yeterince denetleme yetkisi vereceklerini belirtti. Dış işlerinden bahsederken de ateşkes hükümlerinden ayrılmayacaklarına dair söz verdi. İzmir'in işgali nedeniyle meydana gelen

¹⁴⁶ *Nutuk*, c.III, Belge No:234, s. 1765.

¹⁴⁷ Sina Akşin, a.g.e., s. 322.

¹⁴⁸ *Nutuk*, s. 503.

ayaklanmanın barış yoluyla sona ereceğini demekle yetindi ve dayancın ve sağduyunun güçlükleri aşacağı üstünde durarak bildirisine son verdi.¹⁴⁹

Sadrazam Ali Rıza Paşa, 14 Şubat 1920 günü İstanbul'dan illere ve bağımsız sancaklara gönderdiği yazıda, Meclis'in artık çalışmaya başladığını, meşrutiyet kurallarının eksiksiz işlemesi gerektiğini vurguladı. Dolayısıyla Meclis dışında, Ulusal İrade adına söz söyleme ve istekler ileri sürmeye yer olmadığından bunun, hükümet işlerine karışma sayılıp cezalandırılması gerektiğini belirtti.¹⁵⁰

Böylece, II. Meşrutiyet dönemi siyaset sahnesinde İttihat ve Terakki'nin belki en büyük sorunu olan Fırka-Cemiyet ilişkileri ve ikiliği sorunu tekrar ısıtılıp ortaya konmak istiyor gibiydi. Bu sefer, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Mebusan ya da Felah-ı Vatan Grubu ile olan ilişkiler söz konusuydu. Meclis toplandığına göre hükümet, artık Heyet-i Temsiliye'nin geri plana çekilmesini istiyordu.¹⁵¹

Şubat ayının ilk günlerinde Heyet-i Temsiliye'nin artık gereksizliği İstanbul'daki mebuslar arasında yaygın bir görüş halini almıştı. Bu durumdan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsil gücünün, Felah-ı Vatan Grubu ile Mebusan Meclisi'nde yeteri kadar gösterilememesi sorumlu tutulabilirdi.¹⁵²

Mustafa Kemal, sadrazamın yayınladığı genelgeye oldukça sinirlendi. Heyet-i Temsiliye'yi ulus gözünde küçük düşürmekte, onun cezalandırılabilceğinden söz etmekte fayda görmediğini söyledi. Heyet-i Temsiliye'nin zaman zaman hükümeti uyarmasının, temiz ve yüksek düşüncelerle ve yurtsal zorunluluklarla yapıldığını belirtti.

Ulusal birliği ve dayanışmayı ortadan kaldırmayı amaç edinen hükümet, Adana, Maraş, Urfa, Antep cephelerinde yapılan çarpışmalardan hiç de duygulanmış görünmüyordu. Yabancı devletlerin, doğrudan doğruya hükümetlerine yapmış oldukları saldırıdan üzüntü duymuyordu.

¹⁴⁹ *Nutuk*, c.III, Belge No: 235, s. 1765.

¹⁵⁰ *Nutuk*, s. 505.

¹⁵¹ Sina Akşin, a.g.e.,s. 324.

¹⁵² Hicret Hürkan, "Tarihi Belgelerin Işığında Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Serencamı II", *Kemalist Ülkü Dergisi*, Sayı 217, Kasım 1986, s. 12.

Sadrzamanın bildirisine karşılık Mustafa Kemal, genel bir bildirge ile ulusun dikkatini çekmeyi gerekli gördü. Mebusan Meclisi'ni açarak ulusal egemenliği sağlamlaştırmayı başardıklarını, şimdi de en önemli görevlerinin ulusal isteklere uygun bir barış yapılıncaya kadar ulusal birliği korumak olduğunu yayımladı. Ulusal varlığı koruma yolundaki çalışmalarını ulusal amacın gerçekleştirilmesine kadar, daha büyük bir inançla sürdüreceklerini; bundan dolayı, yaşama ve var olma temeline dayanan ulusal örgütlerin yurdun her köşesinde genelleşerek ve yayılarak çalışmasını bütün merkez ve yönetim kurullarından, bir kez daha yineleyerek rica etti.¹⁵³

Bu dönemde İstanbul'da egemen olan düşünce ve inanış, memleket meselelerinin Meclis'e ve hükümete bırakılarak Heyet-i Temsiliye ve Kuva-yı Milliye'nin dağılmasıydı. Bu sonuç kesin görüldüğü için hiç olmazsa bu işten onurlu bir şekilde çıkılmalıydı. Bunun için Mustafa Kemal, Mazhar Müfit Bey'e bir mektup yazarak, bu konunun mutlaka Felah-ı Vatan Grubu'nda görüşülerek orada bir dağılma kararının alınmasını, bu meselede Rauf Bey'e yardımcı olunmasını istedi. Yine aynı mektupta, Meclis'in emniyet ve tam serbestlik içinde iş görüp göremeyeceğini ve Mazhar Müfit Bey'in durumu nasıl gördüğünü sordu.

Mazhar Müfit Bey 14 Şubat 1920 günlü cevabında Meclis'te gördüğü durumu arz etti. Meclisin ve Hükümetin Kuva-yı Milliye'nin yerini dolduracak güçte olmadığını, bu durumda Kuva-yı Milliye'yi dağıtmanın vatana ihanet olacağı için bu işe aracılık edemeyeceğini söyledi. Felah-ı Vatan Grubu'nun durumunu şöyle açıkladı:

“Felah-ı Vatan dediğimiz grubun ahvali hakikiyesini biliyor musunuz? Bunu mütecanis ve birlik bir grup mu tasavvur ediyorsunuz? Herkes bir fikir, bir havada; Grupta sağlam bir baş ve Gruba yakışacak intizam yok. Vükela Grupta, tabiri amiyanesince, kafa tutarak adeta tehditkâr bir vaziyet alıyor; gerçi bunlara haddini bildirecek bazı zevat mukabeleden kaçınmıyorsa da kısmı azamı, emri hükümet, emri padişahî taraftarı gibi görünüyor. Bütün çekinme ve korku, aman bizi dağıtmasınlar, Maazallah-ü Teâlâ ya fesholursa... Hulasa ben gruptan bir fayda görmüyorum... Doğrusu, diğer bizim arkadaşlar, ben de dâhil olduğum halde birer köşeye çekilmiş, seyirci vaziyetindeyiz. Niçin? Çünkü ümidimiz yok. Bendeniz Felah-ı Vatan Grubu'nun Meclis'i idare edeceğinden ve memlekete nafi hizmetler ibraz edeceğinden pek ümitli değilim. İnşallah

¹⁵³ *Nutuk*, s.507.

muvaffak olurlar. Gelelim Mebusanı Kiram'a; aramızda garip ve çocukça fikirler, ayrılıklar var. Eskiden mebus olup da bu defa da mebus olanlar kendilerine hoca sıfatı vermişler, biz biliriz diye tahakküm fikrinde; yeniler buna karşı tavır almışlar ve sonra biz de bazılarına şüpheli nazarla bakıyoruz. Diğer bazıları da buna tutuluyor. Hulasa bir keşmekeş... Ben bir çare düşünüyorum, acaba kendilerine tam itimat ettiğimiz zevattan, Rauf Bey başta olmak üzere yeni bir Müdafaa-i Hukuk Grubu veya partisi teşkili muvafık olmaz mı?"

Mazhar Müfit Bey, Felah-ı Vatan Grubu'nun düzenli ve birlik içinde bir grup haline getirilemediğini, aralarında görüş birliği bulunmayan mebuslardan bir kısmının esasen Kuva-yı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin devam etmesine taraftar olduklarını, bir kısmının da korkudan bunu arzuladıklarını açıklıyordu. Dolayısıyla Kuva-yı Milliye ile Heyet-i Temsiliye'nin dağıtılması hakkında gruptan bir karar çıkmasının mümkün olmadığını bildiriyordu.¹⁵⁴

İngiltere'nin İstanbul'daki temsilcisi; İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne bırakıldığını ancak Ermenilerin öldürülmesine ve cephelerdeki İtilaf Devletleri kuvvetlerine karşı Kuva-yı Milliye hareketlerine son verilmesi gerektiğini resmen hükümetten istedi. Ulusun geleceği için en büyük dayanak olan Kuva-yı Milliye'yi dağıtmaya yönelik bu girişimlere Sadrazam Ali Rıza Paşa sevinse de yabancıların önerisine ve onu uygulamaya kalkışan hükümetin isteğine ulus ve Kuva-yı Milliye tarafından uyulmayacağı doğaldı. Mustafa Kemal, İngilizlerin bu isteklerini yersiz ve samimiyetsiz buldu, bunun bir oyalama, kandırma ve Kuva-yı Milliye'nin dağıtılmasına zemin hazırlama olduğu kanısına vardı.¹⁵⁵

19 Şubat 1920 günü Sadrazam ile Dâhiliye Nazırı ve Bahriye Nazırı Felah-ı Vatan Grubu'nun toplantısına gittiler. Sadrazam, Kuva-yı Milliye'nin ikinci bir hükümet gibi görünmemesini ve hükümet işlerine karışmamasını; Maraş dolaylarındaki çatışmaların daha ileri götürülmeyerek durdurulmasını, böylece düzenin ve güvenin sağlanmasını siyasa bakımından iyilik doğurucu gördüğünü söyledi. Rauf Bey yaşananları bir telgraf ile Mustafa Kemal'e bildirirken; Kuva-yı Milliye'nin durumu, hükümetten beklenen davranış biçimi ve Dâhiliye Nezareti'nin izlemesi gereken yolu anlatmış olmasına rağmen sadrazamın bunları anlayacak durumda olmadığını yazdı. Dâhiliye Nazırı'nın milli

¹⁵⁴ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e.,c.II, s. 543.

¹⁵⁵ *Nutuk*, s. 513.

mücadeleden yana görünmesine rağmen, polis müdürü ve jandarma komutanını bile değiştirmeye gücü yetmediğini belirtti.

Uzun ve sinirli tartışmalardan sonra Felah-ı Vatan Grubu tarafından, görevli atanması ve değiştirilmesi yolunda hükümete hiçbir etki yapılamayacağı anlaşıldı. Kısacası padişah, hükümete Meclis'ten daha çok egemendi. Dolayısıyla Rauf Bey, hükümet bu kadar beceriksizken ve mevcut Meclis ile daha iyi bir hükümet kurulması imkânı yokken mutlak surette Kuva-yı Milliye'nin devam etmesi kanısında olduğunu ilettili.¹⁵⁶

Mustafa Kemal, bu bilgileri Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün komutanlara duyurdu. Ulusal isteklere uygun bir barış yapılmadıkça Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarına devam edeceği konusunda ilgililerin yeniden dikkatini çekerken, ulusal birlik ve dayanışmanın güçlendirilmesi ve devam ettirilmesi için her zamankinden daha çok sağduyu ve dikkat gösterilmesini rica etti.¹⁵⁷

2.7. Mustafa Kemal'in Felah-ı Vatan Grubu'na İlişkin Değerlendirmesi

Kuva-yı Milliye'nin devam etmesi şartı ile Mustafa Kemal, belki istemeyerek de olsa Rauf Bey'in gösterdiği tavizci tutumu benimsemiş görünse de 21 Şubat 1920 günü Rauf Bey'e gönderdiği üç telgraf O'nun her zaman ki yüksek faaliyetini sürdürdüğüne kanıt oluyordu.¹⁵⁸

Birinci telgraf ile Mustafa Kemal, Felah-ı Vatan Grubu'nun sadrazam ve arkadaşlarıyla yaptığı görüşmelerden, hükümetin aldığı güvenoyuna dayanarak Kuva-yı Milliye'nin gücünü ve etkisini ortadan kaldırmayı amaçladıklarının anlaşıldığını, hükümetle uyum içinde çalışılması gereğine inandıklarını, ulusal birlik ve dayanışmayı bozacak her türlü davranışa karşı olunacağını belirtti.

Felah-ı Vatan Grubu'nda yer alan milletvekillerine yönelik önemli mesajlar içeren yazısında; mevcut durumu gördükleri halde olağandışı durumlar karşısında susmalarının hükümeti yüreklendireceğinden, amaca bağlı milletvekillerinin sağlam ve açık bir tavır almalarının gerekliliğini vurguladı. Bütün ulus tarafından benimsenen ve kutsal sayılan

¹⁵⁶ ATASE, Kutu No:33, Gömlek No:38, Belge No:38-4 (Belgenin orijinali için bkz. Ek.3).

¹⁵⁷ *Nutuk*, c.III, Belge No:237, s. 1773.

¹⁵⁸ Sina Akşin, a.g.e.,s. 334.

Kuva-yı Milliye amaçlarının Meclis tarafından uygulanmasının sağlanmasını ve hükümet işlerinin bu doğrultuda yürütülmesinin denetlenmesini yurtseverce son çabaları olarak önemle rica etti.

Aynı gün Rauf Bey'e gönderdiği diğer bir cevapta; Hükümetin, Felah-ı Vatan Grubu'na yönelik gözdağı vermesinin nedenini grubun birlik içinde olmayışına bağladı. Bu nedenle Felah-ı Vatan Grubu'nun güçlü bir hale getirilmesini istedi. Hükümetin grubu oyalamaya çalıştığıının bilinmesini, artık hükümete karşı kesin bir durum alma zamanının geldiğini anlattı. İtilaf Devletleri'nin istemediği Kuva-yı Milliye'ye, kendi hükümetimizin de karşı olmasının düşündürücü olduğunu, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u bize bırakacakları vaadinin uyandırdığı sevinç kadar Kuva-yı Milliye hareketinden vazgeçilmesini istemelerinin de o derece şaşkınlık yarattığını, bu sebeple işgal altındaki bölgelerin kurtuluşuna kadar silahların bırakılmayacağını ve mücadeleye devam edileceğini söyledi. Başarımızın söz konusu olduğu bu günlerde, Kuva-yı Milliye'yi başarısız gösterecek her türlü davranışın ulusal yazgımız üzerinde aleyhte etki edeceğinden, gruptaki milletvekillerinden denetim görevlerini eksiksiz yapmalarını istedi.

Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye ve Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarının sürdürülmesi konusunda kamuoyunu yoklamak istiyordu. Bu amaçla, Rauf Bey'e bir telgraf daha yazdı ve aynı teli Erzurum'da bulunan Kazım (Karabekir) Bey'e de çekti. Bu telgrafta özetle; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin biçimini değiştirmeye yetkili olacak kongrenin yapılmasının, Mebusan Meclisi'nin tam güvenlik ve özgürlük içinde yasama görevini yaptığını bildirmesine bağlı olduğunu, Heyet-i Temsiliye'nin genel bir barış yapılıncaya kadar durumunu değiştirmemesine karar verildiğini bildirdi. Buna karşılık, Ayan'ın, muhalif gazetelerin ve hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik hücumlarının kamuoyunu ulusal örgütler aleyhine çevirdiğini ve Heyet-i Temsiliye'nin güç bir duruma düşürüldüğünü, her tarafta şubeler açan Teali İslam Cemiyeti'nin halkı Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırttığını, Niğde, Nevşehir dolaylarındaki bu tarz gösterilerin Konya ve diğer illere yayılabileceğini belirtti. Onun için:

1- Hükümet, Kuva-yı Milliye'nin yaşamasını isteyip istemediğini bildirmeliydi.

2-Felah-ı Vatan Grubu, söz konusu olan tam güvenlik ve özgürlük içinde olduğunu ve Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak gereğine inandığını bildirmeli, ya da tersini düşünüyorsa

ona göre hükümeti uyarmakla birlikte, Meclis'te gereği kadar savunmalıydı. Bu konu Grup tarafından görüşülüp tartışılmalıydı.

3-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kuva-yı Milliye'nin ortadan kaldırılmasına yurt yararı olarak karar verilirse hükümet, cephelerde düşmana karşı gereken önlemleri almalıydı.

Bu konudaki istek ve düşüncelerinin dikkate alınmasını isteyen Mustafa Kemal, gereğinin yapılmasını istedi. Yapmaları gerekenleri yapmayıp dışarıda ve uzak umutlara kapılan milletvekillerini uyararak, ellerindeki kuvvetlere değer vermezlerse dış kuvvetlerin de kendilerine değer vermeyeceklerini hatırlattı.¹⁵⁹

Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Bey, 23 Şubat 1920 günü Ankara'ya iki telgraf çekti. İkincisi Mustafa Kemal'e cevaptı. Fakat birincisi de aynı konudaydı. Birinci telgrafında, günün koşullarına göre istenilen ölçüde bir hükümet kurulamayacağını, barış yapıncaya kadar Kuva-yı Milliye'nin faaliyetini sürdürmesi, bazı yerlerde de yalnız örgütlenmeyle uğraşmasını, Heyet-i Temsiliye'nin hükümetle değil de grup aracılığı ile işleri yürütmesini istedi. İkinci gün çekilen ikinci telgraf daha uzundu.¹⁶⁰ Kazım (Karabekir) Bey, Meclis'te beliren akıma karşı Heyet-i Temsiliye'nin karşıt ve üstün olmasını uygun bulmuyordu. Heyet-i Temsiliye'nin bu işin içinden onurlu çıkmasını, işin sorumluluğunu, durumun değerlendirilmesini Meclis'in namus ve yurtseverliğine bıraktığını bildiriyordu.¹⁶¹ Görüldüğü gibi Kazım (Karabekir) Bey, her zaman ki gibi Mustafa Kemal'e geri durmasını ve ihtiyatlı olmasını tavsiye ediyordu.¹⁶²

Mustafa Kemal'in Mazhar Müfit Bey'in Felah-ı Vatan Grubu'nun durumunu anlatan mektubuna verdiği cevap, O'nun olaylar karşısındaki durum değerlendirmesini ortaya koyuyor hem de Kazım (Karabekir) Bey'in düşüncelerine cevap niteliği taşıyordu. Verdiği yanıt şu idi:

“Yüce Meclisi Milli'nin ve Felah-ı Vatan adındaki grubun gerçek durumunu anlatan yüksek sözleriniz beni üzdü. Açıklama ve nitelemelerinizle gözümün önünde beliren görünüş acı vericidir. Zavallı ulus; yaşamını, varlığını, geleceğini savunmak,

¹⁵⁹ *Nutuk*, s. 515–519.

¹⁶⁰ Sina Akşin, a.g.e.,s. 336.

¹⁶¹ *Nutuk*, c.III, Belge No:238, s. 1775.

¹⁶² Sina Akşin, a.g.e., s. 336.

korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği sayın milletvekillerinin, gerçek ulusal ve yurtsal ödevlerini ilk anda ve ilk adımda unuttuklarını görüyor... Çıkarıcı duygularımız, bencil tutkularımız bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen milletvekilleri şöyle yapacakmış, sonra gelen milletvekilleri böyle yapmış; Temsil Heyeti şunu kendisine yakın görmüş, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk ulusunun milletvekilleri öyle mi? Bu ruhsal durum ve ahlak niteliği karşısında şaşkınlıktan donakalırım. Yeni grup ya da parti örgütünden söz ediliyor... Sevgili dostum Mazhar Müfit Bey, açıkladığınız anlayışta ve yaradılıştaki olan adamların kuracakları gruptan da, partiden de ben, yurdu kurtarıcı sağlam bir sonuç alınabileceğine inanmıyorum. Ben ve Temsil Heyeti adı altında özveri ile ödev yapan arkadaşlar, bu yurdun kurtarılması, ulusun esenliği için ölünceye dek çalışmak isterken, sayın milletvekilleri, durumlarından, davranışlarından ve aymazlık uçurumuna yuvarlanışlarından anlıyorum ki, buna da izin vermeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin örgütüne ve bu örgütün meydana getirdiği Kuva-yı Milliye'ye dayanmanın gereği kalmadığını çocukçasına ve aymazcasına davranışları ve eylemleri ile belli eden Meclis-i Mebusan'ın ve Felah-ı Vatan Grubu'nun bu konudaki kesin kararının soruşturulup öğrenilmesini ve bize bildirilmesini Rauf Bey'e yazdık. Bu kararın tezlikle elde edilmesi için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken sayın milletvekillerinin, toplantı yeri olan İstanbul'da kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kara kuvvetinin yığınak yaptığını ve İngiliz Akdeniz donanmasının Fındıklı Sarayı'na karşı demir atmış olduğunu göz önünde bulundurmaları gerektiğini hatırlatırım.”¹⁶³

Bu sözlerle Mustafa Kemal, özellikle Felah-ı Vatan Grubu'nda yer alan milletvekillerinin fotoğrafını ortaya koyuyor ve aynı zamanda İstanbul önlerindeki tehlikenin göz önünde tutularak hareket edilmesini istiyordu.

¹⁶³ *Nutuk*, s. 523

3. FELAH-I VATAN GRUBU'NUN SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NDEKİ ÇALIŞMALARI

3.1. Misak-ı Milli'nin Kabulü

İstanbul'da bulunan İtilaf devletlerinin asker ve donanmalarının gölgesinde Son Osmanlı Mebusan Meclisi açılmıştı. Bu şartlar altındaki Meclis'in nasıl çalışıp ne gibi kararlar alacağı merak ediliyordu.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin görev yapabildiği süre içinde yaptığı en doğru ve en faydalı vazife Misak-ı Milli adı altında bir misak kabul ve ilan etmesi oldu.¹⁶⁴ Bir anlamda Mebusan Meclisi'nin 12 Ocak- 18 Mart 1920 arasındaki 65 günde yaptığı 24 birleşimde gerçekleştirdiği en olumlu iş, Misak-ı Milli Beyannamesi'ydi.¹⁶⁵

Erzurum'da doğan, Sivas'ta gelişen ve ulusal istekleri bir program haline getirmeyi hedefleyen Misak-ı Milli'nin ilk esasları Ankara'da oluştu ve İstanbul Meclisi'nde son şeklini aldı.¹⁶⁶ Mustafa Kemal'in ve diğer Heyet-i Temsiliye üyelerinin imzalarını taşıyan metin Misak-ı Milli'yi hazırlamakla yükümlü komisyona verildi.¹⁶⁷ Komisyonunda: Gizli Karakol Cemiyeti'nin kurucusu Kara Vasıf, Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi, Saruhan Mebusu Celal (Bayar), Edirne Mebusu Şeref, Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, Aydın Mebusu Cami, İstanbul Mebusu Reşad Hikmet Beyler vardı.¹⁶⁸

Muhtemelen Ankara'da hazırlanan Misak-ı Milli müsveddesinin girişinde, belgede imzaları bulunan milletvekillerinin barış yapıncaya kadar Müdafaa-i Hukuk adında bir grup kurduklarını ortaya koyuyordu. Yedi madde istek sıralanmış, beşinci madde üstü çizilerek metinden çıkarılmıştı.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s. 130.

¹⁶⁵ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem 1919-1923*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları No:4, Ankara 1994, s. 24.

¹⁶⁶ *Nutuk*, s. 483.

¹⁶⁷ *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Yayına Hazırlayan: Sami Önal, İstanbul 2002, s. 171.

¹⁶⁸ Süleyman Yeşilyurt, *Bayar Gerçeği*, Ankara 1997, s. 54.

¹⁶⁹ ATASE, Klasör No:21, Dosya No:1336/6, Fihrist No: 2,2-5,9.

22 Ocak 1920 tarihindeki gizli oturumda Hüsrev Bey tarafından okunan Misak-ı Milli metni için Hamdullah Suphi Bey etkili bir savunma yaptı. Kuva-yı Milliye'yi tanıdıklarını ve ulusal hareketi tasvip ettiklerini tüm dünyaya ilan etmelerini teklif etti.¹⁷⁰

28 Ocak 1920 günlü gizli oturumda açıklanan esaslar Felah-ı Vatan Grubu tarafından görüşülüp kabul edildi ve Meclis matbaası tarafından çoğaltılarak dağıtıldı.¹⁷¹ Hazırlanan Misak, 17 Şubat 1920'de Edirne Milletvekili Şeref Bey'in önerisiyle başkanlığa sunuldu. Heyecanlı bir konuşma yapan Şeref Bey sonrasında Misak-ı Milli'yi okudu. Alkışlarla karşılanan konuşması bitince, Misak oy birliği ile kabul edildi ve aynı gün tüm dünyaya duyurulmasına karar verildi.¹⁷²

“Ulusal And”, “Ahd-ı Milli” ya da “Misak-ı Milli “ olarak adlandırılan tarihi metnin sadeleştirilmiş hali şöyle idi:

1- Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günlü Mondros Mütarekesi yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir; söz konusu Mütareke çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.

2- Halkı, özgürlüğe kavuşunca, oylarıyla Anavatana katılmış olan üç il (Elviye-i Selase yani Kars, Ardahan ve Batum) için gerekirse yeniden halkın serbest oyuna başvurulmasını kabul ederiz.

3- Türkiye ile yapılacak barışa değin ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal durumunun belirlenmesi de halkının özgürce açıklayacağı oya göre olmalıdır.

4- İslam Halifeliği'nin ve Yüce Saltanat'ın Merkezi ve Osmanlı Hükümeti'nin başkenti olan İstanbul ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak

¹⁷⁰ *Dağ Yolu (1), Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Konuşmaları*, Yayına Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 171.

¹⁷¹ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., c.II, s. 540.

¹⁷² *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, s. 144.

tutulmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşulu ile Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte, öteki tüm devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir.

5- Müttefik Devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da özdeş haklardan yararlanması umudu ile bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.

6- Ulusal ve ekonomik gelişmemize olanak bulunması ve daha çağdaş biçimde, düzenli bir yönetimle işlerin yürütülmesini başarmak için, her devlet gibi, bizim de gelişmemiz koşullarının sağlanmasında, bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmamız ana ilkesi varlık ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal, parasal vb. alanlarda gelişmemizi önleyici sınırlamalara (kapitülasyonlara) karşıyız. Saptanacak borçlarımızın ödenmesi koşulları da bu ilkelere aykırı olmayacaktır.¹⁷³

Mebusan Meclisi, bu kararlar ile galip devletlerin, Türk varlığını hiçe sayan hükümlerini tanımadığını, halkı Türk olan bölgelerin sınırlarını esas alacağını, çoğunluğu Araplardan oluşan Osmanlı vilayetlerine kendi geleceklerini belirleme hakkı tanıdığını ve tam bağımsızlığı hedeflediğini tüm dünyaya duyurdu.¹⁷⁴

Misak-ı Milli, yabancı işgal kuvvetlerine, milli hareketin sadece Türk vilayetleri üzerinde hak dava ettiğini, ne Suriye'de Fransızların ne de Irak'ta İngilizlerin kazançlarına dokunulmayacağı inancı vermesi bakımından da pek faydalı idi.¹⁷⁵

Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde kararlaştırılmış olan esasların Meclis tarafından siyasi bir program olarak benimsenmesinde Felah-ı Vatan Grubu, birleştirici bir tesire sahip olmuştur.¹⁷⁶

¹⁷³ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s. 15.

¹⁷⁴ Nejat Kaymaz, *Misak-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında*, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirilerinden Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 7.

¹⁷⁵ Falih Rıfki Atay, a.g.e.,s. 199.

¹⁷⁶ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 39.

3.2. Hükümetin İstifası ve Yeni Hükümet İçin Felah-ı Vatan Grubu'nun Tesirleri

Mebusan Meclisi açıldıktan sonra tekrar güvenoyu alan Ali Rıza Paşa Hükümeti geçmiş siyasetini değiştirmiş değildi. Yani gerek Sultan Vahdettin ile taraftarlarına ve gerekse İngilizlere karşı hoş görünmek için çalışmaya devam ediyordu. Meclis kürsüsünde yaptığı ilk konuşmada, ulusal kuvvet ve teşkilatın meşrutiyet kurallarına aykırı olduğunu söylemiş, bu sözler kurtuluş için çalışan örgüt ve kuvvetlerde hüsrana neden olmakla kalmamış, aynı zamanda milletvekillerinin inançları üzerinde de olumsuz etki yapmıştı. İzmir ve Adana'nın fiilen işgalini hiçbir zaman tanımayacağımızı ileri sürmesi gerekirken, bunlardan bahsetmemiş, mütareke hükümlerine sadık kalacağımızı söylemekle yetinmişti. İngilizlerin baskısı üzerine kabinesinin en önemli adamları Harbiye Nazırı Cemal ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşaları feda ederek görevden almıştı. Mebusan Meclisi Başkanı Reşat Hikmet Bey tutuklanmış, daha sonra serbest bırakılmasına rağmen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti liderlerinin de tutuklanacağı söylentileri yayılmıştı.

İstanbul'un sözde bize bırakıldığı bildirilmiş, buna karşılık Ermeni mücadelesi ile Yunanlılar dâhil İtilaf kuvvetlerine karşı yaptığımız mücadeleden vazgeçmemiz, aksi takdirde barış şartlarımızın değişmesinin muhtemel olduğu tebliğ edilmişti.

Yunanlıların binlerce Türk'ü katlettikleri ve hiçbir Ermeni'nin öldürülmediği herkes tarafından biliniyorken, Türk tarafını suçlu çıkarmak için her türlü iftiradan çekinilmemişti.¹⁷⁷

Ali Rıza Paşa Hükümeti, kendilerinden beklenen duruşu ve kararlılığı gösterememiş, mahiyetini anlayamadan fazla çekindiği padişaha ve her isteklerini yerine getirdiği İtilaf devletlerine hoş görünmek için yalpalayıp durmaktan kurtulamamıştı.¹⁷⁸

Anadolu'daki ulusalcı eylemlerin Akbaş Cephaneliği'ni boşaltmaları, Maraş'tan Fransızları kovmaları, İtilaf Devletleri'nin topları altında bulunan Mebusan Meclisi'nde Misak-ı Milli dışında bir barış programının Anadolu halkı tarafından benimsenmeyeceğinin vurgulanarak İtilaf Devletleri'ne adeta meydan okunması, İtilaf Devletleri'ni yeni kararlar almaya zorlamıştı. Politikalarını uygulamada pek varlık gösteremeyen, dahası ulusalcılara sempati besleyen Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin

¹⁷⁷ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e.,s. 341.

¹⁷⁸ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 23.

düşürülerek, yerine kendi politikalarına uygun yeni bir hükümetin kurulmasını gündeme getirmişlerdi.¹⁷⁹

Yunanlılar bir taraftan yeni bir saldırı için hazırlıklar yaparken, diğer taraftan İtilaf Devletleri Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne Yunanlılar karşısındaki Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin üç kilometre geri alınmasını teklif ettiler.¹⁸⁰ Bu tekliften maksat hükümeti düşürmektir. Çünkü İtilaf Devletleri, hükümetin cepheyi üç kilometre geriye aldirabileceğine inanmıyorlardı. Sadrazam bu teklifin yerine getirilemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Yunanlılar saldırıya geçerek 3 Mart 1920'de Gölcük Yaylası ile Bozdağ'ı işgal ettiler. Ali Rıza Paşa Hükümeti makamında duramadı. Daha önce çekilmesi lazım iken, Felah-ı Vatan Grubu belki de hükümet sorunundan çekinerek hükümeti tutmuştu. Fakat bu defa kabine çekilmek zorundaydı.¹⁸¹

Sadrazam Ali Rıza Paşa 3 Mart 1920 günü istifa etti ve istifayı bildirdiği yazısında, milletin haklı isteklerini karşılamak ve barışın gecikmesinden doğan düzensizliği ortadan kaldırıp huzuru sağlamaya çalışırken; Avrupa'da lehimize bazı eğilimler belirince bir takım adam öldürme söylentileri çıkarılması, bu tür yalanların düzeltilmesini amaçlayan yazıların ajanslara ve gazetelere koydurulmaması gibi zorluklara ek olarak, Yunanlılar karşısında Kuva-yı Milliye'nin üç kilo metre geri çekilmesinin istendiğini, bunun mümkün olmadığı bildirilince de Yunanlıların Gölcük Yaylası ile Bozdağ'ı işgal ettiklerini belirtti. Ve bu saldırı karşısında hükümet olarak istifa etmek zorunda kaldıklarını arz etti.¹⁸²

Mustafa Kemal, Cemal ve Cevat Paşaları feda eden ve karşısına aldığı Heyet-i Temsiliye'yi kendisine dayanak yapamayan, milletvekillerinden de yeterli destek bulamayan Ali Rıza Paşa'nın istifa etmesini doğal buluyordu.¹⁸³

Rauf Bey 3 Mart 1920 günü istifa olayını Mustafa Kemal'e bildirdi. Ayrıca Kara Vasıf Bey de mevcut durumu Mustafa Kemal'e aktardı. İngilizlerin, Hürriyet ve İtilaf ile Nigehbancılarla düzenledikleri gerici eylemde başarı sağlamaları için Ferit Paşa ya da

¹⁷⁹ İhsan Güneş, a.g.e., s. 53.

¹⁸⁰ *Nutuk*, s. 527.

¹⁸¹ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e.,c.II, s. 546.

¹⁸² *Nutuk*, c.III, Belge No: 241, s. 1783.

¹⁸³ *Nutuk*, s. 529.

arkadaşlarından birinin hükümeti kurmasının olası olduğunu, bu durumda da Meclisin dağıtılacağını söyledi.¹⁸⁴

Felah-ı Vatan Grubu üyesi milletvekilleri, bu durum karşısında telaşa kapıldılar. İtilaf devletlerinin girişiminden önce, Ferit Paşa dışında Kuva-yı Milliye tarafından benimsenebilecek bir hükümetin iş başına getirilmesi için, Gruptan Celaleddin Arif Bey başkanlığındaki bir heyet, padişah ile görüşmek üzere saraya gönderildi.¹⁸⁵ Padişah, gelen heyet ile görüşmeyip başyazman ve başmabeyinci ile görüşmelerini buyurdu. Grup Başkanı, ulusal örgütlerin padişaha bağlılığını, yurtsal amaçlarını, ulusal örgütlere dayanan Felah-ı Vatan Grubu'nun tüzüğünü tümüyle anlattıktan sonra sabahleyin hükümetin çekildiğini söyledi. Ülkenin hükümet bunalımı gibi sorunlara katlanacak durumunun olmadığını, bu nedenle padişahın, çoğunluğun görüşünü alıp Ferit Paşa ve arkadaşlarını, dahası Tevfik Paşa'yı sadrazam olarak seçmemesi gerektiğini bildirdi. Padişahın yanına girip söylenenleri aktaran Başyazman şu yanıtı getirdi: "Bütün milletvekillerine selam; durumun ağırlığını ben de onlar kadar biliyorum. Durumun gereğine göre birini sadrazamlığa seçeceğim. Onun yetkisini aşarak arkadaşlarının seçilmesine karışmam. Ancak O'na Felah-ı Vatan Grubu ile anlaşmasını öğütleyeceğim". Rauf Bey de olanları Ankara'ya bildirdi.¹⁸⁶

Birkaç hafta öncesinde İstanbul Hükümeti ile görüş birliğine varıp Mustafa Kemal'in işlere karışmamasını isteyen milletvekilleri, şimdi İstanbul'da bir şey yapmaya güçleri olmadığını açığa vurarak Ankara'dan ve Heyet-i Temsiliye'den padişah katında etkili önlemler bekliyorlardı. Çünkü Ferit Paşa ya da yakınlarından birisi hükümete gelir de Meclis dağılır diye korkuyorlardı.

Mustafa Kemal 4 Mart 1920 günü, gerek İsmet Paşa'dan ve gerek diğer kişilerden aldığı bilgiler üzerine durumu, genelde ile bütün ordularla örgüt merkezlerine ve ulusa bildirdi. Meclis Başkanı'na bir yazı yazarak; bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan ulusun ancak ulusun güvenebileceği bir hükümetin işbaşına gelmesiyle tatmin olabileceğini, bu konuda milletvekillerinin kararının heyecanla beklendiğini anlattı. Padişaha da aynı gün çektiği telgrafta; düşmanlarca yönetilen

¹⁸⁴ *Nutuk*, c.III, Belge No: 242(a), s. 1785.

¹⁸⁵ *Nutuk*, c.III, Belge No: 242(b), s. 1787.

¹⁸⁶ *Nutuk*, c.III, Belge No: 242(c), s. 1787.

karişıklık ve kargaşadan dolayı uzun zamandır üzgün ve kaygılı olan ulusun, hükümet bunalımının çabuk giderilmesini istediğini, ulusal açmaları gerçekleştirebilecek saygın bir hükümet kurulmasını beklediklerini belirtti. Felah-ı Vatan Grubu'nda yoğunlaşan ulusal istek ve eğilimlerin padişah katında da destekleneceğine inandıklarını, milli vicdana güven vermeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edilemeyeceğini ve aksi halde acı olayların olabileceğini söyledi.

Mustafa Kemal, bu telgrafın birer örneğini de İstanbul gazetelerine ve Basın Derneği'ne verilmesini rica etti. Ayrıca yayınladığı bir genelge ile ulusal kuruluşlara durumu özetledi ve dış güçlerin etkisiyle hükümetin düşürüldüğünü açıklayarak, ulusal amaçları gerçekleştirecek bir hükümetin kurulması için padişaha, Mebusan Meclisi Başkanlığı'na ve basına telgraflar çekilmesini istedi.¹⁸⁷

Çekilen telgraflar beklenen etkiyi yaptı ve Ferit Paşa'nın tekrar sadrazamlığa getirilmesi ihtimali iyice zayıfladı. Padişah, başkâtibi Ali Fuat (Türkgeldi) Bey'in görüşünü öğrenmek istedi. O da üç ihtimalin akla geldiğini; ilk olarak Ali Rıza Paşa'nın istifasının kabul edilmemesi, ikinci olarak Tevfik Paşa'ya sadrazamlığın kabul ettirilmesi, üçüncü olarak da Salih Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesini belirtip Ferit Paşa'dan bahsetmedi. Bu üç ihtimalden sonuncusuna uymaya karar kılan padişah, Salih Paşa'yı saraya çağırtdı.¹⁸⁸ Fakat Rauf Bey, durumdan haberi olmadığı için 6 Mart 1920 günü Ankara'ya çektiği telgrafta, sadrazamlığa kimsenin getirilmediğini, görüşmelerin devam ettiğini, padişahın pazara kadar düşüneceğini söylüyordu.¹⁸⁹

Mebusan Meclisi Başkanı Celaleddin Arif Bey, yeni başkanlık divanının padişaha takdimini bahane ederek başkanvekilleri ve idareci üyelerle birlikte saraya gitti. Meclis Başkanlığı'na gelmiş olan telgrafları da yanına alarak Ferit Paşa'nın göreve getirilmesinin istenmediğini padişaha arz etmek istedi. Fakat Başkâtip Ali Fuat Bey buna gerek olmadığını, telgraf örneklerinin saraya da gönderilmiş olduğunu, Ferit Paşa'nın sadrazamlık için düşünülmediğini belirterek Salih Paşa'nın göreve getirileceğini açıkladı. Bu sözlere sevinen Meclis Heyeti, padişah tarafından kabul edildi.

¹⁸⁷ *Nutuk*, s. 531–533.

¹⁸⁸ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, s. 278.

¹⁸⁹ *Nutuk*, s. 535.

Heyetin ayrılışından hemen sonra Salih Paşa saraya geldi. Sadrazamlık teklifini duyunca kabul edemeyeceğini bildirdi. Fakat Ali Fuat Bey, Ferit Paşa'nın tekrar sadrazam olabileceğini hatırlatarak Salih Paşa'yı padişahın huzuruna çıkarttı. Salih Paşa orada da tereddüt edip istemese de sonunda teklifi kabul etti.¹⁹⁰

6 Mart 1920 günü çekilen bir telgraf ile Mustafa Kemal durumdan haberdar edildi. Aynı gün Celaleddin Arif Bey de Salih Paşa'nın sadrazamlığa getirildiğini ve hükümet kurma çalışmalarına başladığını bildirdi.¹⁹¹

Hükümeti kurmakla görevlendirilen yeni Sadrazam Salih Paşa, kabine üyelerini belirlemek için çalışmalara başladı. Yeni hükümet için Meclis'ten üç üye almak istediğini ve bunun için Felah-ı Vatan Grubu ile görüşeceğini açıkladı.¹⁹² Fakat Padişah, Salih Paşa'ya telefon ettirip hükümete Meclis'ten milletvekili almaması ve seçeceği bakanlar için de önceden telefonla bilgi vermesi direktifini yolladı.¹⁹³

Salih Paşa Hükümeti Meclis dışından üyelerle 8 Mart 1920 günü göreve başladı ve Rauf Bey, durumu Mustafa Kemal'e bildirdiği yazısında; hükümetin kurulduğunu, bu halin Ferit Paşa'ya zaman kazandırmak için sarayın bir düzeni olduğunu, bu hükümete güvenoyu vermeme düşüncesinde olduklarını ve bu kararı Felah-ı Vatan Grubu'nda sağlamaya çalıştıklarını açıkladı. Dışarıdan alacağı bakanları seçerken grubun görüşünü sorması gereken Salih Paşa'nın bundan da vazgeçerek hükümeti kendiliğinden kurduğunu bildirdi.¹⁹⁴

Dönemin Başkâtibi Ali Fuat Bey'e göre Salih Paşa Hükümeti, alelacele kurulmuş, derme çatma bir kabineydi. İç ve dış ilişkilerin gerginleşmekte olduğu bir zamanda kurulan böyle bir hükümetin devam edemeyeceği belliydi ve bunu Salih Paşa'nın kendisi de biliyordu.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Ali Fuat Türkgeldi, a.g.e., s. 278.

¹⁹¹ *Nutuk*, s.535.

¹⁹² Tülay Duran, a.g.m., s. 21.

¹⁹³ Ali Fuat Türkgeldi, a.g.e., s. 280.

¹⁹⁴ *Nutuk*, s. 539.

¹⁹⁵ Ali Fuat Türkgeldi, a.g.e. s. 280.

Salih Paşa, hükümet için Felah-ı Vatan Grubu'ndan  ye seeeği ve dışarıdan alacağı bakanlar için de grubun görüşünü alacağına dair söz verdiği halde padişahın etkisinde kalarak kısa ömürlü bir hükümet kurmuştu.

4. İSTANBUL'UN İŞGALİ VE GRUBUN ÇALIŞMALARININ SONA ERMESİ

4.1. İstanbul'un İşgali Öncesi Durum

İstanbul'un işgali düşüncesi önce 10 Kasım 1919'da İngilizlerin 3. Savaş Filosu Komutanı De Robeck'te ortaya çıktı.²³ Aralık 1919 ve 6 Şubat'ta O'nda yine aynı görüşe rastlıyoruz. Öteden beri Türk tarafına ağır bir barış antlaşması kabul ettirme peşinde olan İngiltere, bu işin ancak zorla olacağını başından beri hissetmiş, hesaplamış, hatta belki planlamıştı. De Robeck'in uzun süredir İstanbul'un işgalini savunması, İngiliz Savaş Filosunun 21 Şubat'ta İstanbul'a gelip gövde gösterisi yapması, Yunanlıların Ege'deki takviye ve hazırlıkları, bu hesabın bir uygulamasıydı. Demek ki İngilizlerin İstanbul'u işgal için öne sürdükleri Fransızların Maraş'tan kovulması olayı, daha çok bir bahaneden ibaretti. Nitekim De Robeck'in işgale ihtiyaç gösteren 29 Şubat 1920 günlü telgrafındaki gerekçe Maraş değil, ulusçuların ve hükümetin direnme ve savsaklamalarıydı.¹⁹⁶

Padişahın etkisi altındaki hükümet, İngilizlerin de baskısı ile artık çökmüş, bitmiş olan Osmanlı'nın varlığını devam ettirmeye çalışırken, Mebusan Meclisi de Rauf Bey başkanlığındaki Felah-ı Vatan Grubu ile memleketin geleceğine hâkim olacak gücün Heyet-i Temsiliye olduğu noktasında ısrar ediyor ve anlaşmazlık havası içinde çabalayıp gidiyordu. Özellikle İngilizler, hala bir değer verip destekleyerek duruma hâkim olmasını istedikleri padişah ve hükümetinden ümit keser gibi olunca, müttefikleriyle beraber başka çareler aramaya başlayıp, nihayet harekete geçmişlerdi.¹⁹⁷

Rauf Bey, İngilizler ve müttefiklerinin harekete geçme kararını önceden haber alarak Mustafa Kemal'e bildirdi. Buna göre: 10 Mart 1920 günü öğleden sonra İtilaf devletleri temsilcileri toplanmışlar, Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuva-yı Milliye ileri gelenlerinin tutuklanması ile ilgili olan bir buyruğu içeren sorun üzerinde görüşmüşler ve bu buyruğu uygulamaya kabul etmişlerdi. Bu bilgi güvenilir bir kişiye sağlam bir yerden gizlice verildiğinden, Kuva-yı Milliye ileri gelenlerinin bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerektiği bildirildi. İlgililer, bu konuyu olasılıklarıyla inceledikten sonra işin sonuna kadar İstanbul'da kalıp namus görevini yerine getireceklerini, Salih Paşa bu

¹⁹⁶ Sina Akşin, a.g.e., s. 404.

¹⁹⁷ Feridun Kandemir, a.g.e., s. 48.

duruma bilerek neden olduğu için, güvenoyu vermeyerek bu renksiz hükümeti düşürmeye çalışacaklarını aktardılar.¹⁹⁸

Mustafa Kemal, Rauf Bey'e ve komutanlara 11 Mart 1920 günü yolladığı yazıda: duyulan haberin gerçek olduğuna inanmak gerektiğini, çünkü İngilizlerin Ankara temsilcisi Withall'ın bütün eşya ve adamlarıyla İstanbul' gitmesinin ve ardından demiryolu ulaşımının durdurulmasının bu fikri doğruladığını bildirdi.¹⁹⁹ Rauf Bey'in son yazısına verdiği cevapta da şöyle diyordu:

“ Hükümete güvensizlik oyu vererek saldırının bizden yapılması o denli güçlü bir nedene dayandırılmayacaktır. Felah-ı Vatan Grubu'nun dayanışma ve direnme gücü ve işbirliğindeki kesin tutumu üzerine açık bir görüşe ve kaniya varmadıkça, Salih Paşa'nın Grup Yönetim Kurulu ile görüşmeksizin iş görmesini bir meşrutiyet sorunu yapma yolundaki kararınız üzerine hiçbir düşünce ileri süremem. İngilizlerin tutuklama kararına karşı, Meclis'in sonuna kadar yiğitçe görevini yapması pek yararlı ve parlaktır. Ancak, sizinle birlikte, varlıkları ilerideki girişimlerimiz ve eylemlerimiz için çok gerekli olan arkadaşların, sonunda bize katılabilmeleri güven altına alınmalıdır. Yoksa Felah-ı Vatan Grubu'nun birlik ve kararlı olarak iş görmesini düzenleyebilecek kişileri şimdiden görevlendirerek sizlerin hemen buraya gelmeniz çok gereklidir. Buraya gelecekler arasında ülkeyi temsil niteliğinde olanlarla, gerekince hükümet kurmaya ve yönetmeye yeterli kişilerin bulunması önemlidir. İtilaf devletlerinin zor kullanacaklarına kuşku yoktur.”²⁰⁰

Mustafa Kemal'in telgrafı üzerine Felah-ı Vatan Grubu milletvekillerinden Rauf, Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya ve Yunus Nadi Beyler, Kara Vasıf Bey'in Şişli'deki evinde toplanarak durumu görüştüler. Meclis açıkken ve İngilizler henüz harekete geçmemişken İstanbul'dan ayrılmanın kaçmak olarak algılanacağını, Meclis'te oluşturulmak istenen paniğe neden olacağı için, Meclis kapatılmadan ve tutuklanmalara başlanmadan İstanbul'dan ayrılmamayı kararlaştırdılar. Gitmek isteyenler için ilk sığınma yeri olarak Üsküdar Sultantepe'deki “Özbek Dergâhı” belirlendi. Oradan da gerekli

¹⁹⁸ *Nutuk*, c.III, Belge No: 253(a), s. 1815.

¹⁹⁹ *Nutuk*, s. 547.

²⁰⁰ *Nutuk*, c.III, Belge No: 255(a), s. 1821.

önlemler ve verilecek parolalarla, Ankara'ya gitmek isteyen milletvekillerine olanak sağlandığı söylenerek, şimdilik gitmekten vazgeçmeleri kararlaştırıldı.²⁰¹

4.2. İstanbul'un İşgali ve Felah-ı Vatan Grubu'nun Yaklaşımı

16 Mart 1920'de İstanbul işgal edildi. Gerçi İstanbul'da zaten işgal kuvvetleri vardı. Kasım 1919'dan beri donanması, ordusu, askeri, polisi ve siyasi komiserleri ile İtilaf devletleri İstanbul'da bulunuyorlardı. Fakat 16 Mart 1920 günü İtilaf devletleri askerleri, başta İngilizler olmak üzere, savaş sonucu zapt ettikleri bir şehre girer gibi İstanbul'u yeniden işgal ettiler.²⁰²

16 Mart sabahı erken saatlerde İngiliz deniz erleri Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolu'nu basarak altı askeri şehit edip on beş askerimizi yaraladılar. Bundan sonra sırasıyla Harbiye Nezareti'ni, Tophane'yi işgal ettiler, aynı zamanda İngiliz Savaş Gemileri rıhtıma yanaşarak karaya asker çıkarmaya başladılar. Bir taraftan Beyoğlu bölgesine girerlerken diğer taraftan Mebusan Meclisi binasına doğru hareket ettiler.²⁰³

Mustafa Kemal, işgal haberini, İstanbul'dan bir telgraf memurunun çektiği telgraflar ile öğrendi. İstanbul'da bulunan bakan, milletvekili, komutanlar vs. şahıslardan hiçbiri, belki de Ankara'ya haber vermeyi düşünmeyecek kadar şaşkınlardı. İşgal üzerine Mustafa Kemal, derhal bütün vali ve mutasarrıflarla komutanlara ve Müdafaa-i Hukuk kuruluşlarına bir bildiri göndererek; dost düşman tüm dış unsurlar ile haberleşmenin geçici olarak kesildiğini, Hıristiyan halka iyi davranılmasını, dirliği bozanların cezalandırılmasını, emir dinleyen ve yurttaşlık görevini yapanlara iyi davranılmasını istedi.

İtilaf kuvvetleri, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra tüm yurda bir telgraf ile resmi bildirim yapmak istediler. Mustafa Kemal'in uyarıları gereği bu resmi bildirim, bazı merkezler dışında hiçbir yerden alınmadı.²⁰⁴ Alanlar ve cevap verenlerden başlıcaları: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey²⁰⁵ ve Konya Valisi Suphi Bey'di.²⁰⁶

²⁰¹ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e.,c.II, s. 552.

²⁰² İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 184.

²⁰³ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 346.

²⁰⁴ *Nutuk*, s. 551-555.

²⁰⁵ *Nutuk*, c.III, Belge No: 256, s. 1825.

²⁰⁶ *Nutuk*, c.III, Belge No: 257, s. 1825.

İngiliz Yüksek Komiserliği baş tercümanı Andrew Ryan 16 Mart sabahı saat 09.25'te Sadrazam Salih Paşa'nın konağına gitti. Paşa'ya İstanbul'un işgali kararını tebliğ etti ve yüksek komiserler tarafından kaleme alınmış olan ortak notayı verdi. Salih Paşa, eski işgal ile yeni işgal arasındaki farkı önce kavrayamadı. Bildiri ve verilen notayı okuyunca bunun İstanbul Hükümeti'nin sonu olduğunu söyledi. Ryan ise bunun arzu edilmediğini, meşru hükümeti zayıflatmak niyetinin bulunmadığını fakat bir süredir var olmuş olan gayr-ı meşru hükümeti zayıflatmak istediklerini açıkladı. İşgalin konferans kararlarına direnme hareketi ve Kilikya ve İtilaf devletlerinin hükümet nezdindeki girişimlerden sonuç alınamamasıyla ilgili olduğunu söyledikten sonra, hükümetin Müslüman halk üzerine etki ederek, hiçbir direnişin olmamasını sağlamaya çalışmasını, kendilerinin de Hıristiyan halkın olay çıkarmasını önlemeye çalışacaklarını belirtti.

Fransız Yüksek Komiserliği'nin Baş Tercümanı Ledoulx, padişaha işgal haberini vermek üzere sabah 09.30'da Yıldız Sarayı'na gitti ve evinde olan başkâtibi acele çağırttı. Başkâtip Ali Fuat Bey 10.15'te kendisine verilen nota ve bildiriye alarak padişahın yanına girdi. Yarım saat sonra şu cevapla geri döndü: 1- Zat-ı Şahane'nin müttefik devletlerle en iyi ilişkileri sürdürmek istemiş olduğu açıktır. 2- İşin buraya kadar gelmesine üzülerək notayı almıştır.²⁰⁷

Padişah, İtilaf temsilcileriyle işbirliği yapmayı her zaman arzu ettiğini fakat işgalden üzüntü duyduğunu ifade ediyor; işgal bildirisinde var olan, kendi yetkileriyle ilgili garantileri takdirle karşıladığını, İstanbul'daki belli başlı milliyetçi liderlerin tutuklanmasından rahatsızlık duyduğunu, İtilaf devletleri böyle bir karar almamış olsalardı bunu bizzat kendisinin yapmak zorunda kalacağını söylüyordu.²⁰⁸

İstanbul'un işgal edildiğini duyuran ve gazetelerde de yayınlanan bildiride, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı'yı savaşa soktuğu, yenilgi üzerine önderlerinin kaçtığı belirtiliyordu. Bunun üzerine, kaçan İttihat ve Terakki önderlerinin düşüncelerini temsil eden bazı kişiler, padişah ve hükümetin emirlerine aldırılmayarak zorla, savaşta zaten tükenmiş olan insanları silâh altına alıp, halktan da çıkarları için zorbalıkla para toplayarak yeni bir mücadele dönemini açmak ister gibi davranmaktaydılar. Buna rağmen konferans, taşrada Hıristiyanların güvenliği ve müttefiklere karşı saldırıların derhal durdurulması şartı

²⁰⁷ Sina Akşin, a.g.e.,s. 407-408.

²⁰⁸ Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 154.

ile İstanbul'u Osmanlı yönetimine bırakmıştı. Fakat ulusçular bu duruma aldırmadıkları için, yakında belirlenecek koşulların yürütülebilmesi için ele alınan çarelerden biri olarak İstanbul'un geçici olarak işgaline karar verilmişti. Kamuoyunu aydınlatmak için şu hususlar açıklandı:

1- İşgal geçicidir.

2- İtilaf Devletleri'nin isteği, Padişahlığın gücünü kırmak değil, tersine Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o gücü desteklemek ve sağlamlaştırmaktır.

3- İtilaf Devletleri'nin isteği, yine Türkleri İstanbul'dan yoksun etmemektir. Ama Tanrı korusun, taşrada genel karışıklık ve ölümler olursa bu karar değiştirilebilir.

4- Bu sıkışık zamanda, Müslümanlar olsun, Müslümanlardan başkaları olsun, herkesin ödevi, işine gücüne bakmak, güvenliğin sağlanmasına yardım etmek; Osmanlı Devleti'nin yıkıntısından yeni bir Türkiye yaratmak için yaptıkları delilikle, son bir umudu da yok etmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi de padişahlık başkenti olarak kalan İstanbul'dan verilecek buyruklara uymaktır.

Yukarıda bildirilen kışkırtmalara katılanlardan bazılarının tutuklandığı ve yaptıklarından sorumlu olacakları belirtiliyordu.²⁰⁹

İstanbul Hükümeti, İtilaf güçlerinin de isteğine uyarak resmi bir tebliğ çıkardı ve durumu kısaca açıkladıktan sonra hükümetin görevini yaptığını belirterek herkesin sükûnetle işine gücüne bakmasını tavsiye etti.²¹⁰

Şehrin Türk yönetiminden alınmayarak sadece işgaliyle yetinilmesinin arkasındaki asıl sebep, İngiliz tarafında var olan endişeydi. Halifenin İstanbul'dan çıkarılmasının Hindistan'daki Müslümanlar arasında tepki oluşturacağından korkan İngilizlerin Hindistan Genel Valisi, sürekli Londra'yı uyarıyordu. İşgalden beş gün sonra hazırlanan bir İngiliz istihbarat raporunda da Türkleri Avrupa'dan atmalı çığlıklarını atmanın kolay olduğunu ancak Türkleri Bebek'ten atıp Kandilli'de bırakmanın anlamsız

²⁰⁹ *Nutuk*, s. 555.

²¹⁰ *Takvim-i Vekayi*, sayı 3803, 17 Mart 1920.

olacağı belirtiliyor ve uzun vadede Türklerin düşmanlığı Yunanlıların düşmanlığından daha tehlikeli olacaktır bundan kaçınmalıyız deniyordu.²¹¹

İstanbul'un resmen işgali, İtilaf devletlerinin açıkça söylediğine göre İstanbul'un Türklerde kalmasını etkilemeyecekti. Padişahı da hedef almıyordu. O halde işgalin tek hedefi Mustafa Kemal ve sözde milliyetçi hareketti.²¹² Bu hareketin önde gelenlerinden Rauf, Bekir Sami, Kara Vasıf, İbrahim Süreyya, Adnan, Cami ve Yunus Nadi Beyler gibi isimler Felah-ı Vatan Grubu'nun idare heyetini oluşturuyorlardı. Liderlerden biri de Rauf (Orbay) Bey'di. Bu şahıslar İstanbul'un mevcut karışık durumu içerisinde Meclis'te, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni, daha doğrusu Anadolu'yu kuvvetli bir şekilde temsil edecek bir grup oluşturmak için çalışmışlardı. Padişah ve taraftarlarının baskıları, muhalif kesimin ve İngilizlerin Mebusan Meclisi üzerindeki etkileri Felah-ı Vatan Grubu'nun çalışmalarını güçleştiren önemli etkenlerdi. Grup muhtelif zamanlarda bazen sabun köpükleri gibi şişmiş ve bazen de küçülmüştü. Fakat her zaman dikkatli her zaman ihtiyatlı davranmak zorunda kalmış ve Mebusan Meclisi de kapanıncaya kadar düşman süngüleri altında çalışmaya devam etmişti.²¹³

İşgal haberini aldıktan sonra Şişli'de toplanıp İstanbul'da kalma kararı alan grup ileri gelenleri bu kararla Mustafa Kemal'in kesin emrini dinlememiş oldular. Özellikle Mustafa Kemal, Rauf Bey'in Ankara'ya dönmesini çok istediği ve hatta bunun için para bile gönderdiği halde Rauf Bey gitmek için bir şey yapmadığı gibi diğer arkadaşlarını da gitmeme yolunda ikna etmişti.²¹⁴ Rauf Bey, Meclis'in Misak-ı Milli'yi kabul etmekle görevini yaptığını şimdi de Meclis'in basılmasını sağlamak için çalışacağını, yoksa kaçmanın kendisi için önemsiz olduğunu söyledi. Anadolu'ya kıymetli insanlar kaçırdığını, kendisinin de kaçabileceğini fakat kaçtığı takdirde şahsına güvenerek İstanbul'a gelip Felah-ı Vatan Grubu'nu oluşturan milletvekillerinin "bizi vaatlerle getirip sonra bırakıp kaçtınız "diyerek diğer kalan vekillerle Meclis'i devam ettirme ihtimali olduğunu belirtti. Asıl amacının Meclis'in İngilizler tarafından basılıp dağıtılmasını sağlamak olduğunu,

²¹¹ Murat Bardakçı, a.g.e., s. 155.

²¹² BOA, HR. SYS, 2606/10_14.

²¹³ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 343.

²¹⁴ Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 157.

ancak bu takdirde Anadolu'da Milli Meclis ve Milli Hükümet kurulabileceğini vurguladı.²¹⁵

Felah-ı Vatan Grubu'nun İdare Heyeti bütün bu ihtimalleri göz önünde tutarak liderlerinin ortadan kaybolmasına rıza göstermediler. Eğer İngilizler kendilerini tutuklayacak olurlarsa gelip Meclis'ten zorla almaları lazımdı.

Felah-ı Vatan Grubu İdare Heyeti ile Heyet-i Temsiliye kararları arasında hiç şüphesiz tezat vardı. Fakat daha önce Sivas'ta kumandanların da katılımıyla yapılan toplantıların birinde İstanbul'a gidecek olan milletvekillerinin gerektiğinde kendilerini feda edecekleri de kararlaştırılmıştı.

İstanbul'da kalan milletvekilleri hiçbir şey olmamış gibi hükümeti ve Meclis'i devam ettirseler Ankara'da yeni bir milli irade başarıyla işe başlayamaz ve hatta millet ikiye bölünebilirdi. Buna karşılık başından beri milli hareketin önünde yer alan ve Felah-ı Vatan Grubu'nun İdare Heyeti'ni oluşturan şahıslar Ankara'da açılacak Meclis'e katılmazsa belki de büyük bir boşluk oluşabilirdi.²¹⁶

Rauf Bey işgal karşısında görüşlerini açıklamasına rağmen Anadolu'ya geçme fikrinden bahsetmemişti. Önce Meclis'i bastırayım sonra Anadolu'ya geçirim gibi bir beyanatı olmadığı gibi Anadolu'da bir ordu kumanda etmeyeceğine göre "Anadolu'da bir Meclis bir hükümet kurma işini oradaki arkadaşlara bıraktım" sözlerinden O'nun Anadolu'daki arkadaşlarından ayrılmış olduğu havası sezilmişti.

Sivas Kongresi'nin İkinci Adamı, Felah-ı Vatan Grubu'nun lideri Rauf Bey, İngilizlerin Meclis'i basmalarını, kendisini tutuklayıp Malta'ya sürmelerini beklemişti. Fakat işgalciler o sabah Meclis'in semtine uğramamışlardı.²¹⁷

Mebusan Meclisi Başkanı Celaleddin Arif Bey, Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Efendi, Sivas Milletvekili Rauf Bey ve Konya Milletvekili Hoca Vehbi Efendi'nin 15 Mart günü padişahın huzuruna çıkacakları tebliğ edilmişti. Fakat kabul, 16 Mart günü ikinci sonrasına tehir edilmişti. İngilizler tarafından arandığı için gizlenen Başkan Celaleddin

²¹⁵ Rauf Orbay,a.g.e., c.II, s. 30.

²¹⁶ Ali Fuat Cebesoy,a.g.e., s. 348-349.

²¹⁷ Bilal N. Şimşir,a.g.e., s. 160-161.

Arif Bey o gün Meclis'e gelmedi ve Anadolu'ya geçmek için saklandı. Üç kişilik heyet sarayda huzura çıkınca Padişah, "Bu adamlar her şeyi yaparlar, konuşmalarınıza dikkat edin " diye milletvekillerini uyardı. Onlar, milletin padişaha bağlı olduğunu, İngilizlerin Anadolu'ya bir şey yapamayacağını söyleseler de padişah ikna olmadı ve isterlerse İngilizlerin Ankara'ya bile girebileceklerini belirtti. Arkadaşlarının sözlerini onaylayan Rauf Bey söz alarak " Milletin sizden istediği Meclis kararı olmadan bir milletlerarası vesikayı imzalamamaktır. Aksi takdirde istikbali çok karanlık görüyoruz " diye uyardı. Sinirlenen padişah ayağa kalkarak " Rauf Bey, bir millet var koyun sürüsü... Buna bir çoban lazım... O da benim." Cevabını verdi.²¹⁸ Bir başka deyişle, millet koyun, padişah da çoban olduğuna göre Meclis işlevi olmayan gereksiz bir kuruluştan öte bir yer değildi.²¹⁹

Rauf Bey Meclis'e döndükten sonra İngiliz polisler Meclis'e gelip Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey'i istediler. Bunun üzerine Rauf Bey 25–30 milletvekili ile durumu görüştü ve teslim olmazsa Meclis'in topa tutulacağını, arkadaşlarının da takip edilerek rahatsız edileceğini söyleyerek kaçmaya razı olmadı.²²⁰ Meclis saldırıya uğradığı için Muhafız Bölüğü'ne direnmesi için emir vermiş olsa da Başkan Celaleddin Arif Bey kaçmadan önce ne olursa olsun silah kullanılmaması emri verdiği için bu da mümkün olmadı. İngilizlerin zorla aldıklarına dair bir belgeyi imzalamaları üzerine Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey teslim oldular ve Malta'ya sürüldüler.²²¹

Anlaşıldığına göre Rauf Bey isteseydi Meclis'ten kaçabilirdi. Kapıda bekleyen İngilizler fazla sıkıştırmamışlardı. İçerde uzun uzun tartışma yapılacağı ya da İngilizlerden senet bekleneceği yerde oracıkta bekleyen sandallardan birine binip uzaklaşmak mümkündü. Fakat O, bunu denemeye bile kalkışmadı. Nedeni ne olursa olsun Rauf Bey Malta'ya sürüldü ve o nazik dönemde yurt görevinden ayrı kaldı. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında, İnönü ve Sakarya Savaşları döneminde Türkiye'de değildi. Yirmi ay kadar Malta'da kaldıktan sonra döndü ve Kurtuluş Savaşı'nın son dönemlerinde yeniden görev aldı.²²²

²¹⁸ Rauf Orbay, a.g.e.,c.II, s. 34-35.

²¹⁹ Sina Akşin,a.g.e., s. 413.

²²⁰ Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, Ankara 1955, s. 16.

²²¹ Rauf Orbay,a.g.e.,c.II, s. 37-38.

²²² Bilal N.Şimşir,a.g.e., s. 167.

İstanbul'un işgalini Telgraf Memuru Manastırlı Hamdi aracılığı ile öğrenen Mustafa Kemal, bütün kumandanlara işgal haberini verdikten sonra İstanbul ile haberleşme ve ilişkilerde uyanık bulunulmasını bildirdi.²²³ Ardından vali ve mutasarrıflara, kolordu kumandanlarına, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez ve Yönetim Kurulları'na gönderdiği bir telgraf ile dost düşman bütün dış âlemle irtibatın kesilmesini, Hıristiyan halka iyi davranılmasını, yurt yararının aksine çalışanlara yasaların eşitlik ve sertlikle uygulanacağını, vatandaşlık ödevini yapanlara da iyi davranılmasını istedi. 16 Mart 1920'de bütün vali komutan ve Müdafaa-i Hukuk Kurulları'na gönderdiği genelge ile İstanbul'un işgal edildiğini, milleti aldatmak isteyenlerin asılsız söylentiler çıkarabileceklerini bunu için de gerçek durumu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'den öğrenmelerini bildirdi. Bir başka yazıyı İstanbul'da İtilaf Devletleri ve ABD temsilciliğine, bütün tarafsız devletler Dışişleri Bakanlıklarına, Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclisleri'ne verilmek üzere Antalya'daki İtalyan Temsilciliği'ne yolladı. Bu protesto yazısında İstanbul'un zorla işgal edildiğini, Osmanlı'ya indirilen bu yumruğun aslında insanlığın genel vicdanına indirildiğini belirtti ve bu durumun takdirini bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerikasına bırakarak, doğacak sorumluluğa son kez dikkat çekti.²²⁴

Vali ve kumandanlara çekilen bir başka telgraf ile işgalin yapılacak miting ve yabancı devletlere çekilecek telgraflar ile protesto edilmesini bildirdi. Bunun için Refet Bey'den Antalya'da bulunan İtalya Temsilcisi'nden yararlanmasını istedi. Mustafa Kemal, işgalle ilgili son olarak bütün komutanlara, vali ve mutasarrıflara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne, Belediye Başkanlarına ve Basın Derneği'ne yolladığı ve tüm ulusa yayınladığı bildiri ile İtilaf Devletleri'nin ülkemizi bölmek için başvurdukları yolları sıraladı ve İstanbul'u işgal etmekle yedi yüz yıllık Osmanlı egemenliğine son verdiklerini belirterek tüm ulusu istiklal ve vatan mücadelesine çağırdı. Bir yandan da bütün İslam dünyasına seslenerek bu saldırıyı bir bildiri ile ayrıntılı olarak ilan etti. Durumun iç yüzünü anlayarak gerekli gördüğü önlemleri hemen uyguladı. İşgal ve tutuklamalar ile ilgili gelen tutarsız ve yanlış bilgilere karşı çeşitli yollarla soruşturma başlattı. Ankara'ya gelmek için yola çıkan milletvekillerinin yolculuklarını kolaylaştırmak için geçecekleri yerlerdeki ilgili kişilere lazım gelen buyrukları verdi. Bunlardan başka Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki

²²³ *Nutuk*, c.III, Belge No:255(b), s. 1823.

²²⁴ *Nutuk*, s. 553-557.

yabancı birliklerin silahlarının alınmasını ya da oradan uzaklaştırılmalarını; Geyve ve Ulukışla yakınlarındaki demiryollarının işlemez duruma getirilmesini ve Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmasını emretti.²²⁵

Mustafa Kemal daha 22 Ocak 1920'de Konya ve Sivas'ta bulunan kumandanlara gönderdiği yazıda "İngilizler bakan ve milletvekillerini, özellikle de Rauf Bey'i tutuklarsa siz de gereğinde bölgenizdeki İngiliz subaylarını tutuklayabilmek için şimdiden önleminizi alın" diyordu. Yine aynı gün Kazım (Karabekir) Bey'e bu durumda Erzurum'da bulunan İngiliz Yarbay Rawlinson'u tutuklayabilmek için önlem alması emrini veriyordu.²²⁶

İngilizlerin İstanbul'u işgal edeceklerini, yakın arkadaşlarını tutuklayıp Malta'ya süreceklerini önceden gören Mustafa Kemal olanlar karşısında haklı çıkmıştı. İşgal günü Mustafa Kemal, Anadolu'daki kontrol subaylarının yakalanması emrini verdi ve Rawlinson'un tutuklanması için Kazım (Karabekir) Bey 'e yazı yolladı. Rawlinson'un kontrol altına alınmasıyla Anadolu'da İngiliz avı başlamış oldu. Bu misilleme Malta sürgünlerini kurtarmak için en önemli koz olacaktı. Gerçi yakalanan İngilizlerin sayısı Malta'ya sürgün edilenlerin dörtte biri kadardı. Yalnız rütbesi bakımından değil, nüfuzlu bir ailenin çocuğu olması, İngiliz Parlamentosu'nda bir kardeşinin bulunması bakımından Yarbay Rawlinson Türklerin elinde iyi bir kozdu. Ayrıca iki yüzbaşı, dört teğmen, on beş kadar er ve dört tercümandan oluşan rehine listesi ileride Malta sürgünlerini kurtarmaya yetecekti. Anadolu'da İngilizler birer ikişer yakalanırken, İstanbul'da da İngiliz makamları boş durmayarak küçük sürgün kabileleri ile Malta adasını dolduruyorlardı.²²⁷

Mustafa Kemal'in Rauf Bey ve diğer kişileri tam zamanında çağırdığı işgal ile anlaşılmıştı. Ancak O'nun önlem olarak gördüğü bu çağrısı dikkate alınmadığı gibi, Rauf ve Kara Vasıf Beyler tam bir uysallıkla Malta'ya sürgüne gittiler. Ankara'ya gelmeyip İngilizlere teslim olarak Malta'ya gitmeyi kabul eden bu şahısları kurtarmak için Mustafa Kemal yine de her yola başvuracak ve elinden geleni yapacaktı.²²⁸

²²⁵ *Nutuk*, s. 561-563.

²²⁶ *Nutuk*, c.III, Belge No: 226(a), 226 (b), s. 1749.

²²⁷ Bilal N.Şimşir, a.g.e.,s. 176.

²²⁸ *Nutuk*, s. 549.

İstanbul'un işgaline karşı Mustafa Kemal'in aldığı önlemlerden en önemlisi olağanüstü yetkili bir meclisin Ankara'da toplanmasını sağlamak için kararlar almak ve bu kararları uygulamaktı. 17 Martta hazırladığı bildiriye "Kurucu Meclis" tabirini kullandı ve iki gün süren yazışmalardan sonra Erzurum ve Sivas'taki komutanlardan aldığı uyarı üzerine "Olağanüstü yetkili bir Meclis" tabirini kullandığı bildirisini 19 Mart 1920 günü yayınladı. İllere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına gönderilen yazıda Mebusan Meclisi dağıldığı için devlet başkentinin korunması, ulusun bağımsızlığı ve devletin kurtarılması için olağanüstü yetki verilmiş bir Meclis'in Ankara'da toplanması gerektiği ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu Meclis'e katılmalarının zorunlu olduğu belirtildi. Bunun için hazırlanan genelge gereği seçimlerin yapılması istendi. Seçimler en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlamak üzere bitirilerek, seçilen üyeler yola çıkarılacak ve seçilen milletvekillerinin adları ile sonuç hemen bildirilecekti.²²⁹

Kuşkusuz Mustafa Kemal bu genelge ile Anadolu'da kurulacak yeni devletin temeline büyük bir taş koyuyor ve vatanın bütünlüğünü, ulusun özgürlüğünü halka dayanarak kurtarmak için alınacak kararlara, geniş halk kitlelerinin katılımını sağlamak istiyordu.²³⁰ Böylece Büyük Millet Meclisi'nin temelleri atıldı ve Müdafaa-i Hukuk hareketi Sivas Kongresi kanalı ile Büyük Millet Meclisi'nde vücut bulmuş oldu.²³¹

4.3. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Kapatılması

İstanbul'un işgali üzerine Son Osmanlı Meclisi Malta ile Ankara arasında bölüşüldü. Milletvekillerinin bazıları yakalanıp Malta'ya sürülürken geri kalan çoğu da Ankara'ya geçti. İşgalin ilk günü Meclis'in basılması, Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey gibi ileri gelenlerin toplantı salonundan alınıp Malta'ya sürülmeleri diğer milletvekilleri için de ciddi bir uyarı oldu. Sadece Meclis'te değil evlerinde de güvenlik içinde olmadıklarını anlayan vekiller, İngilizlerin birkaç tutuklama ile yetinmeyeceklerini görmüşlerdi. İstanbul'daki milletvekili avında her an yakalanıp sürülme tehlikesi vardı. Bu durumda Mustafa Kemal, yakalanamayan milletvekillerini Ankara'ya yanına çağırmişti.²³²

²²⁹ *Nutuk*, s. 563.

²³⁰ İhsan Güneş, a.g.e., s. 60.

²³¹ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 50.

²³² ATASE, Kutu No: 29, Gömlek No: 38, Belge No:38-2 (Belgenin orijinal hali için bkz. Ek.4).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin milletvekilleri Malta ile Ankara arasında tercih yapmak zorunda kalmışlardı. Ya Malta'ya sürülecek ya da Ankara'da görevlerine devam edeceklerdi. Üçüncü bir şıkkı deneyenler Ankara'ya gitmeyip İstanbul'da oturmayı başardılar. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışına da gitmeyen bu isimlerden bazıları ileride Malta'ya sürülmekten kurtulamadılar.²³³

Meclis Başkanı Celaleddin Arif Bey, Doktor Adnan (Adıvar) Bey ve eşi Halide Edip (Adıvar) Hanım, Yunus(Nadi) Bey, Ahmet Ferit Bey, Cami Bey, İsmail Fazıl Bey, İsmet(İnönü) Bey, Saffet (Arıkan) Bey gibi milletvekili ve önemli isimler Ankara'ya ulaşmak için yola çıktılar.²³⁴ Mustafa Kemal, bir hafta içinde çeşitli yollardan Ankara'ya gelmekte olan milletvekilleriyle haberleşerek Onlara moral ve bilgi verdi. Artık İstanbul'da Mustafa Kemal'in fikirlerini yürütecek kimse kalmamıştı.²³⁵

Osmanlı Mebusan Meclisi 18 Mart 1920'de yirmi dördüncü ve işgalden sonraki ilk toplantısını yaptı. Söz alan Sinop Milletvekili Doktor Rıza (Nur) Bey, başkent in ve Meclis'in saldırıya uğradığını, Rauf, Vasıf, Faik, Şeref ve Numan Bey'lerin zorla alınıp tutuklandıklarını, bu durumun anayasa hukukuna ve devletlerarası hukuka aykırı olduğunu söyledi. Meclis'in artık serbestçe karar alamayacağını, bu durumun protesto edildiğini, bu protestonun bütün parlamentoların anası olan Britanya Parlamentosu'na ve bu tarihi olayları çok görmüş olan İtalya ve Fransa Parlamentoslarına ulaşmasını diledi. Kutsal görevlerini güvenle sürdürebilecekleri bir ortam oluşuncaya kadar Meclis toplantılarının ertelenmesini önerdi. Oybirliği ile kabul edilen önerge gereği Mebusan Meclisi bir süre için çalışmalarına ara verdi.²³⁶

İstanbul'un resmen işgal edilmesi, Anadolu'nun İstanbul ile haberleşmeyi kesmesi ve İtilaf devletlerinin baskısı sonucu Salih Paşa Hükümeti istifa etti. Padişah, bu defa sadrazamlığı Tevfik Paşa'ya teklif etti. Fakat O bu teklifi kabul etmeyince 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa dördüncü kez sadarete getirildi. Tevfik Paşa, daha sonra Ferit Paşa'nın zararlı faaliyetleri karşısında görevi kabul etmediğine pişman olacaktı.²³⁷

²³³ Bilal N.Şimşir,a.g.e., s. 188-189.

²³⁴ Sina Akşin,a.g.e., s. 462.

²³⁵ *Nutuk*, s. 565.

²³⁶ *Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi*, s. 496.

²³⁷ Ali Fuat Türkgeldi, a.g.e.,s. 282.

Damat Ferit Paşa, başarısız, tecrübesiz ve her işte hüsrana uğrayan bir devlet adamıydı. Çevresinden yararlanamayan ve padişahı bile yanlışlarına ortak eden bir yapısı vardı. O'nun bu halleri daha önce tecrübe edilmesine rağmen yine de padişahın teveccühünü ve güvenini kazanmıştı ve tekrar göreve getirilmesi anlaşılır gibi değildi.²³⁸

Damat Ferit Paşa ile birlikte İstanbul Hükümeti'nin iç siyaseti esaslı bir değişikliğe uğradı ve Kuva-yı Milliye düşmanlığı ana prensip olarak kabul edildi. Bir takım tutulmuş adamlar vasıtası ile tahrikler, propagandalar ve sabotaj hareketleri başladı.²³⁹ Milli Mücadele taraftarlarına ve mücadeleye katılan Anadolu halkına karşı din cephesinden de hücumla geçildi. Hükümet bildirisinin yayınlandığı gün bir yandan da fetva çıkarılarak gizlice Anadolu'ya dağıtıldı. Bu fetvalar ile Kuva-yı Milliyeciler kanunsuz, padişahı saymayan ve halkı soyan kişiler olarak ilan ettirildi. Gerçekten bu çabalar sonucu yurdun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar çıktı. Buna karşılık, Heyet-i Temsiliye İstanbul fetvalarının halk üzerinde bırakacağı olumsuz etkiyi gidermek için kırk beş kadar müftü ve müderrisin imzaladığı bir fetva yayınladı. Vatanını kurtarmaya çalışan Müslümanlar ölünce şehit kalınca gazi olurlar denilerek düşman zoruyla çıkarılan fetvalara uymanın caiz olmayacağı belirtildi.²⁴⁰

Bundan böyle İstanbul, işgal kuvvetleri ile birleşerek Ankara'ya karşı düşman muamelesi yapmaya başladı. Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti, ilk icraatından biri olarak Ankara'da toplanacak Meclis'i gayr-ı meşru saydırmak gayesiyle Mebusan Meclisi'ni fesih iradesi yayınladı. 11 Nisan 1920 günlü bu iradenin amacı, toplantılarını tehir ederek daha güvenilir bir yerde toplanma imkânı bulunan Mebusan Meclisi'nin hareketini önlemek, ortada meşru bir Meclis olmadığına göre Ankara'da toplanacak Büyük Millet Meclisi'nin yasal olmadığını ilan etmektir.²⁴¹ Aynı gün padişah yayınladığı irade de “ Politik nedenlerin zorlamasından ötürü Mebusan Meclisi'nin kapatılması gerektiğinden ve anayasamızın değişik yedinci maddesinin özel bendine göre gerektiğinde Mebuslar Kurulu'nun kapatılması padişahlık haklarımız içinde bulunduğundan, sözü edilen Meclis'in kanun gereğince dört ay içinde yeniden seçim yapılarak toplanmak üzere

²³⁸ Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Anılarım*, Yayıncı Hazırlayan: İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 276.

²³⁹ M.Tayyib Gökbilgin, a.g.e., s. 397.

²⁴⁰ Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV. (1917-1938)*, Ankara 1964, s. 298.

²⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 51.

bugünden itibaren kanun gereğince kapatılmasını emrettim.” diyerek Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ni kapatmıştır.²⁴²

Böylece padişahın ve İngilizlerin gölgesinde kalan Son Osmanlı Mebusan Meclisi kapanmış, Mustafa Kemal’in frekansından ayrılan vekiller ulusa zarar verdikleri gibi bunun cezasını kendileri de görmüşlerdir.

4.4. Felah-ı Vatan Grubu’nun Dağılması

İstanbul’un işgali üzerine yeniden başlayan Malta Sürgünleri, İngilizlerin umdukları sonucu vermedi. Anadolu’daki Milli Hareket zayıflamadığı gibi aksine daha da güçlendi. Milletvekillerinin bir kısmının tutuklanıp sürülmeleri üzerine diğer milletvekillerinin Ankara’ya geçiş süreci hızlandı. Anadolu’ya geçenler, yakalanıp sürülenlerden daha fazla olmuştu. İstanbul’un işgali üzerine başlayan milliyetçi avı da Ankara’ya yeni akınları kamçılıyordu.

Her şeyden önce Son Osmanlı Meclisi Malta ile Ankara arasında bölüşülmüştü. Dolayısıyla Felah-ı Vatan Grubu Milletvekilleri de ya Malta’ya sürülmüş ya da Ankara’ya gitmek için harekete geçmişlerdi. Rauf Bey ve Kara Vasıf gibi grubun ileri gelen mebuslarının işgalin ilk günü tutuklanıp sürgüne gönderilmeleri diğer mebuslar için de ciddi bir uyarı oldu. Cemal Bey ve Tahsin (Uzer) Bey gibi Felah-ı Vatan Grubu mensubu mebuslar evlerinden alınıp sürüldüler. Yakalanıp sürülme sırasının kendilerine gelmeyeceğini garanti edemeyen mebuslar, İngilizlerin birkaç tutuklama ile yetinmeyeceklerini anlamışlardı. Yine Felah-ı Vatan İttifakı içinde önemli bir yere sahip olan mebuslardan Adnan (Adıvar) Bey’in evi ve Yunus Nadi Bey’in Yeni Gün Matbaası birkaç kez basılıp arandı. Her an yakalanıp sürülme tehlikesi vardı.²⁴³

Mustafa Kemal, yakalanamayan mebusları Ankara’ya yanına çağırdı. Ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünüp uygulamak üzere ulus tarafından olağanüstü yetki verilecek bir Meclis’in Ankara’da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan mebuslardan Ankara’ya gelebileceklerin de bu Meclis’e katılmalarını istedi. Mustafa Kemal, Ankara’ya doğru yola çıkan mebuslar ile temasa geçerek onlara acılarını azaltacak ve morallerini arttıracak bilgiler verdi.

²⁴² Mahmut Goloğlu, a.g.e.,s. 315.

²⁴³ Bilal N.Şimşir, a.g.e.,s. 188.

İstanbul'da artık Mustafa Kemal'in görüşlerini izleyecek kimse kalmamıştı. Mustafa Kemal'in aylarca çeşitli yol ve yöntemlerle uyarmalarda bulunmasına rağmen O'nun istediği tarzda örgütler kurmayı, Karakol Cemiyeti'ni kurup geliştirmeye çalışan mebuslardan bazıları Malta'ya sürülmüş ve İstanbul'da üyelerinin varlıklarından ve çalışmalarından bir iz kalmamıştı.²⁴⁴

Felah-ı Vatan Grubu'nda yer alan mebuslardan da bir kısmı Malta'ya sürgüne gönderilirken diğer bir kısmı da Ankara'ya ulaşmak için yola çıktılar.²⁴⁵

Mustafa Kemal, son Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılınca dağılan mebusları toplayıp Ankara'da özelliklerini daha önce açıkladığı Milli Meclisi açmak için harekete geçti.

²⁴⁴ *Nutuk*, s. 565.

²⁴⁵ ATASE, Kutu No.29, Gömlek No.24, Belge No.24-8 (Belgenin orijinal hali için bkz. Ek.5).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti'ni hasta adamlıktan ölüm döşeğine alan Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, çok ağır şartlarla Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Son dönemlerini savaşlarla geçiren Türk halkı yorgun ve yoksul düşmüştü. Ordu terhis edilmiş, silah ve cephaneleri elinden alınmıştı. Padişah ve halife olan Vahdettin sadece kendisini ve tahtını kaybetmeme gayreti içindeyken, İstanbul Hükümetleri de O'nu ve iktidarlarını koruyabilmek için her türlü duruma boyun eğmişlerdi. İtilaf Devletleri uydurma nedenlerle topraklarımızı işgal ediyor, yurdun dört bir yanındaki Hıristiyan azınlıklar da devletin bir an önce çökmesi için çalışıyorlardı. Bu korkunç durum karşısında her yerde, her bölgede kurtuluş çareleri düşünölmeye başlanmıştı. Kurtuluş yolları aranırken İtilaf Devletleri ile düşmanlık durumuna girilmeyecek, padişah ve halifeye bağlı olmak temel koşul olacaktı. Düşünölen çareler arasında İngiltere ve Amerika'nın himayesini isteyenler olduğu gibi bölgesel kurtuluş çareleri arayanlar da vardı.

Mevcut durum karşısında tek düşüncesi ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak olan Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Geneli kurtuluş davası etrafında birleştirmek isteyen Mustafa Kemal tüm yurttaki ordular ile temasa geçti.

Samsun'dan başlayan örgütlenme hareketlerinin ilk durağı Havza oldu. 28-29 Mayıs 1919 günlü genelge ile halkı işgallere karşı protestoya çağırın Mustafa Kemal buradan başlayarak milli bilinci uyandırmaya çalıştı. Amasya Genelgesi ile yurdun bütönlüğü ve ulusun güvenliği tehlikededir denilerek Sivas'ta milli bir kongrenin toplanmasına karar verildi. Milli Mücadele'nin ilk idari teşkilatlanması Erzurum'da yapıldı. Erzurum Kongresi'nde bağımsız bir ulus ve ulustan güç alan bir egemenlik anlayışı ortaya konuldu. Sivil ve askerler, İstanbul Hükümeti'nin teslim olma hareketine karşı gelerek yurdu bir bütün olarak kurtarma yolunda ilk adımı attılar. Sivas Kongresi ile bütün milli cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında toplandı. Böylece yurdun dört bir köşesine yayılan bağımsızlık ışıkları birleştirilmiş oldu. Sivas'ta daha önce Erzurum'da seçilen Temsil Heyeti'nin üye sayısı ve yetkileri artırılarak bir hükümet şekline dönüşmesi sağlandı. Haklı sesimizi dünyaya duyurmak için ulusal iradenin sözcülüğünü yapacak *İrade-i Milliye* adlı bir gazete çıkarılmaya karar verildi. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin hemen toplanarak ulusun ve ülkenin alın yazısına etki

edecek kararlar alması istendi. Sivas Kongresi ile vatan parçalanırken Osmanlı'nın gösterdiği zafiyet karşısında ulusun kendi kaderini eline alma uğraşı zaferle sonuçlanıyordu.

Amasya Protokolleri ile Temsil Heyeti ve kongrelerde alınan kararlar İstanbul Hükümeti tarafından da tanınıyordu. Mebusan Meclisi'nin Anadolu'da güvenli bir yerde toplanması kararı alındı. Fakat bu karar İstanbul Hükümeti'ne kabul ettirilemedi. Mustafa Kemal, çok önemli gördüğü toplantı yeri meselesi ve yapılması gerekenleri konuşmak üzere Temsil Heyeti ve kolordu komutanları ile Sivas'ta bir araya geldi. Milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce belirli merkezlerde toplanarak gerek İstanbul'da ve gerek dışarıda alınması gerekli güvenlik önlemlerini ve kurtuluş programımızın esaslarını savunacak güçlü bir grubun kurulması için düşünüp görüşmeleri kararı alındı. Böylece Meclis'te kurulması düşünülen grup fikri ilk kez ortaya çıkmış oluyordu. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasına engel olmayan Mustafa Kemal, yurdun bütünlüğünü, devletin ve ulusun bağımsızlığını güven altına alma amacını korumak ve savunmak için birleşik ve dirençli bir grup meydana getirmeyi tek çare olarak düşündü. Bu grubun kurulması için her sancaktan birer milletvekilinin Eskişehir'e çağırılıp burada da Eskişehir üzerinden İstanbul'a gidecek diğer milletvekilleri ile birleştirilmelerine çalışılacaktı. Fakat bu toplantıyı Ankara'da yapma kararı alan Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti Ankara'ya geldi.

Mustafa Kemal, Ankara'da görüştüğü milletvekillerine ulusal birliğimizin köklü ve düzenli örgütlerin varlığına ve bu örgütleri iyi yönetebilecek kafaların ve güçlerin, bir tek beyin, bir tek güç olarak kaynaşmış duruma gelmesine bağlı olduğunu söyledi ve bu arada İstanbul'da açılacak Meclis-i Mebusan'da güçlü bir grup oluşturulması zorunluluğunu ortaya koydu. Erzurum ve Sivas Kongreleri ilkelerine bağlı oldukları için ulus tarafından vekil seçilen kişiler, her şeyden önce, bu ilkelere bağlı kimselerden, bu ilkeleri yayan dernekle ilgisini gösterir ad ve namda bir grup kuracaklardı."Müdafaa-i Hukuk Grubu". İşte bu grup, ulusal örgüte ve dolayısıyla ulusa dayanarak, her nerede olursa olsun, ulusun isteklerini korkmadan dile getirecek ve savunacaktı. Yine Mustafa Kemal, milletvekillerinden kendisini Meclis Başkanı seçmelerini istemişti. Çünkü İstanbul'da toplanacak Mebusan Meclisi'nin saldırıya uğrayıp dağılacığını biliyordu.

Böyle bir durumda Meclis Başkanı sıfatıyla dağılan milletvekillerini Ankara’da toplama düşüncesindeydi.

Düşünülen önlemin uygulanması elbette Meclis’e katılan ve işin aslını kavramış olan vekillerin yardımları ve çalışmaları ile olabilecekti. Durumu milletvekillerine aktaran Mustafa Kemal’in düşünceleri uygun bulundu ve kabul edildi. Bu yolda çalışacaklarına söz ve güvence veren vekiller İstanbul’a hareket etmişlerdi.

Mebusan Meclisi’nde Anadolu’yu güçlü bir şekilde temsil edebilecek bir grup kurulamaz ve başına Rauf Bey geçmezse Meclis, milli davayı yeterince savunamayacak ve bir süre sonra padişahın siyasi tesiri altına girecekti.

Mustafa Kemal’e daha İstanbul’a gitmeden Ankara’da söz verdikleri halde Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine Felah-ı Vatan adında bir grup kuruldu. O dönemin şartları içinde kendilerinden beklenen kararlılığı gösteremeyen milletvekilleri, iç ve dış baskıların etkisiyle yeterince etkili olamamışlardır.

O zamanlar ulusal dava ve siyaset etrafında toplanan kitlelere “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” namı verilmişti. Bunu Mebusan Meclisi’nde temsil edecek olan anlayışın adı da “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” olmalıydı. Bu ismi kullanamayan milletvekilleri Felah-ı Vatan adını benimsediler. Grup kelimesinin insanları rahatsız edeceğinden korkarak ittifak sözcüğünü uygun buldular. Böylece Mebusan Meclisi’nde kurulan siyasi örgütün adı “Felah-ı Vatan İttifakı” olarak somutlaşmıştır.

Rauf Bey, 6 Şubat 1920’de Ankara’ya çektiği bir telgraf ile 70 kişilik bir grup kurulduğunu, Nizamname ve grup programının ilk fırsatta sunulacağını bildirmiştir. Yaptığımız araştırmalara göre Felah-ı Vatan Grubu ve içeriği ile ilgili doğrudan bilgi veren tek kaynak Tülay Duran tarafından 1972 yılında yazılan ve *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*’nde yayınlanan “Son Osmanlı Meclisi Mebusanı’nda Felahı Vatan İttifakı” adlı makale olmuştur. Burada Felah-ı Vatan Grubu’nun kuruluşu, İdare Heyeti, 5 maddelik İttifakname’si, 15 maddelik Dâhili Nizamname’si ve 88 kişilik milletvekili listesi verilmiştir. Fakat bu bilgilerin nerden verildiğine dair kaynak belirtilmemiştir. Felah-ı Vatan Grubu gibi önemli bir konu üzerinde arşiv belgeleri, *Nutuk* ve hatıratlarda çok az bilginin olması hayretle karşılanmış ve çalışmalarımızı zorlaştırmıştır. Mustafa Kemal

yazışmalarında bu Grup ile ilgili ayrıntılı bilgi istemesine rağmen O'na cevap niteliğinde bile olabilecek hiçbir bilgiye rastlanmamıştır.

Felah-ı Vatan Grubu İttifaknamesi'ne göre Grup, milletin tamamen bağımsızlığını ve Osmanlı Devleti'nin Kanuni Esasi ile tanınmış olan hilafet ve saltanat haklarının her türlü müdahaleden korunmasını arzulamıştır. Kendileriyle anlaşma yapmaya mecbur olduğumuz devletler nezdinde uygun sulh esaslarının kabul edilmesi için gerekli faaliyetlere başlamak istemiştir. Felah-ı Vatan İttifakı, Osmanlıların anlaşma esasları içindeki istek ve milli amaçlar etrafında birlik içinde olmasını sağlamak için çalışacaktır.

Dâhili Nizamname'de yazılı esaslara göre de; Felah-ı Vatan İttifakı'nın bir İdare Heyeti ile bir de bütün üyelerinin birleşmesinden meydana gelen bir Umumi Heyet'i vardır. İdare Heyeti 9 kişiden kurulmuş olup içlerinden biri kâtiplik yapmıştır. Grubun ve İdare Heyeti'nin devamlı başkanı olmayıp İdare Heyeti üyeleri sıra ile toplantılara başkanlık etmiştir. Grubun hükümet ve diğer siyasi kuruluşlar ile olan temasını İdare Heyeti ve Umumi Heyet'in ihtisaslarına göre seçmiş oldukları şahıslar sağlamıştır. İdare Heyeti, Umumi Heyet tarafından gizli oy ve mutlak ekseriyet ile seçilmiştir. İdare Heyeti'nin görev süresi 2 ay olmuş, sonrasında tekrar seçim yapılır ve oy çokluğu ile görev süresi sona ermeden de değiştirilebilir denmiştir. İdare Heyeti, ittifakın bütün işlerini ve Umumi Heyet görüşmelerini idare ve gündemi tanzim eder kararı alınmıştır. Umumi Heyet, İdare Heyeti tarafından bildirilecek günlerde toplanıp gündemde yazılı maddeleri müzakere etmiştir. On üyenin yazılı teklifi üzerine İdare Heyeti, Umumi Heyet'i vazifeye çağırma mecburdur. Umumi Heyet üyelerinin yarısından bir fazlası olmadıkça karar verilememiş ve alınan kararlara tamamın uyması şart koşulmuştur. Vekillerden açıklanması istenen hususların önce İdare Heyeti'ne bildirilmesi ve Umumi Heyet'te görüşüldükten sonra oy çokluğu sağlandığı takdirde yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır. İttifak ve Nizamname esaslarına uymayan üyeyi İdare Heyeti, Umumi Heyet'e şikâyet edebilme hakkına sahip olmuştur. Gruba dâhil üyelerin bakanlık kabul edebilmesi ancak umumun üçte ikisinin vereceği karara bağlı olmuştur. Dâhili Nizamname'nin değiştirilmesi için de Umumi Heyet'in üçte ikisinin kararı gereklidir denmiştir.

Tülay Duran'ın verdiği bilgiye göre İdare Heyeti'ni belirlemek için üç seçim yapılmıştır. Birinci seçimde: Celalettin Arif Bey 58, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey 53, Vasıf Bey 44, Hamid Bey 36, Bekir Sami Bey 36, Selahattin Bey 35 oy almışlardır. İkinci

seçimde Bahtiyar Bey 30, Rauf Ahmet Bey 28, Üçüncü seçimde Abdullah Azmi Efendi 32 oy olarak İdare Heyeti'nde yer almışlardır. Felah-ı Vatan İttifakı 88 milletvekilinden oluşmuştur. Bunlardan 76 tanesinin tam olarak gruba dâhil olduğu, 11 tanesinin ittifaka dâhil olduğu halde daha imzalamadıkları belirtilmiştir.88 numaralı son milletvekili için de ruhen ittifakla beraber olup ittifaka resmen dâhil değildir kaydı düşülmüştür.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi İstanbul'da toplandıktan sonra Mustafa Kemal Meclis Başkanı seçilememiştir. Ankara'da daha İstanbul'a gelmeden bu konuda söz veren Felah-ı Vatan Grubu üyeleri O'nun başkan olmasını sağlayamamışlardır.

Mebusan Meclisi'nde kurulan İstanbul Hükümetleri ve Meclis mevcut problemleri çözüp ülkeyi ve ulusu kurtaracak hamleler yapamamışlardır. Felah-ı Vatan Grubu, Meclis'te haklı davaları savunmaktan daha çok, uysal olmak davasıyla hükümet ve siyaset katında etkisiz kalmıştır. Bu grupta yer alan milletvekilleri ulusal olmayan isteklere, karşıt kararlara engel olamamışlardır. Kendi içlerinde bile birlik sağlayamamış vekillerden bir kısmı padişah ve hükümet yanlısı görünmüşlerdir. Görevli atanması ya da değiştirilmesi hususunda İstanbul Hükümetleri'ne hiçbir tesir yapamamışlardır.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin çalışabildiği süre içinde yaptığı en doğru ve faydalı iş Misak-ı Milli kararlarını kabul etmesidir. İlk esasları Ankara'da oluşan ve İstanbul'da son şeklini alan Misak-ı Milli, kongrelerde alınan kararların siyasi bir program halinde benimsenmesi demektir ve bu konuda Felah-ı Vatan Grubu birleştirici bir role sahip olmuştur. Belki de Felah-ı Vatan İttifakı'nın yaptığı en olumlu vazife Misak-ı Milli kararlarının kabulüdür.

İstanbul'daki hükümet bunalımları sırasında Mustafa Kemal'in uyarılarını dinlemeyen Felah-ı Vatan Grubu milletvekilleri, yeri geldiğinde hükümet ile işbirliği yaparak Mustafa Kemal'in işlere karışmamasını istemişlerdir. Damat Ferit ya da yakınlarından biri gelir de Meclis dağılır diye korkan vekiller, İstanbul'da bir şey yapmaya güçleri olmadığı zamanlarda Temsil Heyeti'nden ve Ankara'dan padişah katında etkili önlemler alması tezadına düşmüşlerdir.

İstanbul'un işgali üzerine Mustafa Kemal, Felah-ı Vatan Grubu milletvekillerini Ankara'ya çağırmış fakat bu çağırısına olumlu cevap alamamıştır. Şişli'de toplanıp

İstanbul'da kalma kararı alan grup ileri gelenleri Mustafa Kemal'in kesin emrini dinlememişlerdir. Mustafa Kemal, özellikle Rauf Bey'in Ankara'ya dönmesini çok istediği ve hatta bunun için para bile gönderdiği halde Rauf Bey bu çağrıya uymamıştır. İstanbul'un işgali üzerine bir kısım üyeleri tutuklanıp Malta'ya sürülen, bir kısmı da Anadolu'ya geçen Felah-ı Vatan Grubu dağılmıştır.

Sonu kurtuluş inancı olan ulusal davanın en kritik dönemlerinde kurulan Felah-ı Vatan Grubu maalesef üzerine düşen tarihi vazifeyi yerine getirememiştir. Mustafa Kemal'e verdikleri sözü İstanbul'da unutup ne O'nu başkan seçmişler, ne de Müdafaa-i Hukuk Grubu kurmuşlardır. Birlik içinde olup vatanın ve milletin makûs kaderini değiştirecek kararlar almaları beklenirken etkisiz kalmışlardır. Padişahın, İngilizlerin, muhalif kesimlerin iç ve dış baskıları ile karşılaştıkları gerçeğinde yaptıkları en önemli görev Misak-ı Milli'yi kabul etmek olmuştur. İstanbul işgal edilip Meclis dağıtıncaya kadar düşman süngüleri altında çalışmaya devam etmiştir.

Yapabildiği yapabileceklerinin asgarisini oluşturan Felah-ı Vatan Grubu keşke daha fazlasını yapsaydı diye düşündürmüş, belki de yapamadıklarıyla hakkında bu kadar az şey yazılmasının anlaşılmasına neden olmuştur.

6. EKLER

Ek.1 Felah-1 Vatan Grubu milletvekillerinin İstanbul'un işgalinden sonraki durumlarını gösteriyor.

Felah-1 Vatan Grubu'nda yer alan milletvekillerinin paylaşımı şöyle olmuştur:

Seçim Bölgesi:	Ankara'ya Geçenler:	Malta'ya Sürülenler:
Afyon	Mustafa Hulusi Bey	Ali (Çetinkaya) Bey
Amasya	Bekir Sami (Kunduh) Bey	----
Amasya	Ömer Lütfi (Yasan) Bey	----
Ankara	Atıf Efendi	----
Ankara	Hilmi Bey	----
Ankara	Mümtaz Bey	----
Antalya	Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey	----
Aydın	Cami Bey	----
Balıkesir	Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey	----
Bolu	Cevad Abbas (Gürer) Bey	----
Bolu	Tunalı Hilmi Bey	----
Bursa	Osman Nuri (Özpay) Bey	----
Bursa	Hasan Fehmi Bey	----
Çankırı	Tevfik (Durlanık) Bey	----
Çorum	İsmet (Eker) Bey	----
Edirne	----	Faik Bey
Edirne	----	Şeref (Aykut) Bey
Erzurum	Celaladdin Arif Bey	----
Erzurum	Zihni Bey	----
Erzurum	Hüseyin Avni (Ulaş) Bey	----
Erzurum	Süleyman Necati (Güneri) Bey	----
Eskişehir	Abdullah Azmi (Torun) Bey	----
Eskişehir	Hacı Veli (Bayraktar) Bey	----
İçel	Ali (Ataışık) Bey	----

Isparta	----	Cemal Paşa
İstanbul	Ferid (Tek) Bey	----
İstanbul	Adnan (Adıvar) Bey	----
İstanbul	----	Numan Efendi
İzmir	Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey	----
İzmir	----	Tahsin (Uzer)Bey
Kastamonu	Yusuf Kemal(Tengirşek) Bey	----
Kırşehir	Ali Rıza (Silsüpür) Bey	----
Konya	Kazım Hüsnü Bey	----
Konya	Musa Kazım Bey	----
Kütahya	Ragıp (Soysal) Bey	----
Manisa	Celal (Bayar) Bey	----
Manisa	Reşit Bey	----
Rize	Osman Nuri Bey	----
Samsun	Emin Bey	----
Sivas	----	Rauf (Orbay) Bey
Sivas	----	Kara Vasıf Bey
Siverek	Bekir Sıtkı Efendi	----
Trabzon	Hüsrev (Gerede) Bey	----
Yozgat	İsmail Fazıl Paşa	----
Yozgat	Bahri (Tatlıoğlu) Bey	----

شکفته
۹۶/۰/۱۹

غایت محمدی

تذکره . . . و محمدی محمدی

A	
B	1336/6
F	3

۱- مصطفی که باک حضرت . . . حضرت ابو موسی . . . حضرت آریه . . . حضرت تویله . . . حضرت
اولادک مبرور . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
شکل ادوم . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
الرفعه طریقه نقد . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
احدا آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
باید بدین . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
ت اولی تقریر . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
عیا حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت

۲- تابه حضرت بکره . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
راضیه ، مایه ، جیه ، جیه ، علیه ناولین . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
باید بدین . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
بو مقامات . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
و بیانه ملج . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
ماریه میری . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
سویک . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت

۳- تکلیف . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت
تو بدین . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت آریه . . . حضرت

جای خودم موقع مناسبت

محمدی محمدی

محمدی محمدی

Ek.2 Felah-ı Vatan Grubu'nun kurulması için yapılan çalışmaları anlatıyor.

Gayet Aceledir

Beşiktaş

4.2.1336

20 nci Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Beyefendi'ye

1.Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. Grup için uğraşyoruz. Mebusan arasında harisicah olanların mevcudiyeti, teşettütü efkâr hemen her mebusu ayrı ayrı kazanmak gibi bir zaruret tevlit etmektedir. Şekil o derece naziktir ki Müdafaa-i Hukuk'tan olan mebuslardan söz verenlerin kısmı azamı bile bu isim etrafında toplanmaktan içtinap eylemişlerdir. Evvelce de arz eylediğimiz veçhile bizim esasatın ruhunu ihtiven ayrı bir madde halinde yazılmak üzere mebusanın ekseriyeti azimesi ile ahit ve Misak-ı Milli yapılabildi. Yüzden fazla mebus bunu anlamıştır. Yanlız (...) imzalamıştır.

Neşir olunması takarruruna kadar metnin son derece mahrem tutulması takarrur eylemiştir. Berayi malumat ayrıca aynen arz ediyoruz.

2.Kabine hakkında bu gün tebellür eden fikir Rıza Paşa'yı zaruret olarak ipka etmek fakat dâhiliye, maliye, harbiye, bahriye, adliye nazırlarını değiştirmektedir. Bir kısım mebusan parlamentodan hiç kimsenin nezaret almamasını ileri sürmektedirler. Bu fikir galebe galebe ederse bu makamata hariçten adam bulunacaktır. Biz Teşkilatı Milliye'yi esas kabul etmek ahid ve Misak-ı Milli'ye sadakatkar kalmak polis müdüriyetini, jandarma kumandanını, dâhiliye müsteşarıyla memurin müdüriyetini tebdil eylemek şartlarıyla ve yine kaydihtiyatla şahsan buna taraftar olabileceğimizi söyledik.

3.Teşkilatına çalıştığımız gruba naçar Felah-ı Vatan ismi verilecek cehdi milli ve mesuliyetler Kuva-yı Milliye'nin yegâne amil olması esasları şerh kılınacaktır. RAUF

Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı

Şevket

ATASE, Kutu No. 23, Gömlek No.50, Belge No. 50-11

حجی
۱۹/۴/۷۶

U	۱۵۱
F	38-3

اندره : قه
~~دولت~~
۳۷

مجلسه ملی تا وقتیکه :
 بولنه صدر اعظم ، دافد ناطق ، مجری ناطق ، فیدو و طهر اتفاقاً اجتماع کنند بر .
 صدر اعظم قوی بدینک آلمانی بر حکومت معذره کور و تمامی اجرات حکومت خاریتومی
 در عهد طرفینده که حکایتها ایلولره شدید ایشیرلمیرک توفیق ایله انظام و آسایشک
 بچ بیا لاری باشه مهب ممان اوله خفه سولدی ، دایک و توانانانک انقرویه
 مدار کوند بولمکن عدوئه بیدیری قوی بدینک وضعیه کلوننده بکدنیلده طر
 قوت و دافد ناطق تعقیب آیمه لایم اولده طر حقدو کذبیه تفصیل
 ویردی . مع کثافت صدر اعظم ک وضعیه ادانک ایله عیب برنا خفه کوردولمکن
 ک دافد ناطق ره بر جا کسلیوت بد ایله برابر اولدینک و بوغایه ده جلی خفه
 فقط سربش اجراتنه مدافله اولونماسی سولمقد برابر بولسی بدیری و آسایشک قوت
 نیدر دایر بکیم بر قدرتری اولدینک اصل سیری . دافد ناطق آیدره برودوسی
 اولده کله ناامیظ لغتو چینه مداند ایله کتوره برودوسیم دایک بایریتیه ده
 عدوئه سولدی . فائده علی کتوره ده دایر مستطای تیه ایشیه . عدوئه تیه
 انجیلوه بوغی مدرك عاجز صلیک آمان بلیم برافق کتوره ایله کله کله کتوره
 برودوسه و حوالینده نخب اولناه محله کلونم وضع یه آیدرک حاج ایانا باشه کله
 - لور بورد . اداره کلوم ایله تراشیر طوعانما علمیزه قویار دیور . مع هذا کتورت
 بدایره کتوره استغلا مانع اولمه اوزنه تاسده بولونبوسه صای ایانا نه سولمکن
 تظا صلح مرخصد بزله برانه اوله دعوت ایلسی عدولته درجه طلب اولدینک بولمکن
 استیصال ایوره برودوست تار کوشولسی لزوم ایله سولمک . بک اوزونه دعوی کتوره
 دوام ایله مناقشات همیوه استیصال اولدینک نظر انقاه کتوره تاسره تیه کتوره
 حقدو کتوره . مع کثافت بایریتیه اصل کتوره . بک ذات ساکانه کتوره
 محسوس زیاده کتوره . بایریتیه کتوره دروست کتوره ایولک کتوره بولمکن
 کتوره کتوره بر و کتوره استیصال کتوره ایله کتوره بر اولدینک کتوره استیصال فقط مع کثافت

Ek.3 Felah-ı Vatan Grubu ile Salih Paşa Hükümeti arasındaki görüşmeleri anlatıyor.

Harbiye, 19.2.36

Ankara'da K.O.20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

Bugün Sadrazam, Dâhiliye Nazırı, Bahriye Nazırı Felah-ı Vatan İttifakı içtimasına geldiler. Sadrazam Kuva-yı Milliye'nin ikinci bir hükümet şeklinde görünmemesi, icraatı hükümete karışmaması ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerlere temdit ettirilmeyerek tevkifi ile intizam ve asayişin temini lüzumunu siyaseten mucibi muhassenat olacağını söyledi. Vali ve kumandanın Ankara'ya tekrar gönderileceğini ilaveten bildirdi. Kuva-yı Milliye'nin vaziyeti hükümetten beklenen tarzı hareket ve Dâhiliye Nezareti'nin takip etmesi lazım olan tarz hakkında kendilerine tafsilat verildi. Maatteessüf Sadrazam vaziyeti idare edecek bir mahiyette görülmediği gibi Dâhiliye Nazırı da ruhan teşkilatı milliye ile beraber olduğunu ve bu gayede çalışacağını fakat serbesti icraatına müdahale olunmamasını söylemekle beraber polis müdürü ve jandarma kumandanlarının tebdiline dair hiçbir kudretleri olmadığı anlaşıldı. Dâhiliye Nazırı eskiden beri dostu olan Keşfi Bey'i namuskârlığından bahisle müdafaa ettikten sonra Bursa'ya vali yaptığını da ilaveten söyledi. Faik Ali Bey de Dâhiliye Müsteşarı tayin edilmiş. Hülasa netice itibariyle bu gayri müdrik aciz heyetin amali milliyeye muvafık hareket edecekleri hiç de memul değildir. Maraş ve havalisinde tahliye olunan mahallere hükümetçe vaziyet edilmeği Salih Paşa siyaseten mümkün görmüyor. İdare-i Kalam eden Fransız matbuatını aleyhimize koyar diyor. Maahaza hükümet buraların tekrar işgaline mani olmak üzere temasta bulunuyormuş. Salih Paşa'nın söylediğine nazaran sulh murahaslarımızın biran evvel davet edilmesi son derece matlup olduğundan bunun istihsali için bir vahdet-i tamme gösterilmesi lüzumunu ileri sürüyor. Pek uzun ve asabi bir şekilde devam eden münakaşat-ı umumiyeden istidlal olunduğuna nazaran İttifak Heyeti'nce memur tayin ve tebdili hakkında hükümete hiçbir tesir yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Yani Zat-ı Şahane hükümete meclisten ziyade hâkimdir. Binaenaleyh hükümet dürüst hareket ederek harekât-

ı milliyeyi mürevviç memur gönderir ve aksini istilzam etmezse taşraca bir uygunsuzluk olmaz. Fakat maatteessüf İstanbul vaziyeti zabıtası gayri mütebeddil kalacak ve belki de Dâhiliye Nazırı kendi nezaret teşkilatını faydalı bir hale sokmayacaktır. Kanaat-i acizanemce vaziyet-i umumiye-i siyasiye-i nazar-ı dikkate alarak Kuva-yı Milliye serbesti-i harekâtını muhafazada bu şeraitle muztar ve mecbur bulunmaktadır. Ve meclisin şu günlerdeki halet-i ruhiyesine göre de bu hükümeti iskatla şerait-i lazimeyi haiz milli bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi mümkün değildir.

Arz-ı tazimat ederim efendim .(Rauf)

Harbiye Nazırı Seryaveri

Salih

ATASE, Kutu No.33, Gömlek No.38, Belge No.38-4

Ek.4 Mustafa Kemal, Felah-ı Vatan Grubu Mebusları'nın Ankara'ya gelmelerini istiyor.

Şifre

1-Sekizinci maddede bildirilenler elan oradadır. Erzurum mebusları el-yevm nerededir.

2-Atideki tebliğin Felah-ı Vatan Grubu'nda fevkalade şayan-ı emniyet mebuslara isali mercudur.

Mebusanın Grupça ve her ne sebep-i suretle olursa olsun hala içtimaata devam etmesi milletçe ittihaz edilmekte bulunan azimkarene tedabir ve tertibatı düçar-ı zaaf etmektedir. Maksadınız nedir. Taht-ı esarete milleti bari temsil etmek ise ve bundan bir faide-i siyasi memul ediyorsanız bunda isabet olmadığını arz ederim. Bu hareketinizle tecavüz-ü istiklal-i şeknaneyi kabul etmiş olduğunuzu ilam etmekten başka bir şey demiyorsunuz. Derhal dağılmanız ve Anadolu'ya geçmeniz lazımdır. Geçmeye imkân bulamasanız bile meclise devam etmemek icap eder. Millet her livadan selahiyet-i fevkaladeyi haiz yeniden murahhas intihab etmekle meşguldürler. Bu murahhaslar kaçıp gelen mebusanı dahi ihtiva etmek üzere Ankara'da beş on güne kadar bir meclis-i milli fevkalade akd edilecektir.

Heyet-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal

ATASE, Kutu No.29, Gömlek No.38, Belge No.38-2

7. KAYNAKÇA

ARŞİV VE KÜTÜPHANELER

Genelkurmay ATASE (Askeri Tarih Stratejik Etüd Dairesi) Başkanlığı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Atatürk Kitaplığı

İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi

KİTAPLAR

- 1- Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.
- 2- Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.
- 3- Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.
- 4- *Atatürk - Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler Hatıralar: Erzurum Kongresi'nin 60. Yıldönümü Dolayısıyla (23 Temmuz1919- 23 Temmuz 1979)*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1979.
- 5- Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974.
- 6- Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- 7- Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1998.
- 8- *Dağ Yolu (1)*, Hamdullah Subhi Tanrıöver'in *Konuşmaları*, Yayına Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- 9- Doğu Ergil, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ankara 1981.
- 10- Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958.
- 11- *Erzurum Kongresi'nin 60. Yıldönümüne Armağan*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1979.
- 12- *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1969.

- 13- Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara 1993.
- 14- Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları No:4, Ankara 1994.
- 15- Falih Rifkı Atay, *Çankaya*, Kırıl Matbaası, İstanbul 1984.
- 16- Feridun Kandemir, *Hatıra ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, İstanbul 1965.
- 17- Feridun Kandemir, *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Arkadaşları ve Karşısındakiler*, İstanbul 1964.
- 18- Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Ankara 1971.
- 19- Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971.
- 20- Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum (1919–1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- 21- Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959.
- 22- Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Anılarım*, Yayına Hazırlayan: İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- 23- *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Yayına Hazırlayan: Sami Önal, İstanbul 2002.
- 24- İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1919–1923)*, Ankara 1997.
- 25- İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- 26- İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.
- 27- Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1990.
- 28- Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1997.
- 29- Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968.
- 30- Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1969.
- 31- Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970.
- 32- Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.I, II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.
- 33- *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 12 Ocak 1920, c.I, TBMM Basımevi, Ankara 1992.
- 34- M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, Ankara 1959.
- 35- Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1998.

- 36- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.
- 37- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, Vesikalar/Belgeler*, c.III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- 38- Muzaffer Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM'de Erzurum Milletvekilleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 2000.
- 39- Nejat Kaymaz, *Misak-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında*, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirilerinden Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- 40- Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV.(1917-1938)*, Ankara 1964.
- 41- Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, c. I, II, Emre Yayınları, İstanbul 1993.
- 42- Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.I,II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- 43- Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: Son Meşrutiyet (1919-1920)*, c.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- 44- Süleyman Yeşilyurt, *Bayar Gerçeği*, Ankara 1997.
- 45- Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.
- 46- Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938: Mütareke Cumhuriyet ve Atatürk*, İstanbul 2002.
- 47- Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da I (1919- 1921)*, Ankara 1981.
- 48- Tülay Âlim Baran, *Kuvayi Milliye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükümetleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mayıs 1999, Yıl:12, Sayı 23'ten Ayrı Basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2003.
- 49- Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.
- 50- Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara 1992.
- 51- Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, İstanbul 1963.
- 52- Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, Ankara 1955.

MAKALELER

- 1- Cevat Dursunoğlu, “ Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk’ün Düşünceleri “, *Atatürk Konferansları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1964.
- 2- Enver Konukçu , “ Cumhuriyet’te Erzurum “, *Atatürk Konferansları (1998- 75. Yıl- Yurtiçi)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- 3- Günay Çağlar, “ Atatürk ve Erzurum Kongresi “, *Atatürk Konferansları (1999 Yılı- Yurtiçi)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- 4- Hicret Hürkan, “ Tarihi Belgelerin Işığında Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Serencamı II “, *Kemalist Ülkü Dergisi*, Sayı 217, Kasım 1986.
- 5- İsmail Arar, “ Halife Olmak İsteyen Mebusan Meclisi Reisi Celaleddin Arif Bey I “, *Tarih ve Toplum Dergisi*, c. VII, İstanbul 1987.
- 6- Temuçin Faik Ertan, “ Erzurum Kongresi Kararlarının Ulus- Devlet Sürecine *Etkisi* “, *23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum I.Uluslararası Sempozyumu*, Erzurum 2002.
- 7- Tülay Duran, “ Son Osmanlı Meclisi Mebusanı’nda Felah-ı Vatan İttifakı “, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c. XI, Sayı 61, Ekim 1972.

GAZETELER

Takvim-i Vekayi, sayı 3743, 13 Ocak 1920.

Tasvir-i Efkâr, 13 Ocak 1920.

Peyam-ı Sabah, sayı 10860, 8 Şubat 1920.

Peyam-ı Sabah, sayı 10867, 15 Şubat 1920.

Takvim-i Vekayi, sayı 3803, 17 Mart 1920.

DERGİLER

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Kemalist Ülkü

Tarih ve Toplum

8.

ÖZGEÇMİŞ
ALİ SALTAN

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 26.08.1978

Doğum Yeri: Kadıköy

Eğitim

Lise: 1992–1995 Şeyh Şamil Lisesi

Lisans: 1995–1999 Atatürk Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü

Yüksek Lisans: 2005–2008 Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Çalıştığı Kurumlar

2001- ... Sosyal Meskenler İlköğretim Okulu

